

Education Society Yavatmal's

**Loknayak Bapuji Aney Mahila Mahavidyalaya,
Yavatmal**

Affiliated to

Sant Gadge Baba Amravati University, Amravati

**Self-Study Report
(Cycle-3)**

**Academic Years:
2019-20 to 2023-24**

Criterion: 3.3.2

**Number of books and chapters in edited volumes/books published
and papers published in national/ international conference
proceedings**

Index

Sr. No.	Number of books and chapters in edited volumes/books published and papers published in national/ international conference proceedings	Page No.
1	Declaration	3
2	2019-20 Table Number of Book Published Chapter in Edited Books/Volumes Paper Published in Proceedings	4-14
3	2020-21 Table Number of Book Published Chapter in Edited Books/Volumes Paper Published in Proceedings	15-39
4	2021-22 Table Number of Book Published Chapter in Edited Books/Volumes Paper Published in Proceedings	40-83
5	2022-23 Table Number of Book Published Chapter in Edited Books/Volumes Paper Published in Proceedings	84-105
6	2023-24 Table Number of Book Published Chapter in Edited Books/Volumes Paper Published in Proceedings	106-122

एज्युकेशन सोसायटी, यवतमाळ (संजि.नं. एफ-६) द्वारा संचालित

लोकनायक बापूजी अणे महिला महाविद्यालय, यवतमाळ

(संत गाडगेबाबा अमरावती विद्यापीठ संलग्न)
e-mail - aneymmv.ytl@rediffmail.com

..संस्थापक..
स्व. श्री. माधव श्रीहरी अणे

कार्यालय : (06232) 288688
निवास : (06232) 289629

वरिष्ठ महा. क्रमांक - ४१२
कनिष्ठ महा. क्रमांक - जे 02.0900४

पत्र जा. क्र. अमम/ /२०
दिनांक : / /

Declaration

This is to declare that the information, reports, true copies and numerical data etc. furnished in this file as supporting documents is verified by IQAC and found correct.

Hence this certificate.

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatma

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatma

2019-20

Number of books published

2019-2020					
Sr. No.	Title of Book / Chapter	Name of The Author/S	Department of The Teacher	ISBN	Page NO.
1	जैन संस्कृती मे नारी की प्रतिमा	Dr.Kavita Tated	History	978-81-943395-5-7	N. A.
2	सामाजिक मानवशास्त्र	Dr.sudha Khadke	Sociology	978-93-89492-38-5	N. A.
3	समाजशास्त्र (Social Anthropology)	Dr.sudha Khadke	Sociology	NA	N. A.
4	कोलाम : आदिवासी जीवन	Dr. Sudha Khadke	Sociology	Prashant Publication (ISBN 978-93-85019-78-4)	N.A.

Chapters in edited volumes/books published

2019-2020					
Sr. No.	Title Chapter	Name of The Author/S	Department of The Teacher	ISBN	Page NO.
1	N.A.				
2					
3					

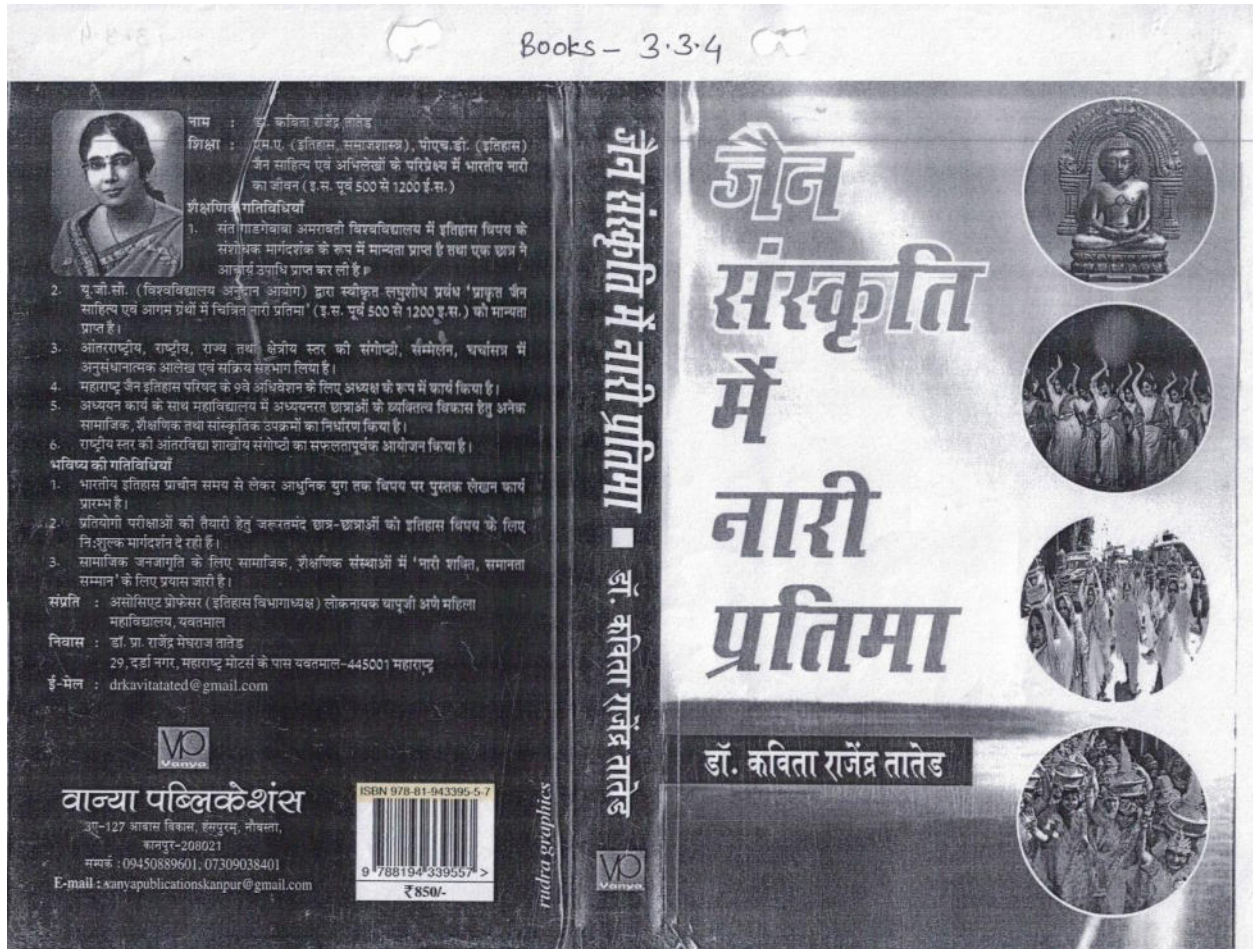

 Mr. Dnyaneshwar Gatkar
 IQAC Coordinator
 LoknayaK Bapuji Aney
 Mahila Mahavidyalaya, Yavatma

 Dr. Durgesh Kunte
 Principal
 LoknayaK Bapuji Aney
 Mahila Mahavidyalaya,
 Yavatma

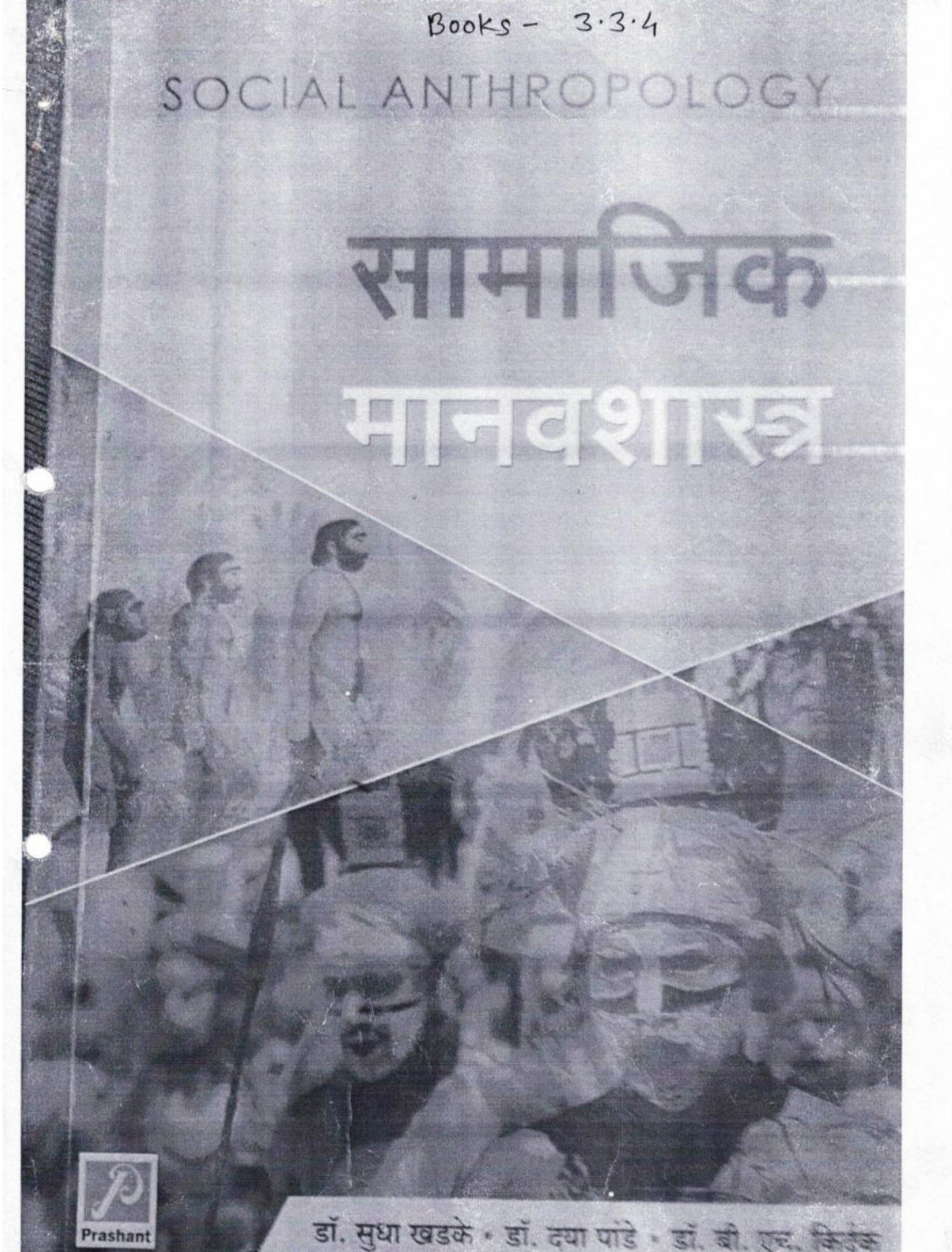
Papers published in national/ international conference proceedings

2019-2020					
Sr. No.	Title Chapter	Name of The Author/S	Department of The Teacher	Conference Proceeding	Page NO.
1	भारतीय समाजशास्त्राच्या विकासात सामाजिक विचारवंतांचे योगदान	Pro. Dr. Sudha Khadke	Sociology	Marathi Samajshastra Parishad (ISBN 778-81-941195-4-8)	199-203

जैन संस्कृती मे नारी की प्रतिमा - Dr.Kavita Tated

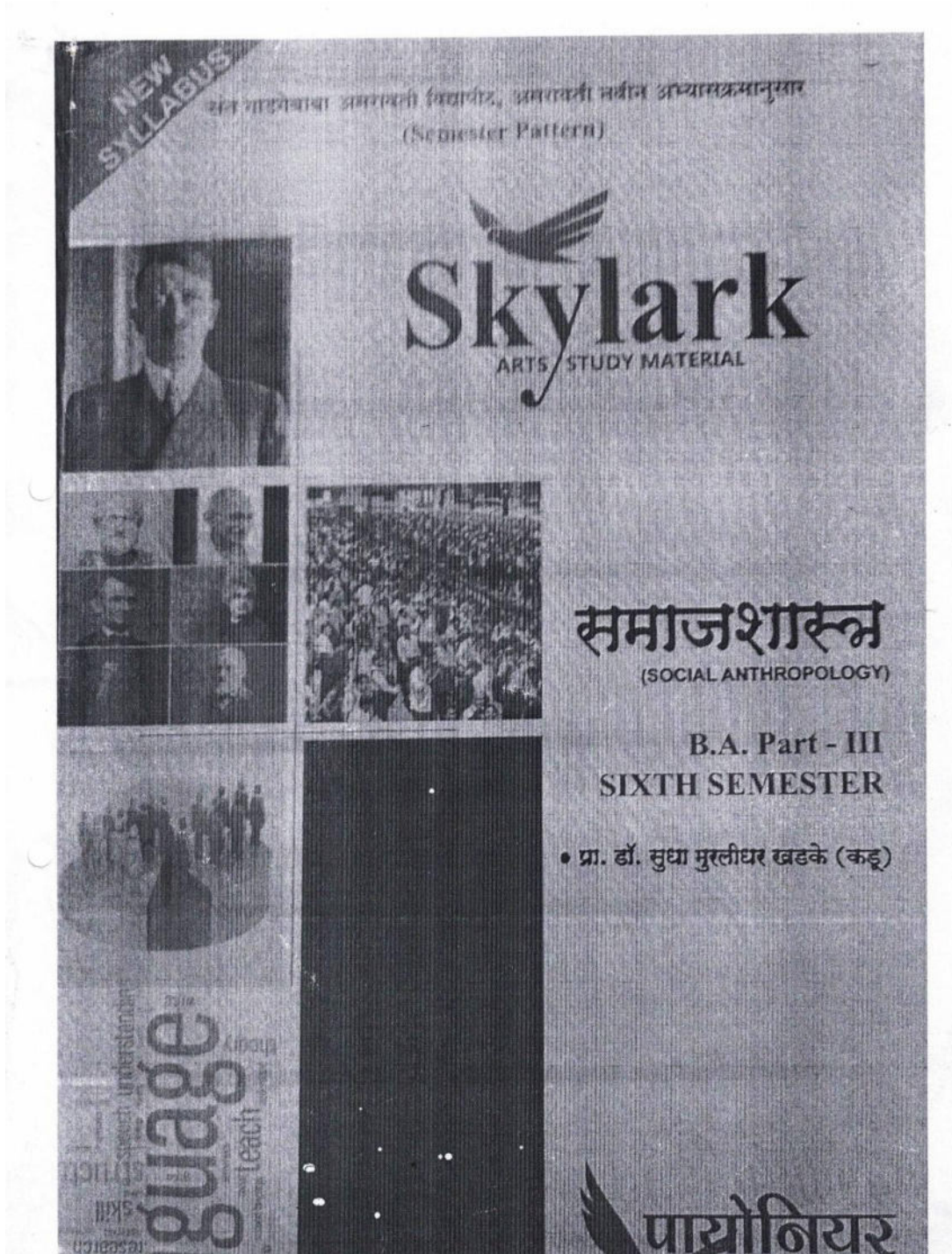
सामाजिक मानवशास्त्र- Dr. Sudha Khadke

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatma

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatma

समाजशास्त्र (Social Anthropology)- Dr. Sudha Khadke

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
Loknaya Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatn

Dr. Durgesh Kunte
Principal
Loknaya Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatn

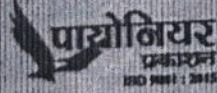
पुनोजन्मा (Social Anthropology)

संख्या 13 : 875-83-88193-61-0
अवधि : प्रथम, सप्टेंबर २०१९

स्वायत्तार्क गुप आणि पायोनियर प्रकाशन, अमरावती.

लेखक व प्रकाशकाच्या परवानगीशिवाय या पुस्तकातील कोणत्याही भाग, पुस्तकाचे नाव, शीर्षक, डिझाईन, छायाचित्रे, मांडणी, पत्रे, नकाशे व अटीतल कोणत्याही प्रकारे प्रकृत पूर्ण किंवा आंशिक रुपाने भारताच्या कोठल्याही भाषेत फेरबदल किंवा प्रकृत करून, छापण्याचा प्रयत्न करू नये अथवा कोणत्याही नमुन्यात पुनर्मुद्रित करू नये. या प्रकाशनासंदर्भात अनधिकृत कृत्य केल्यास संबंधितावर भारतीय कॉपीराईट अॅक्ट नुसार कारवाई केल्या जाईल.

प्रकाशक :

छायावना मन्ड, शेगांव नाका,
वि.एच.वि. रोड, अमरावती - ४४४६०४
फोन. ९५०३२३४००६, ८६००३५३०१२
Email : pionerpublication@gmail.com.

मुद्रक :

श्री. गुरुदेव प्रिन्टर्स

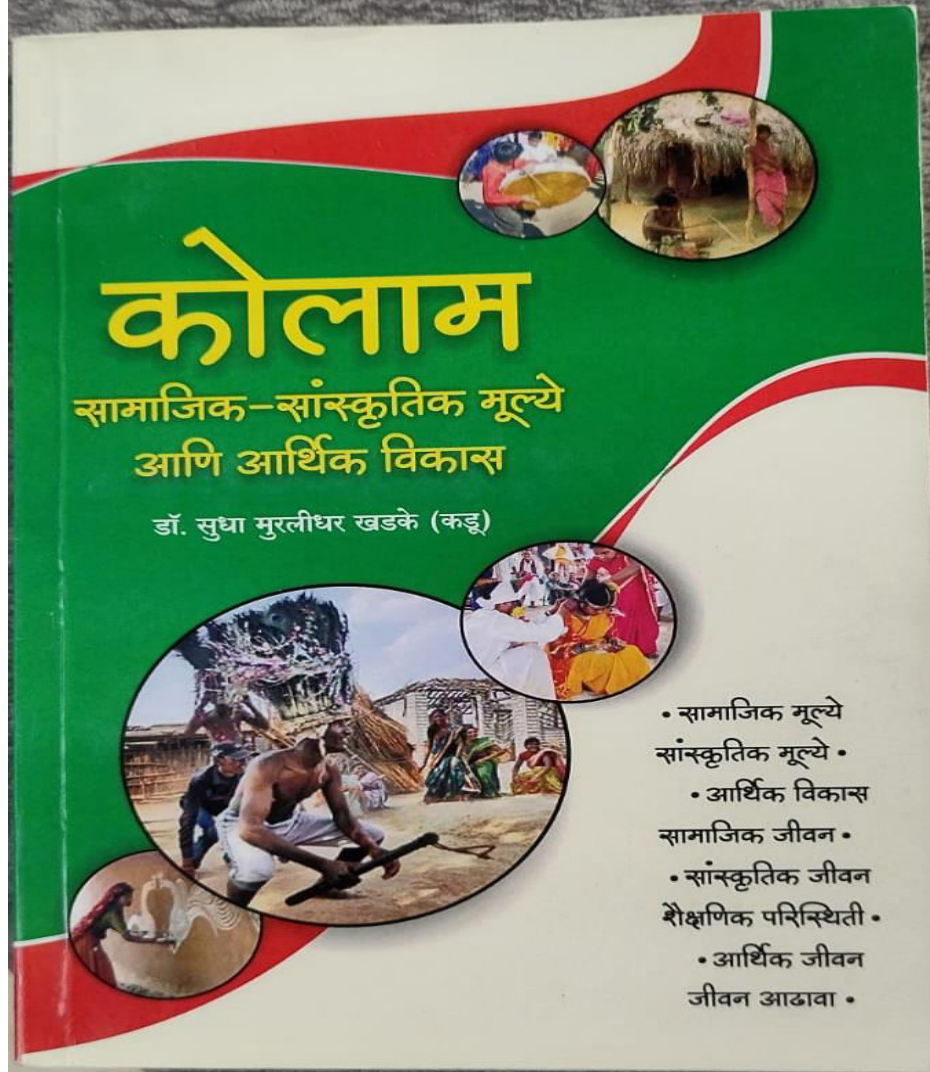
महात्मा फुले संकुल, शेगांव नाका,
अमरावती - ४४४६०४

मुल्य : ४९ /- रु.

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatna

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatna

कोलाम : आदिवासी जीवन Dr. Sudha Khadke

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatma

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatma

अनुदान आयोगाच्या निर्देशानुसार महाराष्ट्रातील विविध विद्यापीठांमध्ये पदवी व पदव्युत्तर वर्गाच्या अभ्यासक्रमात व बी.ए. तृतीय वर्षाच्या सामाजिक मानवशास्त्र व सामाजिक कार्य विषयाकरिता उपयुक्त ग्रंथ तसेच एम.फिल. व पीएच.डी. संशोधन करणाऱ्या संशोधकाकरिता व नेट-सेट, स्पर्धा परीक्षांची तयारी करणाऱ्या विद्यार्थ्यांसाठी उपयुक्त असा मार्गदर्शक ग्रंथ.

कोलाम

सामाजिक-सांस्कृतिक मूल्ये आणि आर्थिक विकास

प्रा. डॉ. सुधा मुरलीधर खडके (कडू)
एम.ए. (समाजशास्त्र, इतिहास), बी.एड., पीएच.डी.
समाजशास्त्र विभागप्रमुख, लोकनायक बापूजी अणे महिला महाविद्यालय,
यवतमाळ.

प्रशांत पब्लिकेशन्स

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatma

Dr. Durgesh Kunte
Principal
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatma

प्रा.डॉ. सुधा मुरलीधर खडके (कड्डे)
 एम.ए. (समाजशास्त्र, इतिहास), बी.एड., पीएच.डी.
 समाजशास्त्र विभागप्रमुख,
 लोकनायक बापूजी अणे महिला महाविद्यालय,
 यवतमाळ

पुरस्कार

- महाराष्ट्र शासनाचा पुण्यरत्न अहिल्याबाई होळकर पुरस्कार
- सावित्रीबाई फुले टॅलेट रिसर्च नॅशनल अॅवॉर्ड
- सावित्रीबाई फुले टॅलेट रिसर्च नॅशनल अॅवॉर्ड
- रा.से.यो.उत्कृष्ट सामाजिक कार्यकर्ता पुरस्कार

इतर

- सदस्य, महाराष्ट्र शासन बालकल्याण समिती
- विविध सामाजिक संघटनांवर कार्यरत
- विशेष निमंत्रण : महिलांविषयक सङ्गोकार समिती, यवतमाळ
- सदस्य : महिला धोरण, अनैतिक व्यापारास बंदी, कौटुंबिक हिंसाचारपासून महिलांचे संरक्षण कायदा समिती, यवतमाळ
- विविध चळवळी, सामाजिक व शैक्षणिक उपक्रमात सक्रीय सहभाग
- प्रकाशित पुस्तके: समाजशास्त्र परिचय बी.ए. प्रथम, सं.गा.बा.विद्यापीठ, अमरावती
- आंतरराष्ट्रीय, राष्ट्रीय व राज्यस्तरीय परिषद, कार्यशाळा, सेमिनारमधून संशोधनपर पेपर सादर
- महिला सक्षमीकरण, स्त्रीभ्रूणहत्या, हुंडा विरोधी चळवळ, स्वच्छता अभियान अशा सामाजिक समस्यांवर रॅलीचे आयोजन
- विविध सामाजिक समस्यांवर अभ्यासपूर्ण व्याख्यान
- संत गाडगेबाबा अमरावती विद्यापीठ, अमरावती समाजशास्त्र विषयाकरीता आचार्य पदवी मार्गदर्शक
- हुंडा निर्मुलन जागृती, एड्स निर्मुलन, महिलांवर होणारे अत्याचार या विषयांवर आकाशवाणीवर प्रबोधनात्मक भाषणे

अदिबायी

₹ 350

ISBN 978-93-85019-78-4

www.prashantpublications.com
 prashantbookhouse@gmail.com

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
 IQAC Coordinator
 LoknayaK Bapuji Aney
 Mahila Mahavidyalaya, Yavatma

Dr. Durgesh Kunte
 Principal
 LoknayaK Bapuji Aney
 Mahila Mahavidyalaya,
 Yavatma

भारतीय समाजशास्त्राच्या विकासात सामाजिक विचारवंतांचे योगदान: Pro. Dr. Sudha Khadke

P.R.(I) Books Chq.

संत गाडगे बाबा अमरावती विद्यापीठ, अमरावती संलग्नित
आणि
श्री दादासाहेब गवई चॅरीटेबल ट्रस्ट, अमरावती द्वारा संचालित
तक्षशिला महाविद्यालय, अमरावती समाजशास्त्र विभाग
आणि
मराठी समाजशास्त्र परिषद
यांच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित

मराठी
30 समाजशास्त्र परिषदेचे
वे
राष्ट्रीय अधिवेशन
दि. १३ व १४ जानेवारी
२०२०

-: विषय :-
भारतातील समाजशास्त्राची शतकपूर्ती

स्थळ
“राजवाडा”
देशमुख लॉन समोर, शेगाव नाका रोड, अमरावती

आयोजक
समाजशास्त्र विभाग
तक्षशिला महाविद्यालय, अमरावती

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
Loknayak Babuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatm

Dr. Durgesh Kunte
Principal
Loknayak Babuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatmal

तक्षशिला महाविद्यालय, अमरावती समाजशास्त्र विभाग आणि मराठी समाजशास्त्र परिषद-२०२०

22	भारतीय समाजशास्त्रज्ञांचे समाजशास्त्रात योगदान - डॉ. जी. एस. धुर्ये	डॉ. श्रीमती शोभा आबासाहेब मधाळे	93
23	भारतीय समाजशास्त्राच्या विकासात भारतीय समाजशास्त्रज्ञांचे योगदान	प्रा.डॉ.विलास चव्हाण	102
24	समाजशास्त्राचा उदय आणि विकास	प्रा. डॉ.अनिल पी.जैन	105
25	भारतीय समाजशास्त्रज्ञांचे समाजशास्त्रातील योगदान	प्रा. ईश्वर ल. राठोड	109
26	भारतीय समाजशास्त्रज्ञांचे समाजशास्त्रातील योगदान	संदीप महादेवराव हाडोळे	112
27	भारतातील समाजशास्त्राच्या विकासात डॉ. एम.एन. श्रीनिवास यांचे योगदान	प्रा. डॉ. रामेश्वर एम. मोरे	117
28	डॉ.डी. पी. मुखर्जी यांचे मार्क्सवादीदृष्टीकोन	प्रा. पितांबर विठोबाजी पिसे	123
29	भारतातील स्वातंत्र्यपूर्व काळातील दलित चळवळीचे... एक समाजशास्त्रीय अध्ययन	प्रा.डॉ.सुजाता.आर.नाईक (गवई)	125
30	भारतीय समाजशास्त्रज्ञांचे समाजशास्त्रात योगदान	डॉ. मधुकर चाटसे	132
31	'बुद्धकालीन आणि वर्तमान भारतीय समाजदर्शन'	खिल्लारे शंकर अर्जन	134
32	भारतीय समाजशास्त्रज्ञांचे समाजशास्त्रातील योगदान	डॉ. रमेश वि णु मोरे	138
33	भारतातील सामाजिक चळवळीचे समाजशास्त्रीय अध्ययन	प्रा. राजकुमार भगत	146
34	डॉ.बी.आर.आंबेडकरांचे अस्पृश्यता निर्मूलनाचे विचार समाजशास्त्राच्या विकासातील एक योगदान	प्रा.डॉ.शोकोबा परशुराम ढोले	153
35	भारतीय समाजशास्त्रज्ञांचे समाजशास्त्रात योगदान	डॉ. प्रा. ए.आर. वागडव	158
36	सद्यस्थितीत समाजशास्त्रज्ञांसमोरिल आव्हाने	कु. क्रिष्णा पासवान,	161
37	भारतातील सामाजिक परिवर्तनामधील समाजशास्त्राची उपयोगिता	भोसले एस.ई.	168
38	शोषित अंकितजन दृष्टिकोण आणि भारतीय समाजशास्त्रज्ञ	अमोल आदिनाथ अवचार	170
39	भारतातील सद्यस्थितीतील समाजशास्त्रज्ञांसमोरील आव्हाने : एक अध्ययन	प्रा.डॉ.मारेती मोतीराम बामणे	175
40	भारतीय समाजाच्या विकासामध्ये समाजशास्त्राची उपयोगिता	प्रा. नंदकिशोर राऊत	178
41	भारतीय समाजशास्त्राची शतकपूर्ती	श्री. पवार बळीराम वसंतराव	183
42	डॉ. जी.एस. धुर्ये यांचे समाजशास्त्रातील योगदान	डॉ. ज्योती शेषराव दिघाडे	185
43	समाजशास्त्रज्ञ डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे योगदान	डॉ. किशोर उत्तमराव राऊत	188
44	भारतीय समाजशास्त्रज्ञांचे समाजशास्त्रातील योगदान	प्रा. डॉ. सतिश देसाई	192
45	भारतीय समाजशास्त्राच्या विकासात सामाजिक विचारवंतांचे योगदान - एक समाजशास्त्रीय अध्ययन	प्रा. डॉ. सुधा मु. खडके (कडु)	199
46	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांची सामाजिक चळवळ आणि समाजशास्त्र	प्रा. सोमा पी. गोंडाने	204
47	भारतीय समाजशास्त्रज्ञांचे समाजशास्त्रात योगदान	प्रा डॉ. माया बी.	209

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
 IQAC Coordinator
 LoknayaK Bapuji Aney
 Mahila Mahavidyalaya, Yavatma

Dr. Durgesh Kunte
 Principal
 LoknayaK Bapuji Aney
 Mahila Mahavidyalaya,
 Yavatma

तक्षशिला महाविद्यालय, अमरावती समाजशास्त्र विभाग आणि मराठी समाजशास्त्र परिषद-२०२०

भारतीय समाजशास्त्राच्या विकासात सामाजिक विचारवंतांचे योगदान – एक
समाजशास्त्रीय अध्ययन

प्रा. डॉ. सुधा मु. खडके (कडू)

समाजशास्त्र विभाग प्रमुख, लोकनायक बापूजी अणे महिला महा. यवतमाळ

ई.मेल drsudhakhadke@gmail.com मो.९८६०७४५९७८

प्रस्तावना –

भारतातील समाजशास्त्राच्या अध्ययनाची शतकपूर्ती होत असून मागील शंभर वर्षांच्या काळात भारतातील समाजशास्त्राचा विकास कसा झाला याबाबत झालेले संशोधन, अध्ययन सद्यःस्थितीत समाजशास्त्र विषया पुढील आव्हाने प्रस्तुत शोध निबंधात समाजशास्त्रीय पद्धतीने मांडण्याचा प्रयत्न केला आहे. समाजशास्त्र विषयाच्या व्यापकतेसाठी ज्या विचारवंतांचे योगदान आहे. त्यांचा मागोवा घेण्याचा शोधनिबंधात प्रयत्न केला आहे. सामाजिक घटनांचे अध्ययन करणाऱ्या विज्ञानाचे समाजशास्त्र (Sociology) असे नामकरण समाजशास्त्राचे जनक ऑगस्ट कॉम्ट यांनी १८३९ मध्ये आपल्या ग्रंथामध्ये केले त्यानंतर अनेक समाजशास्त्रज्ञांनी सामाजिक घटनांचा, विविध सामाजिक समस्यांचा वैज्ञानिक पद्धतीने अभ्यास करून अनेक समाजशास्त्रीय सिद्धांताची मांडणी करून समाजशास्त्राच्या विकासात मोलाचे योगदान दिले.

भारतीय समाजशास्त्राचा विकास –

भारतात सर्वप्रथम मुंबई विद्यापीठात सत्र १८८४ मध्ये समाजशास्त्र या विषयास अध्ययनाचा विषय म्हणून मान्यता देण्यात आली. समाजशास्त्राचा इतिहास साधारणतः दिडशे वर्षांचा असला तरी या कालखंडात समाजशास्त्राची प्रगती झाली असून आधुनिक प्रगत शास्त्र म्हणून समाजशास्त्राचा लौकीक आहे. आज तर समाजशास्त्राच्या विविध शाखा तयार झाल्या आहेत. जसे ग्रामीण समाजशास्त्र, नागरी समाजशास्त्र, कुटुंबाचे समाजशास्त्र, राजकीय समाजशास्त्र, धर्माचे समाजशास्त्र, वैद्यकीय समाजशास्त्र, औद्योगिक समाजशास्त्र, अपराधशास्त्र, सामाजिक मानसशास्त्र इत्यादी या शाखा समाजशास्त्राचा विकास स्पष्ट करणाऱ्या आहेत.

समाजशास्त्राची जडणघडण करण्याचे कार्य काही समाजशास्त्रज्ञांनी केले. त्या प्रणेत्यांमध्ये ऑगस्ट कॉम्ट, डॉ. जी. एस. घुर्गे, डॉ. बी.आर. आंबेडकर, मॅक्स वेबर, म. ज्योतिबा फुले यांचा अग्रक्रमाने समावेश करावा लागेल. या समाजशास्त्रज्ञांचे समाजशास्त्राच्या विकासात मोलाचे योगदान आहे.

भारतात १९१९ पासून मुंबई विद्यापीठात स्वतंत्र विभागात समाजशास्त्राचा अभ्यास सुरू झाला. हा विभाग प्रो. पॅट्रीक गिडीस यांच्या मार्गदर्शनाखाली सुरू करण्यात आला. त्यामुळेच १९१९ हे वर्ष भारतात समाजशास्त्र विषयाच्या अध्ययनाचे वर्ष मानण्यात आले. १९ व्या शतकाच्या अखेरपर्यंत समाजशास्त्राच्या विकासाची गती मंद होती परंतु २० व्या शतकापासून समाजशास्त्राची क्षेत्रे विस्तारीत गेली अनेक विचारवंतांनी समाजशास्त्राच्या योगदानात मोलाची भर घातली.

शोधनिबंधाची उद्दिष्टे – १) सामाजिक विचारवंत व समाजशास्त्रज्ञ यांचे समाजशास्त्राच्या विकासासाठी केलेल्या कार्याचा मागोवा घेणे. २) समाजशास्त्राच्या विकासात सामाजिक विचारवंतांच्या भूमिकेचा व त्यांच्या महत्वपूर्ण योगदानाचे अध्ययन करणे.

गृहीतक – भारतीय समाजशास्त्राच्या विकासात सामाजिक विचारवंतांचे व विविध समाजशास्त्रज्ञांचे योगदान महत्वपूर्ण आहे. सामाजिक विचारवंतांनी समाजशास्त्राच्या विकासासाठी विविधांगांनी अभ्यास केला आहे हे विचारवंत म्हणजे समाजशास्त्राच्या विकासाची प्रेरक शक्ती आहे.

अध्ययनाची पद्धती – प्रस्तुत शोधनिबंधाच्या अध्ययनासाठी दुय्यम स्रोताचा वापर करण्यात आला. यामध्ये पुस्तके, विविध विचारवंतांचे लेखन साहित्य, विविध ग्रंथ संपदा, मासिके, चर्चासत्रामधील नोंदी, इंटरनेटवरील माहिती, वृत्तपत्रातील लेख यांचा उपयोग करून प्रस्तुत शोधनिबंध पूर्ण करण्यात आला आहे.

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatma

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatma

2020-21**Number of books published**

2020-2021					
Sr. No.	Title of Book	Name of The Author/S	Department of The Teacher	ISBN	Page NO.
1.	संशोधनात्मक रचना	Editor Dr. Sarita Deshmukh	Home Economics	978-81-952462-1-2	-

Chapters in edited volumes/books published

2020-2021					
Sr. No.	Title of Chapter	Name of The Author/S	Department of The Teacher	Name of Book	Page NO.
1	इतिहास दर्शन मे प्रगती की अवधारणा तथा व्यक्ती की भूमिका	Pro. Dr.Kavita Tated	History	शब्दसंचय	18-27
2	राष्ट्रवादाचा अग्रदूत आणि जननायक बिरसा मुंडा	Pro. Dr.Kavita Tated	History	Life and Movements of Birsa Munda	41-48
3	Arthritis and Thyroid	Dr. Monali Salame	Home Economics	संशोधनात्मक रचना	88-94
4	साहित्यातील संशोधन प्रक्रिया	Dr. Mamta Dayane	Marathi	संशोधनात्मक रचना	20-25
5	Dietary and its Influence	Dr. Sarita Deshmukh	Home Economics	संशोधनात्मक रचना	15-24
6	Pregnancy and its Diet	Dr. Sarita Deshmukh	Home Economics	संशोधनात्मक रचना	71-77

 Mr. Dnyaneshwar Gatkar
 IQAC Coordinator
 Loknayak Bapuji Aney
 Mahila Mahavidyalaya, Yavatmal

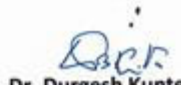

 Dr. Durgesh Kunte
 Principal
 Loknayak Bapuji Aney
 Mahila Mahavidyalaya,
 Yavatmal

				रचना	
7	नवमाध्यम आणि सार्वजनिक ग्रंथालये	Dr. Rajshree Dharmadhikari	Library Science	ग्रंथ भारती त्रैमासिक	41-48
8	Krutisheel Vicharvant-Krantisurya Mahatma Jyotirao Phule	Dr. Sudha Khadke	Sociology	Krantiratn (ISBN 978-81-941309-5-6)	299

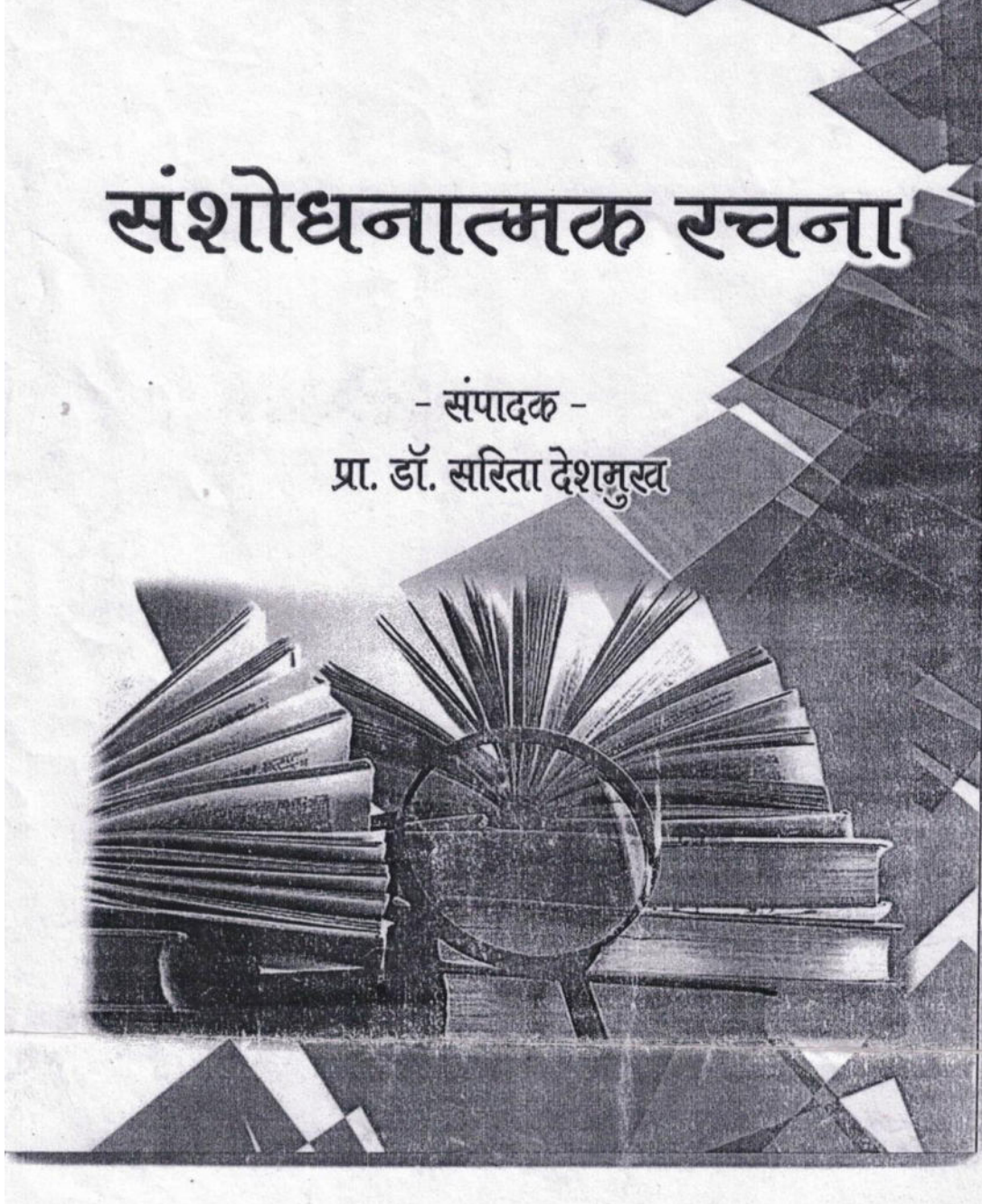
Papers published in national/ international conference proceedings

2020-2021					
Sr. No.	Title of Chapter	Name of The Author/S	Department of The Teacher	Name of Conference	Page NO.
1	कोरोना १९ महामारी लॉकडाऊन : सामाजिक प्रभाव	Pro. Dr.Kavita Tated	History	Online Conference on Covid-19 and Its Impact on the Various Factors E-souvenir (978-81-942797-4-7)	373-375
2	डिजिटल ग्रंथालय अने वाचन अभिरूची	Dr. Rajshree Dharmadhikari	Library Science	International Conference on Digitalization of Library (ISBN 978-93-54-57-52-4-2)	298-303

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
 IQAC Coordinator
 Loknayak Bapuji Aney
 Mahila Mahavidyalaya, Yavatmal

Dr. Durgesh Kunte
 Principal
 Loknayak Bapuji Aney
 Mahila Mahavidyalaya,
 Yavatmal

संशोधनात्मक रचना Editor Dr. Sarita Deshmukh

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatnol

Dr. Durgesh Kunte
Principal
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatnol

◆ संशोधनात्मक रचना
संपादक : डॉ. सरिता देशमुख

◆ SANSHODHANATMAK RACHANA
Editor - Dr. Sarita Deshmukh
Mobile No. : 9545966888

◆ ISBN : 978-81-952462-1-2

◆ © डॉ. सरिता देशमुख
एस.बी.आय कॉलनी, बाजोरिया नगर,
यवतमाळ

◆ प्रथमावृत्ती
३० जून २०२१

◆ मुखपृष्ठ
डॉ. सरिता देशमुख

◆ अक्षरजुळवणी
प्रा. मयुर बंडु लहाने
आकांक्षा पब्लिकेशन
९०९६५९३८४२

◆ प्रकाशक व मुद्रक
प्रा. मयुर बंडु लहाने
आकांक्षा पब्लिकेशन
हिवरखेड (रूप.) ता. तेलहारा जि. अकोला
९०९६५९३८४२
Email ID : akankshajournal@gmail.com
lahane_mayur@rediffmail.com

◆ मूल्य : रु. १५०/-

या पुस्तकातील मजकुराची प्रकाशक सहमत असतीलच असे नाही. तसेच कोणताही मजकूर, कोणत्याही स्वरूपात वा माध्यमात पुनर्प्रकाशित अथवा संग्रहित करण्यासाठी तेसकाची पूर्वरवानगी घेणे बंधनकारक आहे.

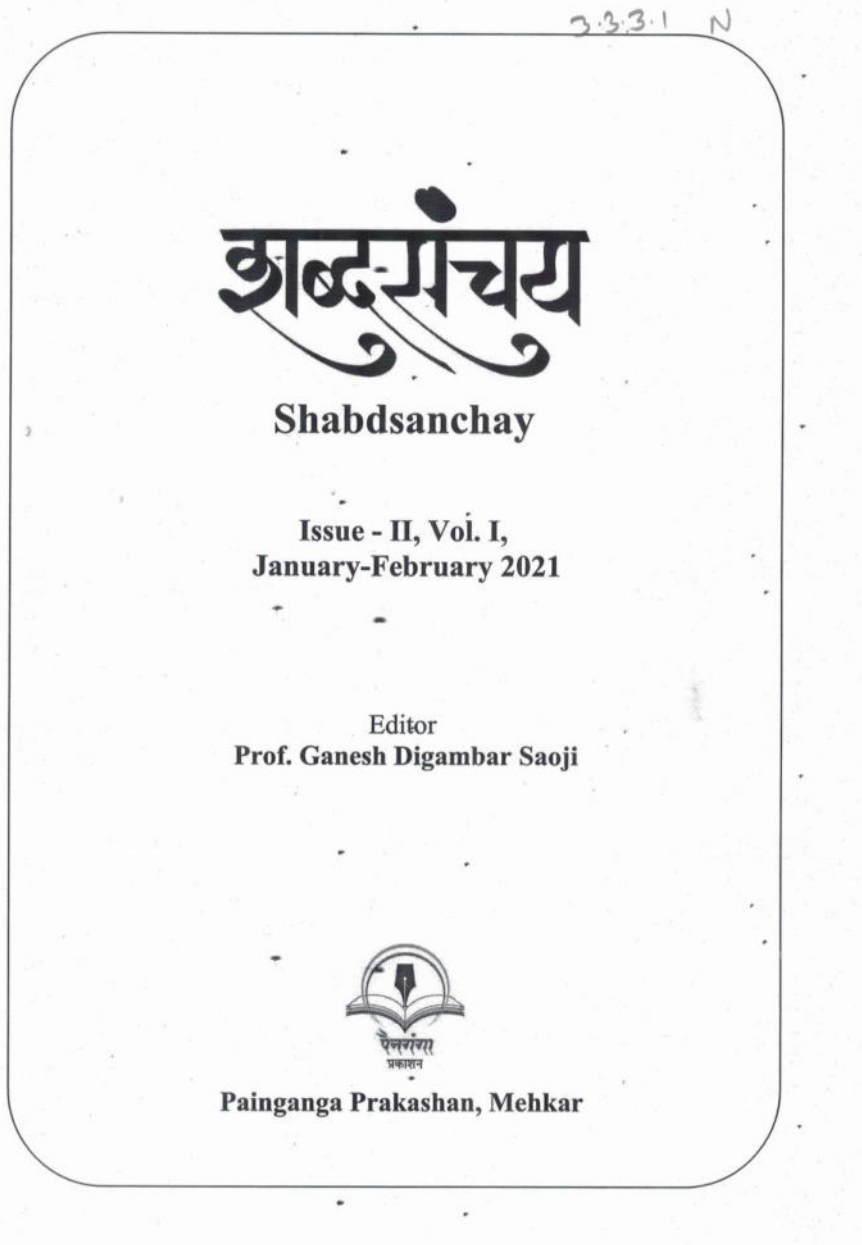
अनुक्रमिका

१. शैक्षणिक संशोधन अहवालाचे लेखन—एक दृष्टिकोप
— प्रा. डॉ. वैशाली खु. मेश्राम / १ ते ६
२. नमुना निवड : नमुन्याचा अर्थ, प्रकार
— डॉ. कु. मनिषा ट्रे. क्षिरसागर / ७ ते ११
३. साहित्यातील संशोधन प्रक्रिया
— डॉ. ममता व. दयने / २० ते २५
४. बालविकास आणि शैक्षणिक संशोधन — एक अध्ययन
— प्रा. डॉ. एन. पी. राजत / २६ ते ३१
५. अर्थशास्त्रीय संशोधन पद्धती
— प्रा. तुळशीदास शेंडे / ३२ ते ४६
६. सामाजिक संशोधन रचना
— प्रा. डॉ. गजानन एस. फुटाणे / ४७ ते ५३
७. वैज्ञानिक संशोधन रचना
— अभिनव गजानन फुटाणे / ५४ ते ६०
८. साहित्याची समाजशास्त्रीय समीक्षा
— प्रा. डॉ. विनोद राठोड / ६१ ते ७०
९. Pregnancy And It's Diet
— Dr. Sarita Deshmukh / ७१ ते ७७
१०. Statistical Tools For Data
Analysis In Business Research
— Dr. Naglaxmi Tirmanwar / ७८ ते ८२
११. Commerce and Research Methodology
— Prof. Saurabh Wagare / ८३ ते ८८
१२. Arthritis And Thyroid
— Prof. Monali Salame / ८९ ते ९४

Mr. Dhyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatma

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatma

इतिहास दर्शन मे प्रगती की अवधारणा तथा व्यक्ती की भूमिका Pro. Dr.Kavita Tated

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
Loknayak Babuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatmal

Dr. Durgesh Kunte
Principal
Loknayak Babuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatmal

शब्दमंचय

Issue - II
Vol. I
Jan-Feb. 2021

ISBN - 978-81-947409-0-2

इतिहास दर्शन में प्रगति की अवधारणा तथा व्यक्तिकी भूमिका

प्रा. डॉ. कविता राजेंद्र तातेड
इतिहास विभागाध्यक्ष
लोकनायक बापुजी अणे महिला महा.यवतमाल

इतिहास क्या है?

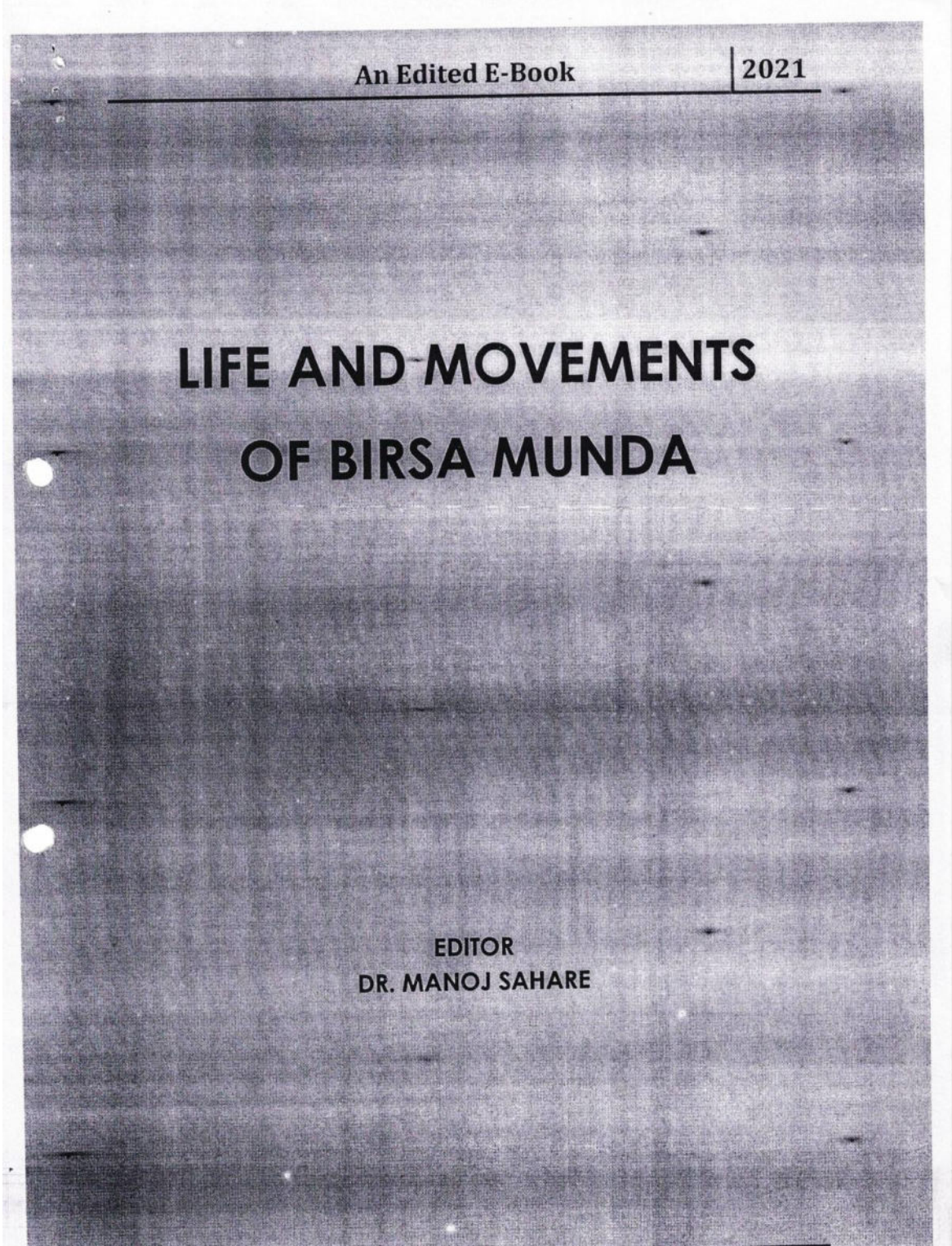
इतिहास सामाजिक विज्ञान का मूलस्रोत है, इतिहास मानवीय मस्तिष्ककी सर्वोत्कृष्ट रचना है, जबकि प्रवगत ईश्वर की सर्वश्रेष्ठ कृति है। इतिहास की व्याख्या तथा चिंतन के आधार पर वर्तमान और अतीत के बीच निर्माण करने वाले सेतु के संदर्भ में इतिहासकार मानवीय व्यवहार, इच्छा, विचार, योजना तथा नीतियों का विश्लेषण करता है। यद्यपि अतीत कालीन घटना का पुनः प्रत्यक्षीकरण संभव नहीं है फिर भी वह वर्तमान में सामान्य नियमोंद्वारा अतीतकालीन घटनाओं को क्रमबद्धता प्रदान करता है। ऐतिहासिक तथ्य, इतिहास की अवधारणा तथा इतिहास को कला रूप में परिभाषित करते समय यह सिद्ध किया जा सकता है कि इतिहास विज्ञान है न कम और अधिक। मनुष्य तथा समाज की घटनाओं का अध्ययन ही इतिहास का वैज्ञानिक अध्ययन है। मनुष्य को अतीतकालीन समाज को समझने योग्य बनाना तथा वर्तमानकालीन समाजके उपर नियंत्रण बनाना ही इतिहास का कर्तव्य होता है।

इतिहास क्या है ? अभी भी एक विचारनीय प्रश्न है ? इतिहास को अतीत और वर्तमान के बीच का अनवरत परिसंवाद अथवा सेतु कहा जाता है। महान युनानी इतिहासकार हेरोडोटसने इतिहास चिंतन की आधारशिला का निर्माण किया तथा थ्यूसिडिडीज ने उसे विकसित किया। प्रत्येक युग की परिवर्तित परिस्थितियों के अनुसार इतिहास चिंतन का स्वरूप परिवर्तनशील रहा है। कॉलिगवूड तथा कोचे के अनुसार ऐतिहासिक ज्ञान मानव संबंधी ज्ञान का स्रोत है। टायन्बी तथा एच.जी. वेल्स के अनुसार इतिहास चिंतन का स्वरूप सार्वभौमिक होना चाहिए रेनियर का अभिमत है कि इतिहास सम्य समाज में रहनेवाले मनुष्यों के कार्यों का उल्लेख होता है। हेनरी पिरन के अनुसार इतिहास अतीत में स्थित मानवीय समाज के विकास का व्याख्यात्मक विवरण है। कालिग्वूड के अनुसार संपूर्ण इतिहास विचारधारा का-इतिहास होता है। क्रोचे का इस संदर्भ में वक्तव्य है कि – संपूर्ण इतिहास समसामयिक इतिहास होता है। मानव जीवन के विकास के अध्ययन का नाम इतिहास है और इसी कारण इसकी उपयोगिता भी असंदिग्ध है। इतिहास में मानव जीवन से संबंधित सभी घटनाए आती हैं अतः इतिहास को समाज का सर्वांगीण दर्पण कहा जाता है। इतिहास

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatm

Dr. Durgesh Kunte
Principal
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatmal

छवादाचा अग्रदूत आणि जननायक बिरसा मुंडा Pro. Dr.Kavita Tated

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatnol

Dr. Durgesh Kunte
Principal
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatnol

An Edited E-Book

2021

Patrons

Smt.Vasudhatai Deshmukh, President, PWS
Prof. Abhay Deshmukh, Secretary, PWS
Principal Shri.S.N.Deshmukh, Admin.Director, PWS
People's Welfare Society(PWS), Amravati, Maharashtra

Editorial Board

Dr.Manoj Sahare
Dr.V.D.Chore
Dr.N.S.Chaware
Prof. V.M.Vasule
Dr.A.K.Khadse
Prof. R.B.Pawar
Prof.M.A.Vaidya

Peer Team for Review

Dr.P.A.Raut
Dr.J.Y.Padole
Dr.A.N.Bhorjar
Dr.A.S.Vaidya

Editorial Correspondence:

- Late N.A.Deshmukh
Arts and Commerce College
Chandur Bazar,
Distt.Amravati
Maharashtra, India
- 9420417541
- mpsahareamt@gmail.com
- www.nadmchb.org

Publisher

Dr.V.D.Chore
Principal, Late N.A.Deshmukh Arts and Commerce College,
Chandur Bazar, Distt.Amravati, Maharashtra

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatmal

Dr. Durgesh Kunte
Principal
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatmal

Life and Movements of Birsa Munda

ISBN-978-81-928733-3-6

Section-II HINDI			
Sr. No.	Chapter	Author	Page No.
1	अदम्य साहस एवं वीरता का पर्याय: बिरसा मुंडा	माधवी	1-4
2	बिरसा मुंडा का जीवन	डॉ. राम रहीम और कमलेश कुमारी	5-8
3	भारतीय स्वतंत्रता संग्राम में बिरसा मुंडा का अविस्मरणीय योगदान	डॉ. मोनिका मित्तल	9-14
4	बिरसा मुंडा का जीवन कार्य	राकेश चौहान	15-20
5	बिरसा मुंडा का क्रांतिकारी कार्य	प्रा. निलेश पी. चोपडे	21-24
6	भारतीय स्वतंत्रता आंदोलन में बिरसा मुंडा का योगदान	डॉ. विभा देशपांडे	25-28
7	बिरसा मुंडा की जीवनी: एक परिचय	प्रशांत कुमार	29-32
8	बिरसा मुंडा का जीवन और भारतीय स्वतंत्रता संग्राम में उनका योगदान	सौरभ मौर्या	33-37
9	बिरसा मुंडा का मानवता के लिये संदेश	रामसिया चर्मकार	38-45
10	बिरसा मुंडा: जननायक और स्वतंत्रता सेनानी	डॉ. अनिल महादेवराव तिरकर	46-52
11	भारतीय स्वतंत्रता संग्राम में बिरसा मुंडा का योगदान	संजीव कुमार सिंह	53-60
Section-III MARATHI			
Sr. No.	Chapter	Author	Page No.
1	क्रांतिसूर्य बिरसा मुंडा यांचा भारतीय आदिवासी समुदायावर कार्य व प्रभाव	दत्तात्रय निवृत्ती रावण	1-11
2	आदिवासी कवितेतून बिरसा मुंडा यांचे आलेले क्रांतिकारी चित्रण: एक आकलन	डॉ. ललित अध्याने	12-21
3	बिरसा मुंडा क्रांतिकारी महानायकाचे कार्य	डॉ. कविता राजभोज	22-32
4	बिरसा मुंडा एक लोकनायक	डॉ. रवी सोरते	33-40
5	राष्ट्रवादाचा अग्रदुत आणि जननायक: बिरसा मुंडा	डॉ. कविता तातेड	41-49
6	नागवंशीय आदिवासी बिरसा मुंडा आणि बौद्धधम्म	डॉ. प्रशांत बोबडे	50-61

January 2021

www.nadmchb.org

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatm

Dr. Durgesh Kunte
Principal
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatm

Life and Movements of Birsa Munda

ISBN-978-81-928733-3-6

राष्ट्रवादाचा अग्रदुत आणि जननायक: बिरसा मुंडा

प्रा. डॉ. कविता तातेड

इतिहास विभाग प्रमुख

लो.बा. अणे महिला महा. यवतमाळ

प्रस्तावना -

प्राचीन भारतीय इतिहासात आर्य अनार्यांचा संघर्ष वैदिक काळात घडून आला. इ. स. 1922 मध्ये हडप्पा आणि मोहनजोदडो उत्खननातून द्राविडी संस्कृतीचा शोध लागला व वर्तमान काळातही या संस्कृतीचे अस्तित्व भारतातील अनेक भागात दिसून येते. मध्यकालखंडात भारतावर मुस्लीम संस्कृतीचे आक्रमण झाले असतांना मध्यभारतामध्ये आदिवासींची राजसत्ता उदयाला आली. गोंडवाना प्रदेशातील आदिवासींच्या राज्यकारभाराची इतिहासकारांनी विशेष नोंद घेतलेली दिसत नाही. वास्तविक आदिवासी भारताचे मुळ निवासी असतांनाही त्यांच्या ऐतिहासिक कार्याची विशेष दखल इतिहासात दिसून येत नाही. त्यामुळे भारताचे मुळ निवासी व त्यांच्या

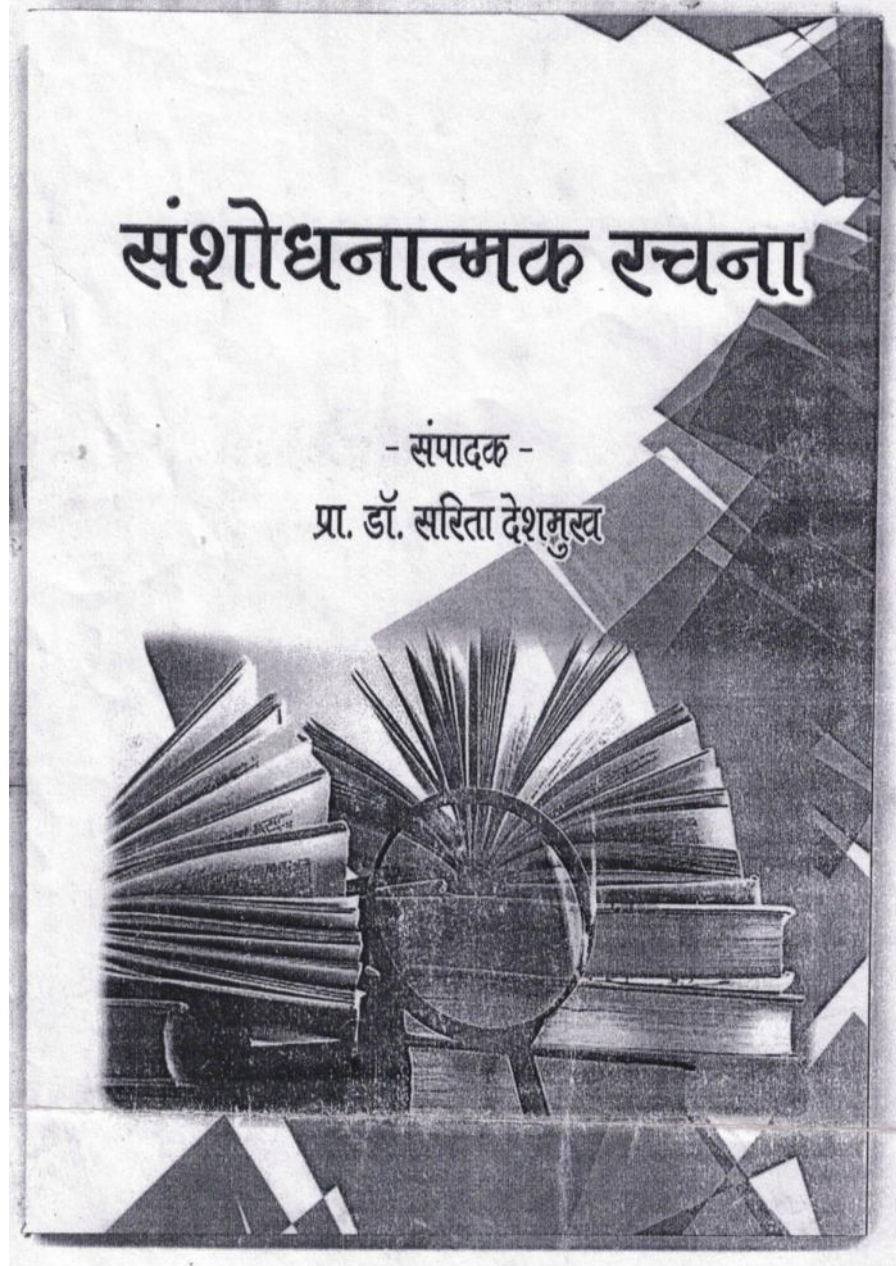
संस्कृतीचा इतिहास यावर विशेष संशोधनाची गरज दिसते.

भारतात ब्रिटीश ईस्ट इंडिया कंपनीची राजकीय सत्ता येताच कंपनी सरकारने ब्रिटिशांच्या आर्थिक वसाहतीला विकसित करण्यासाठी सामान्य जनतेबरोबर आदिवासींवरही अत्याचार केले. इंग्रजांनी आपल्या फायद्यासाठी आदिवासींचे उदरनिर्वाहाचे साधन असलेली वनसंपदा आपल्या ताब्यात घेण्याचा प्रयत्न केला व त्यांच्या वसाहतींवरही आक्रमण केले. त्यामुळे आदिवासी चिडले व त्यांना इंग्रजांविरुद्ध उठाव करावा लागला. आदिवासींना सर्वप्रथम परप्रांतातून आलेल्या आपल्याच लोकांचा सामना करावा लागला. त्यामुळे भिल्ल, रामोशा, हटकर, संथाल, मुंडा, कोलाम उठावांचा आदिवासी संघर्षाशाचा उल्लेख

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatma

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatma

Arthritis and Thyroid Dr. Monali Salame

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatnol

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatnol

अनुक्रमपिका

◆ संशोधनात्मक रचना
संपादक : डॉ. सरिता देशमुख

◆ SANSHODHANATMAK RACHANA
Editor - Dr. Sarita Deshmukh
Mobile No. : 9545966888

◆ ISBN : 978-81-952462-1-2

◆ © डॉ. सरिता देशमुख
एस.बी.आय कॉलेजी, बाजोरिया नगर,
यवतमाळ

◆ प्रथमावृत्ती
३० जून २०२१

◆ मुखपृष्ठ
डॉ. सरिता देशमुख

◆ अक्षरजुळवणी
प्रा. मयुर बंडु लहाने
आकांक्षा पब्लिकेशन
९०९६५९३८४२

◆ प्रकाशक व मुद्रक
प्रा. मयुर बंडु लहाने
आकांक्षा पब्लिकेशन
हिवरसोड (रुप.)ता. तेलहारा जि. अकोला
९०९६५९३८४२
Email ID : akankshajournal@gmail.com
lahane_mayur@rediffmail.com

◆ मूल्य : रु. १५०/-

या पुस्तकातील मजकुराशी प्रकाशक सहमत असतीलच असे नाही. तसेच कोणताही मजकूर, कोणत्याही स्वरूपात वा माध्यमात पुनर्प्रकाशित अथवा संग्रहित करण्यासाठी तेजकाठी पूर्वपरवानगी घेणे बंधनकारक आहे.

१. शैक्षणिक संशोधन अहवालाचे लेखन—एक दृष्टिक्षेप
— प्रा. डॉ. वैशाली खु. मेत्राम / १ ते ६
२. नमुना निवड : नमुन्याचा अर्थ, प्रकार
— डॉ. कु. मनिषा दे. खिरसागर / ७ ते ११
३. साहित्यातील संशोधन प्रक्रिया
— डॉ. ममता व. दयने / २० ते २५
४. बालविकास आणि शैक्षणिक संशोधन — एक अध्ययन
— प्रा. डॉ. एन. पी. राजत / २६ ते ३१
५. अर्थशास्त्रीय संशोधन पद्धती
— प्रा. तुळशीदास शेंडे / ३२ ते ४६
६. सामाजिक संशोधन रचना
— प्रा. डॉ. गजानन एस. फुटाणे / ४७ ते ५३
७. वैज्ञानिक संशोधन रचना
— अभिनव गजानन फुटाणे / ५४ ते ६०
८. साहित्याची समाजशास्त्रीय समीक्षा
— प्रा. डॉ. विनोद राठोड / ६१ ते ७०
९. Pregnancy And It's Diet
— Dr. Sarita Deshmukh / ७१ ते ७७
१०. Statistical Tools For Data
Analysis In Business Research
— Dr. Naglaxmi Tirmanwar / ७८ ते ८२
११. Commerce and Research Methodology
— Prof. Saurabh Wagare / ८३ ते ८८
१२. Arthritis And Thyroid
— Prof. Monali Salame / ८९ ते ९४

Mr. Dhyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatma

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatma

ISBN : 978-81-952462-1-2

28. Whenever in doubt, look up a text book or a journal paper to verify whether your grammar and punctuation are correct.
29. Do a spell check before you print out your document. It always helps.
30. Always write the report so that the reader can easily make out what your contribution is. Do not leave the reader guessing in this respect.
31. Above all, be clear. Your report must have a flow, i.e., the reader must be able to appreciate continuity in the report. After the first reading, the reader should be able to understand (a) the overall theme and (b) what is new (if it is a project report).
32. Plagiarism is a very serious offense. You simply cannot copy material from an existing report or paper and put it verbatim in your report. The idea of writing a report is to convey in your words what you have understood from the literature. The above list may seem a little intimidating. However, if you make a sincere effort, most of the points are easy to remember and practice.

References

1. Claire Sellitz and others, *Research Methods in Social Sciences*, 1962, p.50
2. Dollard J., *Criteria for the Life-history*, Yale University Press, New York, 1935, pp.8-31.
3. C.R. Kothari, *Research Methodology, Methods and Techniques*, Wiley Eastern Limited, New Delhi, 1988.
4. Marie Jahoda, Morton Deutsch and Stuart W. Cook, *Research Methods in Social Relations*, p.4.
5. Pauline V. Young, *Scientific Social Surveys and Research*, p.30
6. L.V. Rodman and A.V.H. Mory, *The Romance of Research*, 1923.
7. *The Encyclopaedia of Social Sciences*, Vol. IX, Macmillan, 1930.
8. T.S. Wilkinson and P.L. Bhandarkar, *Methodology and Techniques of Social Research*, Himalaya Publishing House, Bombay, 1979.

*****

संशोधनमार्गसूचक रचना / CC

ISBN : 978-81-952462-1-2

12. Arthritis And Thyroid

Prof. Monali Salame

Aney Mahila Mahavidyalaya, Yavatmal

Introduction

Your thyroid is a butterfly-shaped gland located in your neck, just under your Adam's apple. Its job: to produce and store hormones that help regulate your metabolism (or the rate at which cells perform their duties). Thyroid hormone helps control how fast your heart beats, how quickly you burn calories, and your body temperature. It also helps keep your brain, muscles, and other organs working as they should. Too little hormone production (called hypothyroidism) slows your body down; too much (or hyperthyroidism) sends it into overdrive.

What does a joint condition like arthritis have to do with this tiny gland? Research has shown people with rheumatoid arthritis (RA) are more likely to develop a thyroid condition such as hypothyroidism. "Estimates suggest between 15 percent and 25 percent of patients with RA will develop thyroid disease sometime during their lifetime," says Eric Matteson, MD, rheumatologist and professor of medicine at Mayo Clinic in Rochester, Minnesota. In comparison, about 10 percent to 12 percent of adults in the general population develop thyroid disease.

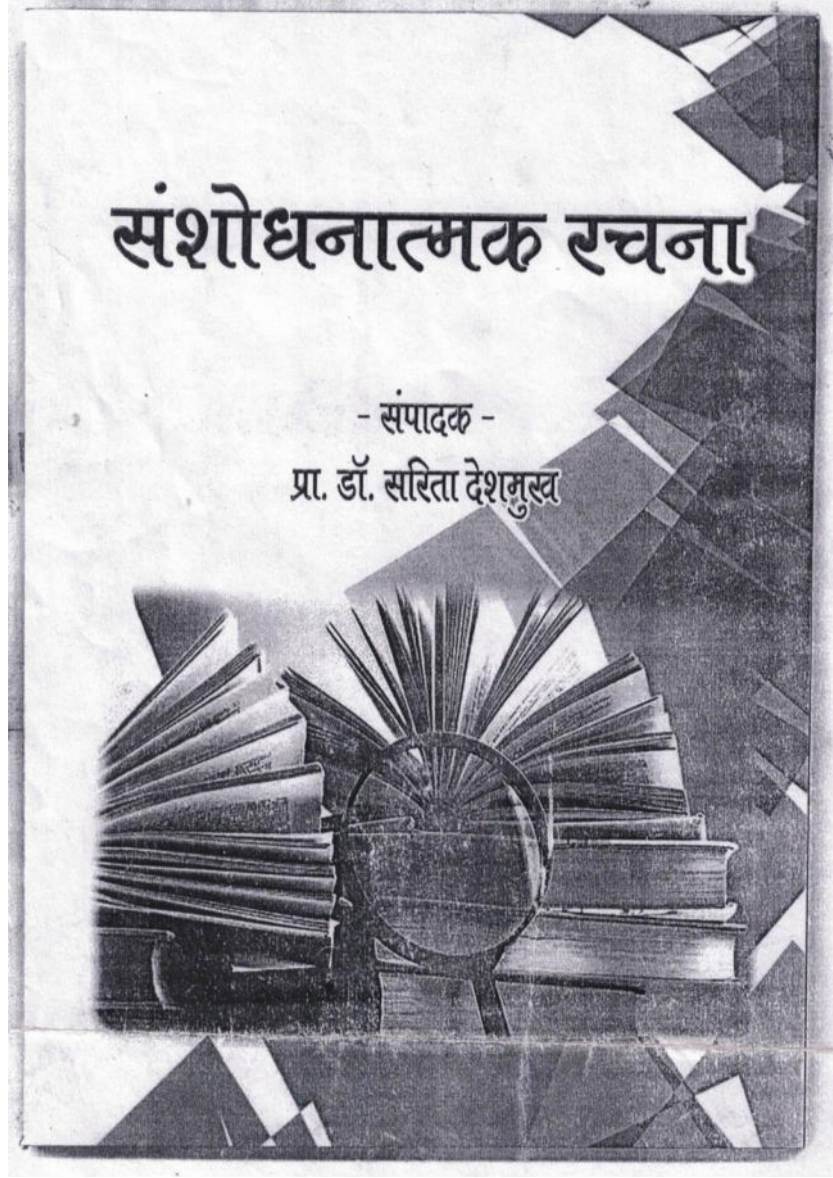
The connection appears to go both ways: People living with autoimmune thyroid disease are also at higher risk for developing rheumatoid arthritis. One study published in the *American Journal of Medicine* found that about 14 percent of people with Hashimoto's thyroiditis — a condition in which your immune system attacks your thyroid and often leads to hypothyroidism — had another autoimmune disorder, most commonly RA.

What Exactly Is Hypothyroidism?

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatmal

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatmal

साहित्यातील संशोधन प्रक्रिया- Dr. Mamta Dayane

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
Loknayak Babuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatmal

Dr. Durgesh Kunte
Principal
Loknayak Babuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatmal

अनुक्रमिका

- ◆ संशोधनात्मक रचना
संपादक : डॉ. सरिता देशमुख

- ◆ SANSODHANATMAK RACHANA
Editor - Dr. Sarita Deshmukh
Mobile No. : 9545966888

- ◆ ISBN : 978-81-952462-1-2

- ◆ © डॉ. सरिता देशमुख
एस.बी.आय कॉलेजी, बाजोरिया नगर,
यवतमाळ

- ◆ प्रथमावृत्ती
३० जून २०२१

- ◆ मुखपृष्ठ
डॉ. सरिता देशमुख

- ◆ अक्षरजुळवणी
प्रा. मयुर बंडु लहाने
आकांक्षा पब्लिकेशन
९०९६५९३८४२

- ◆ प्रकाशक व मुद्रक
प्रा. मयुर बंडु लहाने
आकांक्षा पब्लिकेशन
हिवरखेड (रूप.) ता. तेलहारा जि. अकोला
९०९६५९३८४२
Email ID : akankshajournal@gmail.com
lahane_mayur@rediffmail.com

- ◆ मूल्य : रु. १५०/-

या पुस्तकातील मजकुराशी प्रकाशक सहमत असतीलच असे नाही. तसेच कोप्याही मजकूर, कोपल्याही स्वरूपात वा माध्यमात पुनर्कायित अथवा संग्रहित करण्यासाठी लेखकांनी पूर्वापरवानगी घेणे बंधनकारक आहे.

- शैक्षणिक संशोधन अहवालाचे लेखन—एक दृष्टिक्षेप
— प्रा. डॉ. वैशाली खु. मेथ्राम / १ ते ६
- नमुना निवड : नमुन्याचा अर्थ, प्रकार
— डॉ. कु. मनिषा दे. खिरसागर / ७ ते ११
- साहित्यातील संशोधन प्रक्रिया
— डॉ. ममता व. दयने / २० ते २५
- बालविकास आणि शैक्षणिक संशोधन — एक अध्ययन
— प्रा. डॉ. एन. पी. राजत / २६ ते ३१
- अर्थशास्त्रीय संशोधन पद्धती
— प्रा. तुळशीदास शेंडे / ३२ ते ४६
- सामाजिक संशोधन रचना
— प्रा. डॉ. गजानन एस. फुटाणे / ४७ ते ५३
- वैज्ञानिक संशोधन रचना
— अभिनव गजानन फुटाणे / ५४ ते ६०
- साहित्याची समाजशास्त्रीय समीक्षा
— प्रा. डॉ. विनोद राठोड / ६१ ते ७०
- Pregnancy And It's Diet
- Dr. Sarita Deshmukh / ७१ ते ७७
- Statistical Tools For Data
Analysis In Business Research
- Dr. Naglaxmi Tirmanwar / ७८ ते ८२
- Commerce and Research Methodology
- Prof. Saurabh Wagare / ८३ ते ८८
- Arthritis And Thyroid
- Prof. Monali Salame / ८९ ते ९४

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatma

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatma

ISBN : 978-81-952462-1-2

३. साहित्यातील संशोधन प्रक्रिया

डॉ. ममता व. दयने
मराठी विधान प्रमुख,

लो. बा. अणे महिला महाविद्यालय यवतमाळ

कुतूहलवृत्ती किंवा जिज्ञासा ही मानवाची मूलभूत प्रवृत्ती आहे. जिज्ञासेतूनच माणसाचीच शोधप्रक्रिया सुरू होते. कोणत्याही गोष्टीचा मूळातून शोध घेणे हे मानवी स्वभावाचे वैशिष्ट्य आहे. मानवी मनात सतत अनेक प्रश्न निर्माण होत असतात. या प्रश्नांमध्येच शोधप्रक्रियेचे मूळ दडलेले असते. परंतु केवळ एखाद्या गोष्टीचा शोध घेणे याला संशोधन करणे असे म्हणता येणार नाही. प्रश्न निर्माण होणे हा संशोधनाचा पहिला टप्पा असतो. संशोधन म्हणजे एखाद्या समस्येची सोडवणूक करणे, विश्लेषण करणे, त्या प्रश्नावर पुन्हा पुन्हा विचार करणे, चिंतन करणे आणि शेवटी नवीन सिध्दांतापर्यंत पोहचणे. अर्थात संशोधन ही एक सतत चालणारी चिंतनप्रक्रिया आहे. संशोधन हे एक शास्त्र आहे, पध्दती आहे, पुराव्यांच्या आधारे एखादी बाब सिध्द करणे किंवा नवीन स्वरूपात मांडणी करणे या संशोधनाच्या विविध प्रक्रिया आहे. जागतिकीकरणाला, माहिती तंत्रज्ञानाला या युगात आपले जीवनमान बदलले आहे. साहित्याला मानवी जीवनाचा आरसा संबोधले जाते. जीवनाचे प्रतिबिंब साहित्यात उमटत असते. त्यामुळे आज साहित्याचे क्षेत्रही आशय आणि अभिव्यक्तीच्या दृष्टीने विस्तारले आहे. साहित्याच समाज आणि संस्कृती यांच्याशी निकटचा अनुबंध आहे. त्यामुळे सामाजिक आणि सांस्कृतिक दृष्टीकोनातून सुध्दा साहित्याचे आकलन होणे आवश्यक आहे. या पार्श्वभूमीवर मराठी साहित्यातील संशोधनप्रक्रियेचे अध्ययन करणे हा प्रस्तुत शोधनिबंधाचा हेतू आहे.

उद्दिष्टे :-

- १) संशोधनाची संकल्पना जाणून घेणे.
- २) साहित्याचे स्वरूप आणि वैविध्यता यांचे आकलन करणे.
- ३) साहित्य आणि इतर ज्ञानशाखा यांच्या संशोधन प्रक्रियेतील साम्यभेदांचा शोध घेणे.
- ४) साहित्याच्या संशोधनप्रक्रियेतील विविध घटकांचा अभ्यास करणे.

साहित्याचे स्वरूप -

संशोधनप्रक्रिया रचना / २०

ISBN : 978-81-952462-1-2

साहित्य हा भाषिक व्यवहार आहे. शब्द हे साहित्याचे माध्यम आहे आणि भाषा हे मानवी जीवनातील, समाजातील विनिमयाचे साधन आहे. त्यामुळे भाषा आणि समाज यांच्यात अविभाज्य नाते आहे. अर्थातच साहित्य हा समाजाच्या संस्कृतीचाच एक षटक आहे. साहित्य हे समाजजीवनातील सांस्कृतिक उपक्रम आहे. त्यामुळे साहित्याचा अभ्यास हा वाङ्मयीन, भाषिक अंगासोबतच सामाजिक व सांस्कृतिक दृष्टीकोनातून झाला तर त्यात समप्रता येईल.

साहित्य आणि कला यांचा समावेश मानव्यविज्ञान या ज्ञानशाखेत केला जातो. कोणत्याही संशोधनामध्ये सखोल अभ्यासाच्या साहजाने वस्तुस्थिती स्पष्ट करणे महत्वाचे असते. त्यासाठी ते सहेतुक प्रयत्न केले जातात. त्याला संशोधन असे म्हणता येईल. यामध्ये पुनरुत्पादनाचा भाग अधिक असतो. साहित्याच्या संदर्भात जे तथ्य अनुपलब्ध आहे ते संशोधनाच्या माध्यमातून उपलब्ध करण्याचा प्रयत्न केला जातो. त्या संदर्भात पूर्वी जे निष्कर्ष काढलेले असतात त्यात नव्या उपलब्धिची भर पडते. त्यात सुधारणा होण्याची शक्यता असते. ग्रंथचिकित्सा आणि साहित्यचिकित्सा यांचाही संशोधनात समावेश होऊ शकतो.

संशोधन हा एक बौद्धिक व्यापार आहे. कोणता तरी एखादा प्रश्न निर्माण करून त्याचे उत्तर शोधण्याचा प्रयत्न करणे ही बाब साहित्य क्षेत्रातील संशोधनाच्या बाबतीत सुध्दा लागू पडणारी आहे. परंतु प्रश्न निर्माण झाल्यानंतर त्याची उत्तरे शोधण्यासाठी विशिष्ट तथ्य व माहिती संकलित करणे महत्वाचे असते. साहित्य संशोधनात ही तथ्ये ग्रंथांमध्ये इतरत्र असतात ती शोधून काढून तिचा योग्य क्रम लावणे आणि योग्य उपयोग करून घेणे महत्वाचे असते. त्यामुळे साहित्याच्या संशोधनात ग्रंथालयाचे महत्त्व अधिक असते. संशोधन विषय निश्चित झाल्यानंतर त्याकरिता लागणारी माहिती ही ग्रंथामधून संकलित करावी लागते. म्हणून साहित्य विषयक संशोधनात ग्रंथांना अनन्यसाधारण महत्त्व आहे.

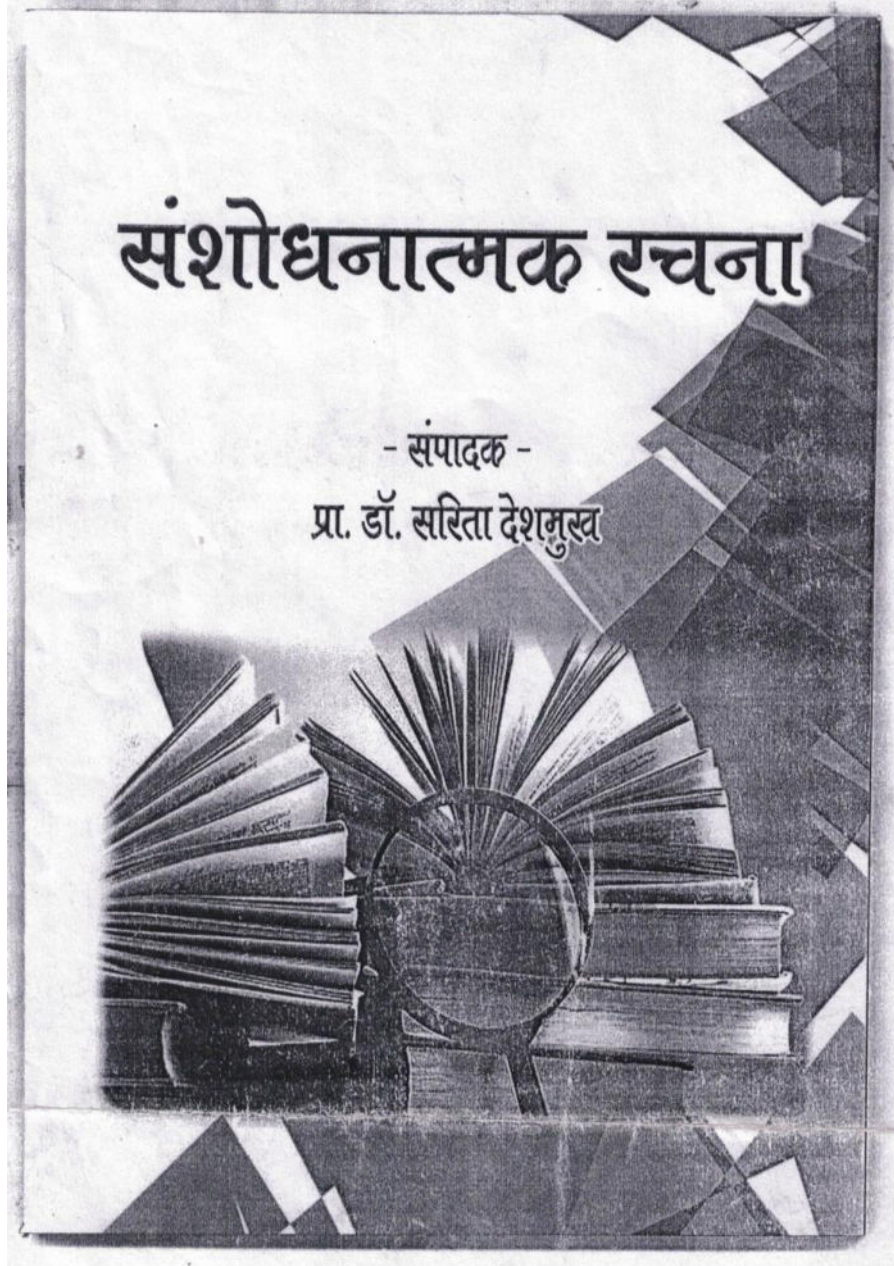
साहित्य आणि कला यांचे मानवी जीवनात महत्त्वाचे स्थान आहे. बदलत्या काळानुसार साहित्यातील परिवर्तनाचा शोध घेणे हे साहित्याच्या आकलनाच्या संदर्भात महत्त्वाचे ठरते. साहित्य ही एका लेखकाची स्वनिर्मिती असली तरी त्या साहित्यकृतीला स्थलकालाच्या मर्यादा ओलांडून सांस्कृतिक मूल्यही असते. अक्षर साहित्यकृतीतून विश्वात्मकतेची जाणीव व्यक्त

संशोधनप्रक्रिया रचना / २१

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatma

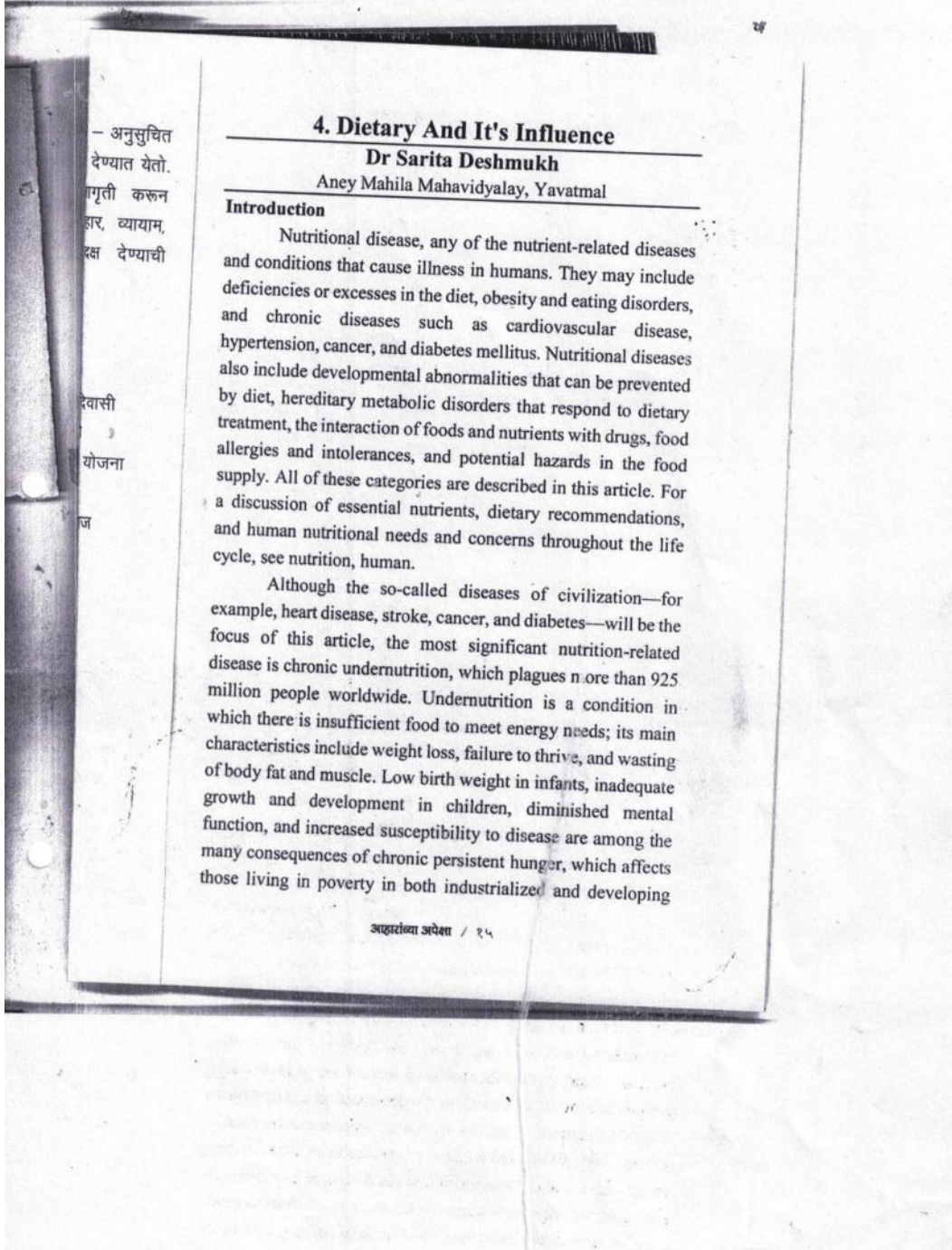

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatma

Dietary and its Influence Dr. Sarita Deshmukh

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatmal

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatmal

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatmal

Dr. Durgesh Kunte
Principal
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatmal

Pregnancy and its Diet Dr. Sarita Deshmukh

ISBN : 978-81-952462-1-2

वी सैद्धांतिक मांडणी करण्याचा प्रयत्न झाला नाही. मराठीत असा पहिला न लालजी पेंडसे यांनी 'साहित्य आणि समाजजीवन' या पुस्तकाच्या ने करण्याचा प्रयत्न केला.

ई

१. डॉ. वि.सर्देशमुख, शारदीय चंद्रकाळ, मौज प्रकाशन मुंबई, १९९२, पृ. ४
२. सविन, पृ. ६
३. डॉ. वि. सर्देशमुख, पुके आणि शिल्प, सन पब्लिकेशन्स पुणे, १९८५, पृ. ४९
४. सुधीर रसाळ, मराठी साहित्य प्रेरणा व स्वरूप, संघ. प्रो. मा. प्रवर्ध/म. २. शांतकर्मगलेकर, पौष्पुल प्रकाशन मुंबई, १९८६, पृ. ३६२
५. प्रो. म. कुलकर्णी, मराठी समीक्षेची वाटचाल, स्नेहवर्धन प्रकाशन पुणे, १९९८, पृ. ५
६. डॉ. रवींद्र डाक्टर, डॉ. संदकुमार मोरे (संघ.) समीक्षपट्टी सिद्धांत आणि उपयोजन, पद्मगंधा प्रकाशन पुणे, जाने. २०११, पृ. १२३
७. डॉ. यशवंत मनोहर, नवे साहित्यशास्त्र, पुनर्घाटी प्रकाशन नागपूर, जुलै २००९, पृ. ३२६
८. डॉ. रवींद्र डाक्टर, डॉ. संदकुमार मोरे (संघ.) समीक्षपट्टी सिद्धांत आणि उपयोजन, डॉ. वि. १२७

*****

संशोधनात्मक रचना / ७०

ISBN : 978-81-952462-1-2

9. Pregnancy And It's Diet

Dr. Sarita Deshmukh

Aney Mahila Mahavidyalay, Yavatmal

Introduction

The state of carrying a developing embryo or fetus within the female body. This condition can be indicated by positive results on an over-the-counter urine test, and confirmed through a blood test, ultrasound, detection of fetal heartbeat, or an X-ray. Pregnancy lasts for about nine months, measured from the date of the woman's last menstrual period (LMP). It is conventionally divided into three trimesters, each roughly three months long.

The most important tasks of basic fetal cell differentiation occur during the first trimester, so any harm done to the fetus during this period is most likely to result in miscarriage or serious disability. There is little to no chance that a first-trimester fetus can survive outside the womb, even with the best hospital care. Its systems are simply too undeveloped. This stage truly ends with the phenomenon of quickening: the mother's first perception of fetal movement. It is in the first trimester that some women experience "morning sickness," a form of nausea on awaking that usually passes within an hour. The breasts also begin to prepare for nursing, and painful soreness from hardening milk glands may result. As the pregnancy progresses, the mother may experience many physical and emotional changes, ranging from increased moodiness to darkening of the skin in various areas. During the second trimester, the fetus undergoes a remarkable series of developments. Its physical parts become fully distinct and at least somewhat operational. With the best medical care, a second-trimester fetus born prematurely has at least some chance of survival, although developmental delays and other handicaps may emerge later. As the fetus grows in size, the mother's pregnant state will begin to be obvious. In the third trimester, the fetus enters the final stage of preparation for birth. It increases rapidly in weight, as does the mother. As the end of the pregnancy nears, there may be discomfort as the fetus moves into position in the woman's lower abdomen. Edema (swelling of the ankles), back

संशोधनात्मक रचना / ७१

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatmal

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatmal

नवमाध्यम आणि सार्वजनिक ग्रंथालये Dr. Rajshree Dharmadhikari

ग्रंथ भारती

त्रैमासिक

विदर्भ विशेषांक

वर्ष सातवे अंक पहिला
युगाब्द ५९२०, ऑगस्ट २०२०

अंतरंग संपादकीय मनोगत... / ५

ग्रंथालय भारती -

मुख्य संपादक

रवींद्र गुर्जर
९८२३३२३३७०

संघटनात्मक उभारणीची आवश्यकता / ६
नवमाध्यम आणि सार्वजनिक ग्रंथालये / ९

भारतातील सार्वजनिक

ग्रंथालयांचा इतिहास / १७

संपादकमंडळ

डॉ. राजशेखर बालेकर

प्रा. हितेश त्रिजवासी

प्रा. विश्वास नेरकर

अनिल पाठक

दिलीप नवले

सौ. चंदना शिगरू

सुधीर इनामदार

डॉ. आशुतोष देशपांडे

वाचनप्रेमांचे वर्तुळ पूर्ण होतं तेव्हा... / २४

'आता वाचक हा राजा आहे!' / २९

वाचन संस्कृती : आमचे उपक्रम / ३३

वाचन संस्कृती / ३९

लॉकडाऊन काळ... / ४५

वाचन संस्कृती जोपासणे काळाची गरज / ५०

राजा राममोहन रॉय प्रतिष्ठानविषयी.... / ५३

भेट... / ५५

अभिनंदन! / ५६

'ग्रंथालय भारती' संस्था-वृत्त / ५८

वार्षिक वर्गणी रु. १५०/- अंक रु. ४०/-

कार्यालयीन पत्ता : २२५, विवेकानंद वाचनालय, गांधीनगर, नागपूर.

पत्रव्यवहार पत्ता : श्री. बाबासाहेब देशपांडे, ६८-अ, शिवाजीनगर, नागपूर ४४००१०

अक्षरजुळणी : भंडारी मुद्रणालय, आनंदनगर, सिंहगड मार्ग, पुणे ४११०५१.

ई-मेल : ravindrapande8@gmail.com

हे त्रैमासिक मालक, प्रकाशक डॉ. सुधीर बोधनकर यांनी पुणे येथे छापून
६८-अ, शिवाजीनगर, नागपूर ४४००१० येथे प्रकाशित केले. संपर्क ०७१२-२२३५०४०
(लेखकांच्या विचारांशी संपादक मंडळ सहमत असेलच असे नाही.)

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatma

Dr. Durgesh Kunte
Principal
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatma

नवमाध्यम आणि सार्वजनिक ग्रंथालये

राजश्री धर्माधिकारी

[ग्रंथपाल, लोकनायक बापुजी अणे महिला महाविद्यालय]

मुख्य संज्ञा : नवमाध्यम, सार्वजनिक ग्रंथालय, वाचन अभिरुची.

सार : या लेखात एकविसाव्या शतकात सार्वजनिक ग्रंथालयांसमोर असलेली आव्हाने आणि उपाय यावर चर्चा करण्यात आली आहे. नवमाध्यमांच्या उदयामुळे सार्वजनिक ग्रंथालये, जी सर्वसामान्य माणसांची सांस्कृतिक पोषण केंद्रे म्हणून समाजात मान्यता पावलेली होती, ती अस्तित्व भयाने विनाशाच्या खोल गर्तेकडे झपाट्याने वाटचाल करू लागली आहेत. नवमाध्यमांच्या सामर्थ्यापुढे हतबल न होता पारंपरिक मूलभूत दृष्टिकोन नवमाध्यमांतील मदतीने वाचकांमध्ये रुजवल्यास सार्वजनिक ग्रंथालय पूर्वीच्या वैभवात दिमाखात अस्तित्वात राहतील, असा विश्वास या लेखातून व्यक्त केला आहे.

सर्वसामान्य माणसांची 'मुक्त विद्यापीठे', 'समाज मनाचा आरसा', 'सांस्कृतिक व्यासपीठ' अशा बिरुदावलीने गौरविले जाणारे वाचनालय म्हणजे सार्वजनिक वाचनालये आजमितीला आपल्या महाराष्ट्र राज्यात सुमारे बारा हजारांहून अधिक शासनमान्य सार्वजनिक ग्रंथालये आहेत. यापैकी जवळपास शंभर ग्रंथालये ही 'शतायु ग्रंथालय'च शंभर वर्षांची यशस्वी कारकीर्द पूर्ण केलेली ग्रंथालये आहेत. ही सारी ग्रंथालये म्हणजे विविध विषयांवरील नाना साहित्यप्रकारातील अफाट ग्रंथसंपदा, हजारो दुर्मिळ हस्तलिखिते आणि ग्रंथांच्या रूपात सांस्कृतिक, साहित्यिक आणि सामाजिक ठेवा जतन करण्याचे ग्रंथालय, समाजातील सर्व स्तरांवरील व्यक्तींची ज्ञानतृष्णा शमविण्यासाठी सज्ज असतात. सार्वजनिक ग्रंथालयांच्या कार्य-

ऑगस्ट २०२०

ग्रंथ भारती

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatm

Dr. Durgesh Kunte
Principal
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatmal

कोरोना १९ महामारी लॉकडाउन : सामाजिक प्रभाव Pro. Dr.Kavita Tated

One Day Interdisciplinary National E-Conference on
Covid-19 & Its Impact on the Various Factors
 Organized By - M.E.S. Arts & Commerce College Mehkar,
 Dist Buldana - 443301 Maharashtra
 Date : 26 May 2020 ISBN - 978-81-942797-4-7

कोरोना १९ महामारी लॉकडाउन : सामाजिक प्रभाव

प्रा. डॉ. कविता तातेड
 इतिहास विभागाध्यक्ष
 लो. बा. अणे महिला महाविद्यालय,
 यवतमाळ

प्रस्तावना :

नए कोरोना वायरस कोविड १९ ने धरतीपर लगभग सभी देशों को प्रभावित किया है, लेकिन उसका असर असमान है। कोरोना का अर्थ है झूठ या तो जाल, कोरोना वायरस पर अध्ययन करनेवाले वैज्ञानिकों ने जब इसे माइक्रोस्कोप में देखा तो उन्हें इसके उपर वैसे ही संरचना नजर आई जैसे सूर्यग्रहण के समय सुरुज के उपर ताज जैसी रिंग बनती है वही से इसे कोरोना नाम दिया गया। पर वायरस का नाम कोरोना है, जबकि इससे होनेवाली बीमारी का नाम Covid-19 है। यह वायरस सांस वायरस परिवार से ही संबंधित है, जिसका पूरा नाम सीवियर एक्ज्युट रेस्पिरेटरी सिंड्रोम है। इस बीमारी के इन्डेमिक, एपिडेमिक और पेन डेमिक यह तीन शब्द इसकी तीव्रता को दर्शाते हैं। न्यूयार्क टाइम्स की रिपोर्ट के अनुसार इस बीमारी के प्रभाव से वैश्विक जीडीपी में १.३ फीसदी तक गिरावट आ सकती है।

कोविड-१९ का विश्वव्यापी स्वरूप :

विश्व में पिछले दो विश्वयुद्धों की विनाशकारी अवस्था से आगे कोरोना महामारी के परिणाम आ रहे हैं। इसे मानव जाति का सबसे बड़ा संकट समझा जा सकता है। यह ऐसा दुश्मन है जिसे देखा नहीं जा सकता लेकिन उससे लड़ने और बचने के लिए विकल्प उलझानेपरे हैं। आंतरराष्ट्रीय मूद्राकोष ने कहा है कि इस वायरस के चलते विश्व अर्थव्यवस्था, सामाजिक जीवन प्रभावित होगा। इस महामारी का तुफान गुजरने के बाद हम कैसे दुनिया में रहेंगे? शायद इमरजेंसीमें उठाये कदम हमारी सामान्य जिंदगी का हिस्सा बन जायेंगे। पर क्या विश्व स्वास्थ्य संगठन भी इस महामारी की गंभीरता को समयपर समझ पाया है? १५ जनवरी २०२० को WHO ने कोरोना वायरस के संक्रमणकारी अवस्था से इन्कार किया पर २२ जनवरी २०२० को WHO ने कहा कि यह मानवसे मानव में फैलनेवाली बीमारी है। ११ मार्च २०२० को WHO ने इसे ग्लोबल इमरजेंसी घोषित किया, तब तक ११४ देशों के १.१८ लाख लोग महामारी से संक्रमित हो चुके थे। वर्तमान में WHO के साथ ही प्रत्येक राष्ट्र के चिकित्सा वैज्ञानिक महामारी को नियंत्रित करने के लिए प्रयास कर रहे हैं। आज पूरे विश्व को कोरोना महामारी की रोकथाम के लिए बनाये गये लॉकडाउन की प्रक्रिया से मानव जीवन का हर क्षेत्र प्रभावित हुआ है, अर्थात् इस संकट के समय आरोप प्रत्यारोपों की अपेक्षा हमें जीवनस्तर या शैली में बदलाव के लिए तयार रहना होगा तथा विज्ञान और समाज का सही संतुलन अनिवार्य होगा।

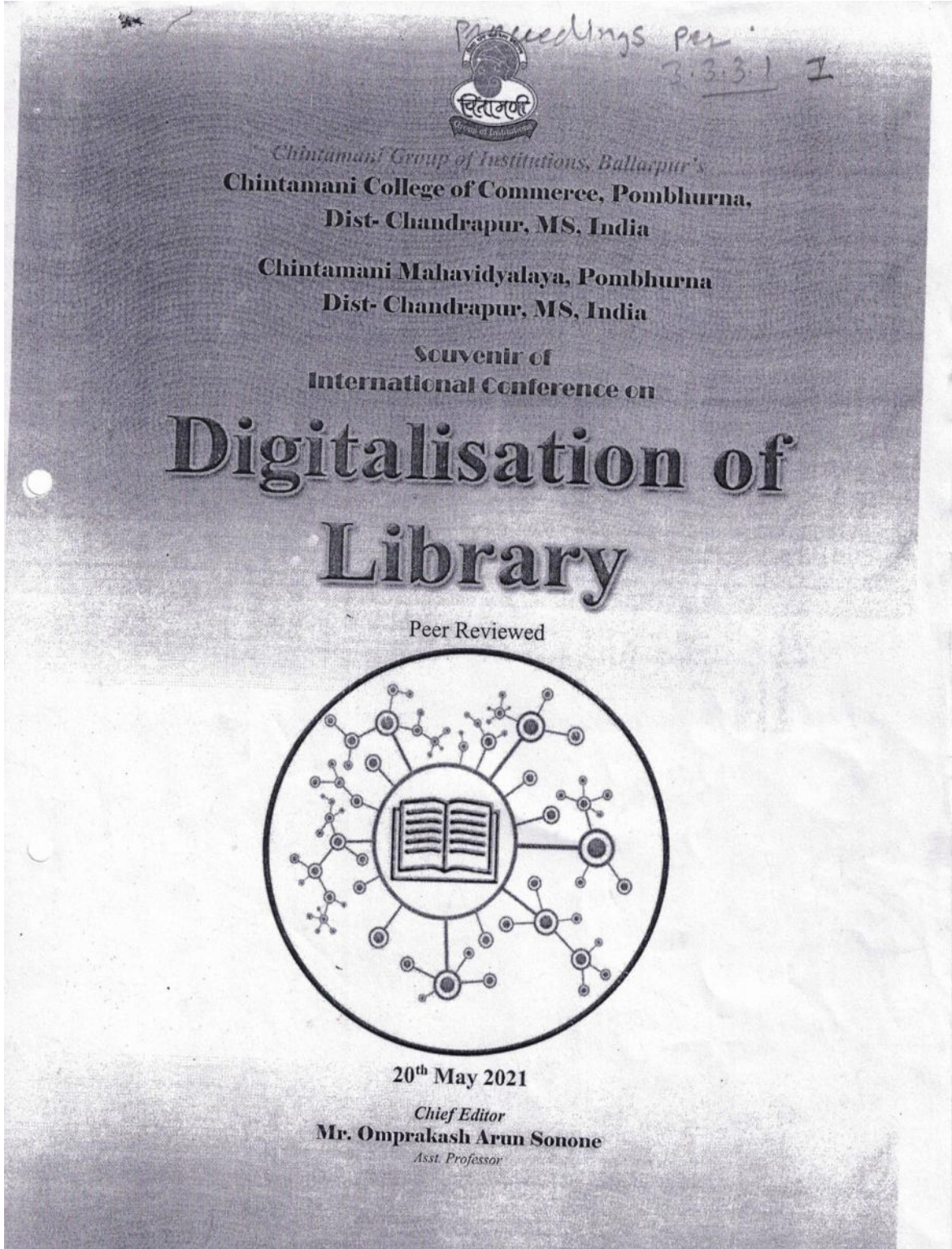
कोरोना महामारी के सामाजिक प्रभाव : (इलेक्ट्रॉनिक और प्रेस मीडिया का संदर्भ)

१) कोरोना महामारी के चलते पूरी दुनिया या भारत के संदर्भ में पूरा देश लॉकडाउन के तीन चरणों में धम चुका है। हमारी सामाजिक गतिविधियाँ अब वैश्वीक स्तर से सीमित होकर परिवार पर केंद्रित हो गई हैं। हम एक दुसरे से जुड़े हैं लेकिन एकदुसरे से प्रत्यक्ष रूपसे मिलने में डरने लगे हैं। हर कोई अपने सामने वाले को संदेह की नजर से देख रहा है। अभी तक हमें छोटी मोटी बिमारीयों से कोई डर नहीं लगता था, क्योंकि हम जानते थे की मेडिकल सायन्स ने इतनी तरक्की कर ली है कि हमें कुछ नहीं होगा। पर अब साधारण जुकाम-खाँसी हमें जानलेवा लग रही है। क्या यह कोरोना फोबिया की दस्तक तो नहीं है?

 Mr. Dnyaneshwar Gatkar
 IQAC Coordinator
 LoknayaK Bapuji Aney
 Mahila Mahavidyalaya, Yavatma

 Dr. Durgesh Kunte
 Principal
 LoknayaK Bapuji Aney
 Mahila Mahavidyalaya,
 Yavatma

डिजिटल ग्रंथालय अने वाचन अभिरूची Dr. Rajshree Dharmadhikari

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatn

Dr. Durgesh Kunte
Principal
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatn

	Through Social Media	Manjunatha B.	
36	Library Digitization and Intellectual Property Right Issues	Dr. Kishor N. Wasurke Anil M. Chahande	266
37	Use of Re-Engineering Library Services in Digital Era	Gavali A. B.	272
38	Importance of Digitisation of Library in Covid-19	Anup B. Jawale	276
39	Thought-Provoking Aspects Related to E-Library and E-Resources in Higher Education	P. P. Joshi	281
40	Quick Response (QR) Code Technology in Academic/Digital Libraries: Local to Global	Sachin Kumar Poonam Pandita Chetna Suri	287
41	ग्रंथालय सुरक्षिततेसाठी आधुनिक तंत्रज्ञान	सतीश ज. पिसे	293
42	डिजिटल ग्रंथालय आणि वाचन अभिरुची	डॉ. राजश्री धर्माधिकारी	298
43	Digital Library and Information Literacy in Digital Environment	Rajendra Lawande	304
44	Social Media as a Tool of Communication : Current Trends and Future Possibilities	Dr. Chandrashekhar R. Tirpude Gautam M. Khobragade	308
45	Rural Colleges and Digitalization of Library	Dr Prema A Kumbhalkar	312
46	Electronic Resource Management in University and Institutional Libraries of India in Changing Environments: An Overview	Pawar Shubhangi Raosaheb	316
47	Digitalization in Education - An Overview	Reshma Ravi Henna Elizabeth Wilson	328
48	the Role of the Digital Library in Self Learning of Physics	Madhavi Sharma	335
49	डिजिटल ग्रंथालयाचे माहिती पुनःप्राप्तीसाठी महत्व	प्रा. चक्रधर वि. भुर्रे, प्रा. दिलीप सोनटक्के	339
50	डिजिटल वाचनालयाच्या ग्रामिण संधी व आव्हाने	Nilesh Bharat Madavi Omprakash Arun Sonone	343
51	Digital Libraries: An Overview	Dr. Bhushan W. Ambekar	349
52	Role of Digital Library Resources in Empowerment of Human Mind during COVID-19 & Lockdown	Omprakash Arun Sonone	354

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
 IQAC Coordinator
 Loknayak Bapuji Aney
 Mahila Mahavidyalaya, Yavatm

Dr. Durgesh Kunte
 Principal
 Loknayak Bapuji Aney
 Mahila Mahavidyalaya,
 Yavatmal

डिजिटल ग्रंथालय आणि वाचन अभिरुची**डॉ. राजश्री धर्माधिकारी**

ग्रंथपाल, लोकनायक बापूजी अणे महिला महाविद्यालय, यवतमाळ

rjdharma70@gmail.com

सार:

या लेखात डिजिटल ग्रंथालय आणि वाचन अभिरुची यावर विचार मांडण्यात आले आहे. डिजिटल ग्रंथालयाच्या उदयामुळे वाचकांच्या वाचन अभिरुची वर विपरीत परिणाम झाला आहे. नवनवीन माध्यमातून येता-जाता मिळणाऱ्या माहितीवर संतुष्ट राहणारा तरुण वर्ग ज्ञान मार्गाकडे वळवण्यासाठी विशेष प्रयत्न करून वाचन संस्कार रुजवून वाचन अभिरुची समृद्ध करण्याचे प्रयत्न करणे ही काळाची गरज आहे. वाचकांची वाचन अभिरुची जिवंत असेल तरच कोणत्याही प्रकारचे ग्रंथालये अस्तित्वात राहिल. यासाठी शालेय ग्रंथालय, महाविद्यालयीन ग्रंथालये आणि सार्वजनिक ग्रंथालय यांनी विशेषतः वाचन अभिरुचीसंपन्न वाचक घडवण्यासाठी वाचनाची बिजे वाचकांच्या संस्कारक्षम वयात रुजवली पाहिजेत. वाचन एक माध्यम आहे ज्ञानपोषणाचे, संवर्धनाचे त्याचा परिणाम सखोल असतो. वाचनामुळे वाचकाची कल्पनाशक्ती विकसित होते, मेंदू काम करू लागतो व मन अधिकाधिक समृद्ध होत जाते.

मुख्य संज्ञा: डिजिटल ग्रंथालय, ई-बुक, वाचन अभिरुची**डिजिटल ग्रंथालय: संकल्पना आणि उदय**

साठ-सत्तरच्या दशकातील संगणक क्रांतीने सर्वदूर क्षेत्रात तंत्रज्ञानाचा वेगाने प्रसार झाला या तंत्रज्ञानाने 'तीळा तीळा दार उघड' या मंत्रासारखा संपूर्ण ज्ञान विश्वाचा खजिना 1995मध्ये इंटरनेटच्या आंतरजाल रूपात सर्वासमोर उघडला. परिणामी इंटरनेट सुविधेने संपूर्ण जग माहितीच्या महासागरात रूपांतरित झाले दूरध्वनी, मोबाईल, स्मार्टफोन अशी क्रांती 2जी, 3जी, 4जी, 5जी अशी वेगवान गतीने झाली. या वेगाच्या झपाट्यात सर्वच क्षेत्रात आमूलाग्र बदल झालेत. ग्रंथालय आणि ग्रंथालय सेवा क्षेत्र त्याला कसे अपवाद असणार! सुरुवातीला ग्रंथालयीन सेवा देण्यासाठी मर्यादित असणारा तंत्रज्ञानाचा उपयोग नंतर माहिती प्रस्फोटांमुळे मोठ्या प्रमाणावर निर्माण झालेल्या माहितीचे योग्य जतन, संवर्धन आणि प्रसारण यासाठी मोठ्या प्रमाणावर होऊ लागला. तंत्रज्ञानाचा विकास आणि वेगवेगळ्या तंत्रज्ञानाचा अवलंब यामुळे आज ग्रंथालयाची पारंपारिक प्रतिमा पूर्णतः आधुनिक आयामात आपल्या डोळ्यासमोर उभी ठाकते. या आधुनिक ग्रंथालयात संगणक आणि इलेक्ट्रॉनिक माध्यमांचा वापर करून विदा प्रबंधन(data management) तसेच प्रसारण केले जाते, ही प्रक्रिया सहज सुलभ होण्यासाठी विदा अंकीय रूपात उपलब्ध आणि संग्रहित असल्यास अधिक उत्तम असते हे ध्यानात घेऊन डिजिटल डेटा संग्रहित करणे, उपलब्ध करून देणे हे उद्दिष्ट ठेवून डिजिटल ग्रंथालय, इलेक्ट्रॉनिक ग्रंथालय(e-library), आभासी ग्रंथालय(virtual library), आंतरजाल ग्रंथालय(internet library)क्षितिजा विना ग्रंथालय(library without boundaries) या नवनवीन संकल्पनांचा उदय झाला आणि 'वसुधैव ग्रंथालयकम्' या सर्वसमावेशक संज्ञेची खऱ्या अर्थाने अनुभूती आली.

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatma

Dr. Durgesh Kunte
Principal
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatma

2021-22

Number of books published

2021-2022					
Sr. No.	Title of Book / Chapter	Name of The Author/S	Department of The Teacher	ISBN	Page NO.
1	Skylark: English BA Part-1 Semester-1	Dnyaneshwar Gatkar	English	978-93-95690-02-7	-
2	Skylark: English BA Part-1 Semester-2	Dnyaneshwar Gatkar	English	978-93-95690-02-7	-
3	The Stalwart	Edited Dr. Santoshkumar Gajale	Hindi	978-93-92884-06-0	-

Chapters in edited volumes/books published

2021-2022					
Sr. No.	Title of Book / Chapter	Name of The Author/S	Department of The Teacher	Name of Book	Page NO.
1	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर का अर्थशास्त्रीय लेखन	Pro. Dr.Kavita Tated	History	The Stalwarts (ISBN 978-93-95584-06-0)	283-292
2	ब्रिटीश सत्तेच्या आर्थिक धोरणाचा ऐतिहासिक प्रभाव	Pro. Dr.Kavita Tated	History	Azadi Ka Amrut Mahotsav (ISBN 978-93-94269-06-4)	25-33
3	साने गुरुजींच्या वाङ्मयातील संस्कारमूल्ये	Pro. Dr.Mamta Dayane	Marathi	The Stalwarts (ISBN 978-93-95584-06-0)	142-148
4	ग्रामीण साहित्य आणि लोकसाहित्य अनुबंध	Pro. Dr.Mamta Dayane	Marathi	ग्रामीण साहित्य आणि संस्कृती (ISBN 978-93-91391-69-0)	80-83
5	The Invincible Lion of	Asst. Prof. Santosh	English	The Stalwarts (ISBN	17-38

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
 IQAC Coordinator
 LoknayaK Bapuji Aney
 Mahila Mahavidyalaya, Yavatm

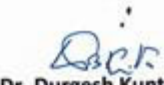

Dr. Durgesh Kunte
 Principal
 LoknayaK Bapuji Aney
 Mahila Mahavidyalaya,
 Yavatmal

	Revolution - Rash Bihari Bose	Gore		978-93-95584-06-0)	
6	आधुनिक भारताचे निर्माते डॉ. बी. आर. आंबेडकर	Asso. Prof. Shailendra Telang	Economics	The Stalwarts (ISBN 978-93-95584-06-0)	223-234
7	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर का शैक्षिक दर्शन	Dr. Prof. Lata Waghela	Home Economics	The Stalwarts (ISBN 978-93-95584-06-0)	249-260
8	हिंदी साहित्य जगत के शलाका पुरुष अज्ञेय	Dr. S. G. Gajle	Hindi	The Stalwarts (ISBN 978-93-95584-06-0)	261-270
9	२० व्या शतकातील प्रतिभावान संस्कृत कवी प्रज्ञाभारती श्री. भा. वर्णेकर	Asso. Prof. Darshana Sayam	Sanskrit	The Stalwarts (ISBN 978-93-95584-06-0)	211-216
10	Newton of Library Science : Dr. S. R. Ranganathan	Dr. Rajshree Dharmadhikari	Library Science	The Stalwarts (ISBN 978-93-95584-06-0)	39-44
11	स्वराज्य सौदामिनी	Dr. Rajshree Dharmadhikari	Library Science	साहित्य मे राष्ट्रीय चेतना(ISBN 978-93-92611-68-1)	75-83
12	कोरोना लॉकडाऊन और प्रकृती	Dr. Rajshree Dharmadhikari	Library Science	महामारी कोरोना : एक रहस्य (ISBN-978-93-90143-80-1)	81-88
13	Sri Aurobindo's Nationalism Through His Poetic Works	Prof. Smita Mohod	English	The Stalwarts (ISBN 978-93-95584-06-0)	96-100

Papers published in national/ international conference proceedings

2021-2022					
Sr. No.	Title of Chapter	Name of The Author/S	Department of The Teacher	Name of Conference	Page NO.
1	माध्यमिक शालेय विद्यार्थ्यांमधील पोषण जागरूकता अभ्यासणे	Pro. Dr. Lata Waghela	HEC	E-Conference on Contribution of Various Aspects in Nation Building (ISSN 2395-6011)	596
2	माहिती तंत्रज्ञान युगात जागतिक	Pro. Dr. Lata Waghela	HEC	Scholar Vision, WORLD	73

 Mr. Dnyaneshwar Gatkar
 IQAC Coordinator
 LoknayaK Bapuji Aney
 Mahila Mahavidyalaya, Yavatm

 Dr. Durgesh Kunte
 Principal
 LoknayaK Bapuji Aney
 Mahila Mahavidyalaya,
 Yavatmal

	स्तरावरील बदलत्या आहार पद्धती - एक अभ्यास			CONFERENCE - ABASAHEB PARVEKAR, YAVATMAL(ISSN 2278-7984)	
3	Role of Indian Judiciary in Resolving Domain Name Disputes and Cyber Squatting	Dr. Rajshree Dharmadhikari	Library Science	Scholar Vision, WORLD CONFERENCE - ABASAHEB PARVEKAR, YAVATMAL(ISSN 2278-7984)	25
4	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे सामाजिक विचार - एक दृष्टीक्षेप	Pro. Dr. Sudha Khadke	Sociology	Scholar Vision, WORLD 5CONFERENCE – A6BASAHEB PA7RVEKAR, YA8VATMAL(ISSN 22789-7984)	14
5	आधुनिक काळात संगीत क्षेत्रात उपलब्ध व्यवसायाच्या काही निवडक संधी	Pro. Dr. Archana Deshpande	Music	Scholar Vision, WORLD CONFERENCE - ABASAHEB PARVEKAR, YAVATMAL(ISSN 2278-7984)	43
6	Aatma Nirbhar Bharat : Opportunities and Challenges	Pro. Santosh Gore	English	Scholar Vision, WORLD CONFERENCE - ABASAHEB PARVEKAR, YAVATMAL(ISSN 2278-7984)	46-51
7	Nutritional Education Policy and Programmes for Children in China	Dr. Sarita Deshmukh	HEC	Scholar Vision, WORLD CONFERENCE - ABASAHEB PARVEKAR, YAVATMAL(ISSN 2278-7984)	13-16
8	The Depiction of New Women Shobha De's Novels	Pro. Smita Mohod	English	Scholar Vision, WORLD CONFERENCE - ABASAHEB PARVEKAR, YAVATMAL(ISSN 2278-7984)	26-27
9	स्टार्टअप आणि अर्थसहाय्य	Pro. Shailendra Telang	Economics	Scholar Vision, WORLD CONFERENCE - ABASAHEB PARVEKAR, YAVATMAL(ISSN 2278-7984)	80-83

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
 IQAC Coordinator
 Loknayak Bapuji Aney
 Mahila Mahavidyalaya, Yavatmal

Dr. Durgesh Kunte
 Principal
 Loknayak Bapuji Aney
 Mahila Mahavidyalaya,
 Yavatmal

Skylark: English Semester -1 Dnyaneshwar Gatkar

संत गाडगे बाबा अमरावती विद्यापीठ, अमरावती नवीन अभ्यासक्रमानुसार
(CBCS) From 2022-23

English

B.A., Part - I, Semester - I

- लेखक -

प्रा. डॉ. गणेश खंडारे

M.A. English, SET, NET, Ph.D.

प्रा. ज्ञानेश्वर गटकर

M.A. English, M. Phil, SET, NET

- संपादक -

प्रा. ज्ञानेश्वर गटकर

M.A. English, M. Phil, SET, NET

पायोनिअर प्रकाशन
अमरावती (महा.)

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatmal

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatmal

English

B.A., Part - I, Semester - I

लेखक : प्रा. डॉ. गणेश खंडारे
प्रा. ज्ञानेश्वर गटकर

Copyright © पायोनियर प्रकाशन, अमरावती - २०२२

लेखक व प्रकाशकाच्या परवानगीशिवाय या पुस्तकातील (Study Material) कोणताही भाग, पुस्तकाचे नाव, शीर्षक, डिझाईन, छायाचित्रे, माडणी, पत्रे, नकाशे व आतील कोणताही मजकूर पूर्ण किंवा आंशिक रूपाने भारताच्या कोठल्याही भाषेत फेरबदल किंवा विकृत करून, छापण्याचा प्रयत्न करू नये अथवा कोणत्याही नमुन्यात पुनर्मुद्रित करू नये. या प्रकाशनासंदर्भात अनधिकृत कृत्य केल्यास संबंधितावर भारतीय कॉपीराईट अॅक्ट नुसार कारवाई केल्या जाईल.

ISBN 13 : 978-93-95690-02-7

आवृत्ती : प्रथम, डिसेंबर २०२२

रजि. ऑफिस : एफएफएस-ए, ब्लॉक सी, पहिला माळा, व्हीनस प्लॉड्रा, शेगाव नाका,
वि.म.वि. रोड, अमरावती - ४४४६०३

ई-मेल : pioneerprakashan2017@gmail.com.

संपर्क : ९५०३२३७८०६, ८६०००३५३७९२

मुद्रक :

श्री. गुरुदेव प्रिन्टर्स

महात्मा फुले संकुल, शेगाव नाका, अमरावती - ४४४६०४

₹ : ८०/-

संपादकीय

संग्रह नमस्कार,

'Skylark Study Material' जेव्हा पहिल्या वर्षी विद्यार्थ्यांसाठी आम्ही प्रकाशित केले, तेव्हापासून आज जवळपास पाच वर्षे विद्यार्थ्यांना उत्कृष्ट अभ्यास साहित्य उपलब्ध करून देत आहे. या पाच वर्षांत अनेक विद्यार्थी व प्राध्यापकांचे कौतुकाचे आणि आभाराचे निरोप आले त्या सगळ्यामुळे आम्ही नेहमी उत्साहीत राहून Skylark ला अध्यावावत करत गेले.

आपल्या विद्यापीठाने यावर्षी म्हणजे सत्र २०२२-२३ पासून CBCS वर आधारित नवीन अभ्यासक्रम तयार केला आहे. या अभ्यासक्रमावर आधारित Skylark च्या पुस्तकांमध्ये सर्वसमावेशकता असावी, विद्यार्थ्यांला शिकायला आणि प्राध्यापकांना शिकवण्याला सुलभता याची याची विशेष काळजी घेतली आहे. योग्य ठिकाणी आकृत्या, आलेख, तक्ते, चित्रे वापरून पुस्तक सुबक व वाचनीय केले आहे. प्रत्येक घटकांवर विद्यापीठाने निर्देशित केल्याप्रमाणे प्रस्नोत्तरे व इतर बाबींचा समावेश केलेला आहे. Skylark च्या प्रत्येक लेखकाचे श्रम सत्कारणी लागेल याची संपादक म्हणून मला खारी आहे. आम्ही जाणून आहोत की Skylark एक मोठी जबाबदारी आहे. आणि विद्यार्थ्यांना कमी खर्चात उत्कृष्ट पुस्तके मिळावीत यासाठी आमची वचनबद्धता अबाधीत आहे.

Skylark ची पुस्तके लिहितांना आम्ही विद्यार्थी हित लक्षात घेतले आहे. आमचा हेतू कि, विद्यार्थ्यांवर जास्त आर्थिक भार न देता कमी किमतीत त्यांच्या उपयोगाचे अभ्यास साहित्य उपलब्ध करून द्यावे. आमची पुस्तके आपल्याला त्या-त्या विषयाचा परिपूर्ण अभ्यास करावला मदत करतीलच पण त्याच सोबत ग्रामीण भागातील अनेक विद्यार्थी 'कमवा आणि शिका' पध्दतीने शिक्षण घेत असल्याने त्यांना दसरोज अभ्यासाला वेळ मिळत नाही अशावेळी कमी वेळात जास्तीत जास्त विषय समजून देण्याची हमी सुद्धा Skylark पुस्तके देतात.

Skylark च्या निर्मितीचे श्रेय मी आमच्या संपूर्ण लेखक समूहाला व प्रकाशकाला देतो. समान विचारांच्या धायाने एकत्र आलेले आम्ही सगळे आपल्या सेवेत वापुढेही उतमोत्तम अभ्यास-साहित्याची निर्मिती करू असा विश्वास आहे.

संपादक

प्रा. ज्ञानेश्वर गटकर

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatma

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatma

संत गाडगे बाबा अमरावती विद्यापीठ, अमरावती (CBCS) From 2022-23

नवीन अभ्यासक्रम व अनुक्रमणिका

Prose

1. Speeches at the Parliament of the World's Religions - Swami Vivekananda	1-9
2. Education Provides a Solid Foundation - APJ Abdul Kalam	10-21
3. The Dispenser of Holy Water - Guy de Maupassant	22-31
4. The Happy Prince - Oscar Wilde	32-44

Poetry

1. The quality of Mercy - William Shakespeare	45-52
2. Indian Weavers - Sarojini Naidu	53-61
3. The Lotus - Toru Dutt	62-68
4. Success	69-75

Basis of Communications Skills in English - I

1. Articles	76-82
2. Prepositions	83-90
3. Conjunctions	91-94

Basis of Communications Skills in English - II

1. Verb - Auxiliary Verbs and Modal Auxiliaries	95-101
2. Subject - Verb Agreement	102-106

Communication Skills

1. Meeting People, Exchanging Greetings and Taking Leave	107-108
2. Introducing Yourself	109-109
3. Introducing People to others	110-111
4. Making Inquiries on Phone	112-112

*****

Prose - I

Speeches at the Parliament of the Word's Religions

- Swami Vivekananda

Swami Vivekananda was an Indian Hindu monk, and a chief disciple of Sri Ramakrishna Paramahansa. Swami Vivekananda was a towering spiritual personality, great thinker, orator (वक्ता) and the prophet of universal harmony (एकता) and progress. Swami Vivekananda delivered an iconic and eloquent (प्रभावी) speech at the Chicago Convention of Parliament of Religions. His messages not only transcended (त्या परीकडे असणे) the geographical boundaries but also those of age, gender, cultural diversities (विविधता) and belief systems.

'Response to Welcome' 11 September 1823:

The first session of the Parliament was held on Monday the 11th September 1893 in the Hall of The Art Institute. Many people from different religions such as Buddhism, Jainism, Christianity etc. came along with the preparation (तयारी) of their speech but Swami Vivekananda, without having any preparation made up his mind to communicate about the Hindu philosophy. Swami Vivekananda's opening words set the stage for an effective discourse (भाषण). The moment Swami Vivekananda began his address he received an overwhelming (जबरदस्त) response by the audiences with whom he had struck with his opening words.

English - Speeches at the Parliament of the Word's Religions / 1

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatna

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatna

Skylark, English Semester -2- Dnyaneshwar Gatkar

संत गाडगे बाबा अमरावती विद्यापीठ, अमरावती नवीन अभ्यासक्रमानुसार
(CBCS) From 2022-23

English

B.A., Part - I, Semester - II

1

- लेखक -

प्रा. डॉ. गणेश खंडारे

M.A. English, SET, NET, Ph.D.

प्रा. ज्ञानेश्वर गटकर

M.A. English, M. Phil, SET, NET

- संपादक -

प्रा. ज्ञानेश्वर गटकर

M.A. English, M. Phil, SET, NET

पायोनिथर प्रकाशन

अमरावती (महा.)

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatmal

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatmal

English

B.A., Part - I, Semester - II

लेखक : प्रा. डॉ. गणेश खंडारे
प्रा. ज्ञानेश्वर गटकर

Copyright © पायोनिअर प्रकाशन, अमरावती - २०२३

लेखक व प्रकाशकाच्या परवानगीशिवाय या पुस्तकातील (Study Material) कोणताही भाग, पुस्तकाचे नाव, शीर्षक, डिझाईन, छायाचित्रे, मांडणी, पत्रे, नकाशे व आतील कोणताही मजकूर पूर्ण किंवा आंशिक रूपाने भारताच्या कोठल्याही भाषेत फेरबदल किंवा विकृत करून, छापाण्याचा प्रयत्न करू नये अथवा कोणत्याही नमुन्यात पुनर्मुद्रित करू नये. या प्रकाशनासंदर्भात अनधिकृत कृत्य केल्यास संबंधितांवर भारतीय कॉपीराईट अॅक्ट नुसार कारवाई केल्या जाईल.

ISBN 13 : 978-93-95690-24-9

आवृत्ती : प्रथम, मार्च २०२३

ISO 9001 : 2015

रजि. ऑफिस : एफएफएस-ए, ब्लॉक सी, पहिला माळा, व्हीनस प्लाझा, शेगाव नाका,
वि.म.वि. रोड, अमरावती - ४४४ ६०३

ब्रांच ऑफिस : कलश अपार्टमेंट, गुलमोहर हॉल जवळ, पांडे लेआऊट, न्यु स्नेह नगर, खामला,
नागपूर - ४४००२५

ई-मेल : pionierprakashan2017@gmail.com

संपर्क : ९५०३२३७८०६, ८६००३२५३७९२

मुद्रक :

श्री. गुरुदेव प्रिन्टर्स

महात्मा फुले संकुल, शेगांव नाका, अमरावती - ४४४६०४

₹ : ७५/-

संपादकीय

संप्रेम नमस्कार,

'Skylark Study Material' जेव्हा पहिल्या वर्षी विद्यार्थ्यांसाठी आम्ही प्रकाशीत केले, तेव्हापासून आज जवळपास पाच वर्षे विद्यार्थ्यांना उत्कृष्ट अभ्यास साहित्य उपलब्ध करून देत आहो. या पाच वर्षांत अनेक विद्यार्थी व प्राध्यापकांचे कौतुकाचे आणि आभाराचे निरोप आले त्या सगळ्यामुळे आम्ही नेहमी उत्साहीत राहून Skylark ला अध्यायावत करत गेले.

आपल्या विद्यापीठाने यावर्षी म्हणजे सत्र २०२२-२३ पासून CBCS वर आधारित नवीन अभ्यासक्रम तयार केला आहे. या अभ्यासक्रमावर आधारित Skylark च्या पुस्तकांमध्ये सर्वसमावेशकता असावी, विद्यार्थ्यांला शिकायला आणि प्राध्यापकांना शिकवायला सुलभता याची विशेष काळजी घेतली आहे. योग्य ठिकाणी आकृत्या, आलेख, तक्ते, चित्रे वापरून पुस्तक सुबक व वाचनीय केले आहे. प्रत्येक घटकांवर विद्यापीठाने निर्देशित केल्याप्रमाणे प्रश्नोत्तरे व इतर बाबींचा समावेश केलेला आहे. Skylark च्या प्रत्येक लेखकाचे श्रम सत्कारणी लागेल याची संपादक म्हणून मला खात्री आहे. आम्ही जाणून आहोत की Skylark एक मोठी जबाबदारी आहे. आणि विद्यार्थ्यांना कमी खर्चात उत्कृष्ट पुस्तके मिळावीत यासाठी आमची वचनबद्धता अबाधित आहे.

Skylark ची पुस्तके लिहितांना आम्ही विद्यार्थी हित लक्षात घेतले आहे. आमचा हेतू कि, विद्यार्थ्यांवर जास्त आर्थिक भार न देता कमी किमतीत त्यांच्या उपयोगाचे अभ्यास साहित्य उपलब्ध करून द्यावे. आमची पुस्तके आपल्याला त्या-त्या विषयाचा परिपूर्ण अभ्यास करायला मदत करतीलच पण त्याच सोबत ग्रामीण भागातील अनेक विद्यार्थी 'कमवा आणि शिका' पध्दतीने शिक्षण घेत असल्याने त्यांना दसरोज अभ्यासाला वेळ मिळत नाही अशावेळी कमी वेळात जास्तीत जास्त विषय समजून देण्याची हमी सुद्धा Skylark पुस्तके देतात.

Skylark च्या निर्मितीचे श्रेय मी आमच्या संपूर्ण लेखक समुहाला व प्रकाशकाला देतो. समान विचारांच्या धायाने एकत्र आलेले आम्ही सगळे आपल्या सेवेत यापुढेही उत्तमोत्तम अभ्यास-साहित्याची निर्मिती करू असा विश्वास आहे.

संपादक

प्रा. ज्ञानेश्वर गटकर

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatma

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatma

- Skylark Group of Authors -

अध्यक्ष	: प्रा. डॉ. प्रविण राऊत (अमरावती) M.A. History, Sociology, Economics, English B.Ed., M.Ed., Ph.D.
उपाध्यक्ष	: प्रा. डॉ. गणेश खंडारे (मंगरूळ पौर) M.A. English, SET, NET, JRF, Ph.D., D.Lit. (HON)
सचिव	: प्रा. ज्ञानेश्वर गटकर (यवतमाळ) M.A. English, M.Phil., SET, NET
कोषाध्यक्ष	: प्रा. अनील तांडे (अंजनागंव सुर्जी) M.A. Political Science, History, Economics, B.Ed., SET
प्रकाशक	: श्री. सुचिन सुकलकर (अमरावती) B.E. Mechanical श्री. सुशिल सुकलकर (अमरावती) B.E. (Electrical Engineering), M.E. (Electrical Power System)
सदस्य	: प्रा. डॉ. सुधा मु. खडके (कडू) (यवतमाळ) M.A. Sociology, History, B.Ed., Ph.D. प्रा. डॉ. ज्योती होमणे (अमरावती) M.A. Economics, B.Ed., M.Phil., Ph.D. प्रा. डॉ. के. के. मोहाडीकर (वरुड) M.A. English, Ph.D., M.B.A. (HRM) प्रा. डॉ. साजिद के. शाह (मुर्तिजापूर) M.A. B.Ed., NET, SET, Ph.D. (Mar.) M.A. (Poli. Sci. - Uni. Merit) प्रा. अभिजित इंगळे (अमरावती) Gold Medalist, NET (Thrice), SET, JRF, Ph.D. (Appear) प्रा. डॉ. मनोज सपकाळ (आसेगाव पूर्णा) M.A. Geography, M.Phil., B.Ed., NET, Ph.D. प्रा. डॉ. सोनाली धांडे (अमरावती) B.Sc. Home Science, M.A. Economics, Ph.D. प्रा. प्रविण उगले (अकोला) M.A. English, M.Phil., B.Ed., NET, Ph.D. Reg.

मनोगत्

संत गाडगे बाबा अमरावती विद्यापीठ, अमरावती (CBCS) From 2022-23 नवीन अभ्यासक्रमानुसार बी.ए., भाग-१, सत्र-२ च्या इंग्रजी अनिवार्य विषयाच्या नवीन अभ्यासक्रमानुसार Skylark Study Material तयार करण्यात आले आहे.

प्रस्तुत पुस्तकामध्ये इंग्रजी अभ्यासक्रमातील निर्धारित असलेल्या सर्वच घटकांचा अंतर्भाव करण्यात आलेला आहे. प्रत्येक प्रकरणावर, कवितेवर आधारित अभ्यासक्रमानुसार दीर्घांतरी, लघुांतरी व वस्तुनिष्ठ प्रश्न देण्यात आलेले आहेत. पाठ, लेख व कवितांचा सारांश तथा आशय विद्यार्थ्यांना समजेल अशा सरल भाषेत देण्यात आलेला आहे. त्यातून विद्यार्थ्यांना मूळपाठाचे व कवितेचे आकलन होण्यास नक्कीच मोलाची मदत होईल.

प्रस्तुत पुस्तक लेखनासाठी पाठ्यपुस्तक, संदर्भग्रंथ, लेख, शोधनिबंध, मासिके, इंटरनेट यामधील माहितीचा उपयोग करण्यात आला आहे.

पुस्तकासंबंधी काही सूचना असतील तर त्या कळविण्यात याव्या, त्या सूचनांचा निश्चितच विचार केला जाईल. माझ्या या Study Material चे वाचक स्वागत करतील असा विश्वास व्यक्त करतो.

या पुस्तकासाठी मला ज्यांनी प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष मदत केली त्या सर्वांचे मी शतशः आभार मानतो.

लेखक
प्रा. डॉ. गणेश खंडारे
प्रा. ज्ञानेश्वर गटकर

3

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatma

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatma

संत गाडगे बाबा अमरावती विद्यापीठ, अमरावती (CBCS) From 2022-23

नवीन अभ्यासक्रम व अनुक्रमणिका

Unit-1 Prose

1. The responsibilities Young Citizens - Lal Bahadur Shastri	1-7
2. A Career - R. K. Narayan	8-15
3. A Simple Philosophy - Seathl	16-26
4. In Sahyadri Hills - A Lesson in Humility - Sudha Murty	27-35

Unit-2 Poetry

1. Apsalm of Life - H. W. Longfellow	36-43
2. On his Blindness - John Milton	44-49
3. Daffodils - William Wordsworth	50-56
4. Leave this Chanting and Singing - Rabindranath Tagore	57-62

Unit-3 Basics of Communication Skills in English

1. Degrees of Comparison	63-65
2. Simple, Complex and Compound Sentences	66-69

Unit-4 Basics of Communication Skills in English

1. Types of Sentence	70-74
2. Transformation of Assertive into Exclamatory Sentences	75-75
3. Transformation of Exclamatory into Assertive Sentences	76-76
4. Framing Questions with helping verbs and WH words	77-79

***

Prose - 1

The Responsibilities Young Citizens

- Lal Bahadur Shastri

- Summary -

Lal Bahadur Shastri was the second prime minister of India. He was a great man as well as a great leader and was rewarded by Bharat Ratna. He was appreciated for his honesty, dedication, simplicity (साधेपणा), patriotism and (देशभक्ती). He participated in various freedom movements and fought for the country selflessly.

The present lesson is a speech delivered by Lal Bahadur Shastri at the convocation (दीक्षांत समारंभ) program of Aligarh Muslim University. He points out in the speech the importance of Indian youth in the nation's growth and success.

He tells the students that they should prioritize (प्राधान्य देणे) thinking of themselves as citizens of the nation. The constitution grants and guarantees (हक्की देते) specific rights to citizens of the country. But along with these rights, there are also some responsibilities (जबाबदाऱ्या) that must be accepted.

He says that it is our democracy that protects an individual's right to freedom, but in the interests of organized society (संघटित समाज), this freedom must be subject to (अधीन) a number of voluntary restraints (प्रतिबंध). The restraint means a measure or condition that keeps someone or something under control or within limits. It means that there are certain self-restraints. Furthermore, these voluntary restraints must be used and displayed in daily life.

A good citizen is one who obeys (पालन करतो) the law, whether there is a policeman around or not, and who takes delight in performing his civic duties. In the past, the teacher and the family worked together to instill (बिंबवणे) in children a feeling of self-restraint and discipline. Unfortunately (दुदैवाने), the stresses of modern life leave parents with little free time to care for their children.

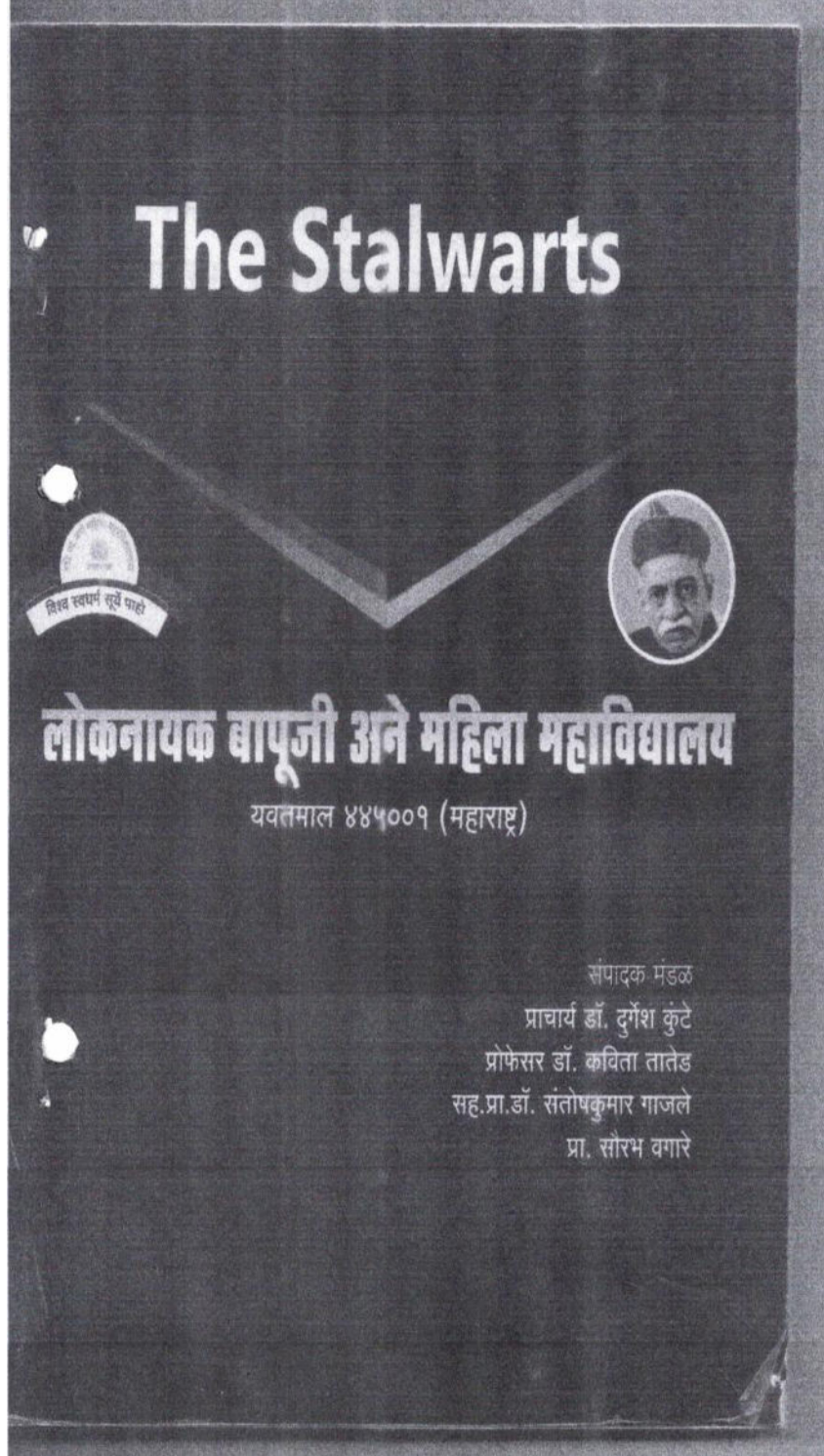
He points out that the numbers in educational institutions have become so big that the benefits of personal interaction (परस्परसंवाद) between the teacher and the taught are no longer available. Young students are frequently left for themselves. This frequently results in problems which we are all aware of. This is a critical issue that must be thoroughly investigated.

English - The Responsibilities Young Citizens / 1

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatma

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatma

The Stalwart Dr. Santoshkumar Gajale

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatmal

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatmal

लोकनायक बापूजी अणे महिला महाविद्यालय, यवतमाल

2

© लोकनायक बापूजी अणे महिला
महाविद्यालय, यवतमाल (महाराष्ट्र)

❖ **Publisher :**

Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.
Limbaganesh, Dist. Beed (Maharashtra)
Pin-431126, vidyawarta@gmail.com

❖ **Printed by :**

Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.
Limbaganesh, Dist. Beed, Pin-431126
www.vidyawarta.com

❖ **Page design & Cover :**

Kulkarni, Parli-Vaijnath

❖ **Edition: Oct. 2021**

ISBN 978-93-92584-06-0

❖ **Price : 399/ -**

All Rights Reserved, No part of this publication may be reproduced or transmitted, in any form or by any means, electronic mechanical, recording, scanning or otherwise, without the prior written permission of the copyright owner. Responsibility for the facts stated, opinions expressed. Conclusions reached and plagiarism, if any, in this volume is entirely that of the Author. The Publisher bears no responsibility for them. What so ever Disputes, if any shall be decided by the court at Beed (Maharashtra, India)

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatmal

Dr. Durgesh Kunte
Principal
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatmal

लोकनायक बापूजी अणे महिला महाविद्यालय, यवतमाल 6 12) व्यक्तित्व एवं कृतित्व — उषा प्रियंवदा डॉ. महेन्द्रसिंह अजितसिंह पवार, जि. अमरावती 107 13) भारतीय स्वातंत्र्य चळवळीतील एक दैदियमान पर्व : क्रांतिकारी चळवळ.... प्रा. डॉ. सुषमा देशपांडे, औरंगाबाद 114 14) आधुनिक भारताचे निर्माते- राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज डॉ. रामलाल चौधरी, भंडारा.(मह.) 122 15) आधुनिक हिंदी साहित्य के प्रवर्तक "भारतेन्दु हरिश्चंद्र" का अनुवाद के क्षेत्र में ...डॉ. सुनीता बुदले, अमरावती 132 16) साने गुरुजींच्या वाङ्मयातील संस्कारमूल्या डॉ. ममता व. दयणे, यवतमाल 142 17) भारतीय स्वातंत्र्य चळवळीतील एक दैदियमान पर्व : क्रांतिकारी चळवळ ....प्रा. डॉ. सुषमा देशपांडे, औरंगाबाद 149 18) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर का सामाजिक आन्दोलन प्रा. डॉ. बंडू एस. मानवटकर, जि. अकोला 156 19) गांधीवादी विचारसरणी : एक जागतिक वारसा प्रा. डॉ. आनंदराव शिंदे, जि. नांदेड 162 20) आधुनिक भारताचे निर्माते डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर प्रा. डॉ. डी.डी.जोषळे, जि. यवतमाल 181 21) आधुनिक युग मे गुरुकुलपरंपरा के प्रतिपादक पद्मविभूषण पंडित "हरिप्रसाद चौरसिया" ....शुभम नरेश उदावंत 185 22) पंचकन्या	लोकनायक बापूजी अणे महिला महाविद्यालय, यवतमाल 7 प्रा.डॉ.सौ. वीरा पवन मांडवकर, जि.यवतमाल 191 23) २० व्या शतकातील प्रतिभावान संस्कृत कवी प्रज्ञाभारती श्री.भा. वर्णेकर..... प्रा. दर्शना सायम, यवतमाल 211 24) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्या भारतीय संसदीय जोकशाहीच्या विचाराचे ...प्रा.स्वप्निल म. रामटेके, यवतमाल 217 25) आधुनिक भारताचे निर्माते डॉ.बी.आर.आंबेडकर प्रा.शैलेन्द्र देवीदास तेलंग, यवतमाल 223 26) शिवप्रसाद सिंह और उनकी कहानियों में मुखरित मानवीय मूल्य प्रा. डॉ. सुरेखा प्रेमचंद मंत्री, यवतमाल 235 27) आधुनिक भारत के निर्माता डॉ. सविता व्ही. रूक्के, वाशिम 244 28) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर का शैक्षिक दर्शन प्रोफेसर डॉ.लता वाघेला, यवतमाल 249 29) हिंदी साहित्य जगत के शलाका पुरुष अज्ञेय प्रा. डॉ. संतोषकुमार गुंडप्पा गाजले, यवतमाल (महाराष्ट्र) 261 30) डॉ० रामकुमार वर्मा का हिंदी साहित्य में योगदान: एक कवि के रूप में...प्रा. डॉ. नलिनी शशिकांत पशीने, गोंदिया 271 31) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर का अर्थशास्त्रीय लेखन प्रा.डॉ. कविता राजेंद्र तातेड, यवतमाल 283 32) Depiction of the Versatile Personality of LokmanyaTilak Dnyaneshwar Gatkar, Yavatmal 293

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatmal

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatmal

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर का अर्थशास्त्रीय लेखन Dr. Kavita Tated

लोकनायक बापूजी अणे महिला महाविद्यालय, यवतमाल	282
(४) आचार्य रामचंद्र शुक्ल - हिंदी साहित्य का इतिहास -	
पृ- ६८५	
(५) प्रो० अक्वेश्वर प्र. अरूण, पृ- ९२ 'गीतकार डॉ० रामकुमार	
वर्मा', डॉ० रामकुमार वर्मा अभिनंदन ग्रंथ	
(६) डॉ० नीना अग्रवाल कवि तथा नाटककार - डॉ०	
रामकुमार वर्मा - वरूण प्रकाशन - पृ - ७०	
(७) डॉ० रामकुमार वर्मा - चित्ररेखा- परिचय	
(८) डॉ० रामकुमार वर्मा - विचार- दर्शन - पृ-११२	
(९) डॉ० शकुंतला दुबे - काव्यरूपों के मूल स्रोत और उनका	
विकास - पृ-१४३	
(१०) डॉ० शर्मा विश्वबंधु, आधुनिक हिंदी महाकाव्यों का	
समाजशास्त्रीय अध्ययन, प्रथम संस्करण -१९९३, पृ-१७-१८	
(११) डॉ० नगेंद्र के सक्त्रेष्ठ निबंध -संपादक - भारत भूषण	
अग्रवाल - पृ- १२५	
(१२) डॉ० रामकुमार वर्मा - एकलव्य - आमुख - पृ - १४	
(१३) डॉ० रामकुमार वर्मा - उत्तरायण - भूमिका- पृ -	
७-८	

□□□

लोकनायक बापूजी अणे महिला महाविद्यालय, यवतमाल 283

31

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर का अर्थशास्त्रीय
लेखन

प्रा.डॉ. कविता राजेंद्र तातेड
इतिहास विभागाध्यक्षा,
लोकनायक बापूजी अणे महिला महाविद्यालय, यवतमाल

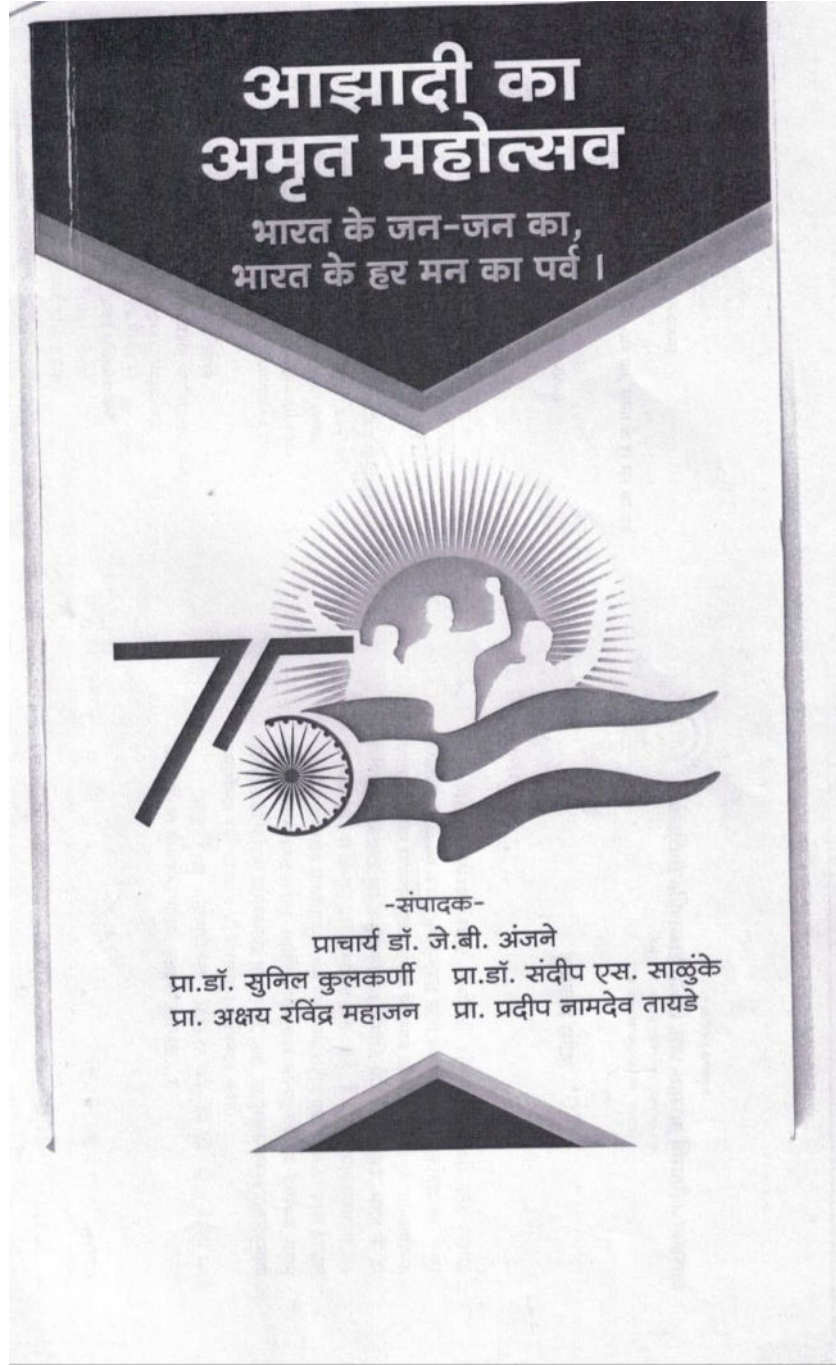
प्रस्तावना -

डॉ. आंबेडकर ने कहा है कि, 'जिस समाज में सामाजिक, सांस्कृतिक भिन्नता होने के साथ आर्थिक विषमता दिखाई देती है, वहाँ प्रजातंत्रीय विचारोंका विकास होने में कठिनाई आ सकती है। अगर हमे प्रजातंत्रीय तरीकेसे आर्थिक रचना करनी हो तो सामाजिक समानता के साथ उपयुक्त नैतिक मूल्यों का जतन करना चाहिए।' भारत में सामाजिक हितसंबंधों की भिन्नता के साथ, सामाजिक समूहों में पारस्परिक सहभागिता का अभाव होने से आर्थिक विकास की प्रक्रिया में असंतुलन स्थापित होता हुआ दिखाई देता था। सन १९४२ से १९४६ तक व्हाईसरय के कार्यकारी मंडल में मजदूर मंत्री केरूप में कार्य करते हुए डॉ. आंबेडकरने मजदूरों के हितों के लिए महत्वपूर्ण निर्णय लिए। बेगार और भूमी दासता, कामगार वेतन संबंधी कानून बनाकर यह सिद्ध किया की दुर्बल घटकों के कल्याण हेतु राजकीय, सामाजिक, आर्थिक आधार की आवश्यकता है। डॉ. आंबेडकर सामाजिक समस्याओं को आर्थिक दृष्टि से नापते थे। उनको पता था कि विषमता का मूल अर्थ (मुद्रा) से जुड़ा हुआ है। जबतक आर्थिक समस्याओं का निवारण नहीं होता तबतक कोई भी वर्ग प्रगती नहीं कर सकता। अतः उन्होंने मिश्र

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatma

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatma

ब्रिटीश सत्तेच्या आर्थिक धोरणाचा ऐतिहासिक प्रभावDr. Kavita Tated

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatm

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatmal

अथर्व पब्लिकेशन्स

आझादी का अमृत महोत्सव : भारत के जन-जन का, भारत के हर मन का पर्व

© सुरक्षित

ISBN : 978-93-94269-06-4

पुस्तक प्रकाशन क्र. १७०

प्रकाशक

युवराज भट्ट माळी

अथर्व पब्लिकेशन्स

धुळे : १७, देविदास कॉलनी, वरखेडी रोड, धुळे - ४२४ ००१.

संपर्क : ९४०५२०६२३०

जळगाव : शां. नं. २, नक्षत्र अपार्टमेंट, शाहूनगर हौसिंग सोसायटी,

तेली समाज मंगल कार्यालयासमोर, जळगाव - ४२५ ००१.

संपर्क : ०२५७-२२३९६६६६, ९७६४६९४७९७

ई-मेल : atharvapublications@gmail.com

वेबसाइट : www.atharvapublications.com

आणि

प्राचार्य डॉ. जे. बी. अंजने

सरदार वल्लभभाई पटेल कला व विज्ञान महाविद्यालय, ऐनपूर

वेबसाइट : http://ainpurcollege.org

प्रथमावृत्ती : २५ मे २०२२

अक्षरजुळवणी : अथर्व पब्लिकेशन्स

मुखपृष्ठ : विशाल लोहार

मुद्रक : अथर्व पब्लिकेशन्स

मूल्य : ३९५/-

अर्थसहाय्य : विद्यार्थी विकास विभाग,

कवयित्री बहिणाबाई चौधरी उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ, जळगाव

E-Book available on

amazon.in ■ GooglePlayBooks ■ atharvapublications.com

ऑनलाइन पुस्तक खरेदीसाठी www.atharvapublications.com

या पुस्तकातील लेखातील विचारांशी प्रकाशक, मुद्रक, संपादक मंडळ सहमत असतीलच असे नाही.
या पुस्तकातील कोणत्याही भागाचे पुनर्निर्माण अथवा वापर इलेक्ट्रॉनिक अथवा यांत्रिकी साधनांनी -
फोटोकॉपींग, रेकॉर्डिंग किंवा कोणत्याही प्रकारे माहिती साठवण्याच्या तंत्रज्ञानातून प्रकाशकाच्या व
अथर्व पब्लिकेशन्सच्या परवानगीशिवाय करता येणार नाही. सर्व हक्क राखून ठेवले आहेत.

कवयित्री बहिणाबाई चौधरी उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ, जळगाव

जळगाव, जळगाव - ४२५००१ (महाराष्ट्र) भारत

(पूर्वीचे उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ, जळगाव)

शुभेच्छा संदेश

विद्यार्थी विकास विभाग, कवयित्री बहिणाबाई चौधरी उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ, जळगाव व सरदार वल्लभभाई पटेल कला व विज्ञान महाविद्यालय, ऐनपूर येथील इतिहास विभाग यांच्या संयुक्त विद्यमाने आझादी का अमृत महोत्सवाच्या निमित्ताने 'आझादी का अमृतमहोत्सव : भारत के जन-जन का, भारत के हर मन का पर्व' या नावाने ग्रंथ प्रकाशित होत आहे, हे वाचून आनंद वाटला.

या ग्रंथाच्या माध्यमातून नव्या पिढीमध्ये राष्ट्रीय एकत्मतेची भावना निर्माण होऊन स्वातंत्र्यलढ्यातील स्वातंत्र्यसैनिकांच्या बलिदानाची व देशाच्या महान इतिहासाची माहिती वाचकांपर्यंत पोहोचणार आहे. या पुस्तक प्रकाशनात सहभागी असलेल्या सर्व घटकांचे मी मनापासून अभिनंदन करतो.

'आझादी का अमृतमहोत्सव : भारत के जन-जन का, भारत के हर मन का पर्व' या पुस्तकास माझ्या हार्दिक शुभेच्छा...!

Dr. Durgesh Kunte
22/4/22
प्रा.वि.स.माहे*वरा
कुलगुरु

☎ कार्यालय : +९१-२५०-२२५८०९९, २२५८०९२ पिन : +९१-२५०-२२५८०९९
फॅक्स : +९१-२५०-२२५८०९३ ई-मेल : voo@nmu.ac.in वेबसाईट : www.nmu.ac.in

आझादी का अमृतमहोत्सव : भारत के जन-जन का, भारत के हर मन का पर्व | ३

Dr. Dnyaneshwar Gatkar
Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatma

Dr. Durgesh Kunte
Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatma

ब्रिटिश सत्तेच्या आर्थिक धोरणाचा ऐतिहासिक प्रभाव

- प्रा. डॉ. कविता रजेंद्र तातेड
इतिहास विभागप्रमुख,
लोकनायक बापूजी अणे महिला महाविद्यालय, यवतमाळ

प्रस्तावना

भारत हा गरीब लोकांचा देश आहे. तथापि, हा देश गरीब नाही, असे मत भारतीय अर्थशास्त्राचा अभ्यास करणाऱ्या विचारवंतांनी व्यक्त करताना म्हटले आहे. भारताची जमीन सुपीक आहे; पण जनता दरिद्री आहे. भारताची नैसर्गिक साधनसंपत्ती, श्रमशक्ती समाधानकारक असूनही कल्पनेपलीकडील दैन्यावस्था भारतात दिसून येते. नेपोलियन बोनापार्टच्या व्यापार बहिष्कार योजनेमुळे इंग्लंडच्या व्यापारी हितसंबंधांना धोका पोहोचला आणि त्याची भरपाई करण्याचा मार्ग त्यांनी भारतामध्ये शोधला. भारतीय अर्थव्यवस्थेच्या संदर्भातील जागतिक राजकारणाचे महत्त्व यावरून लक्षात येते.

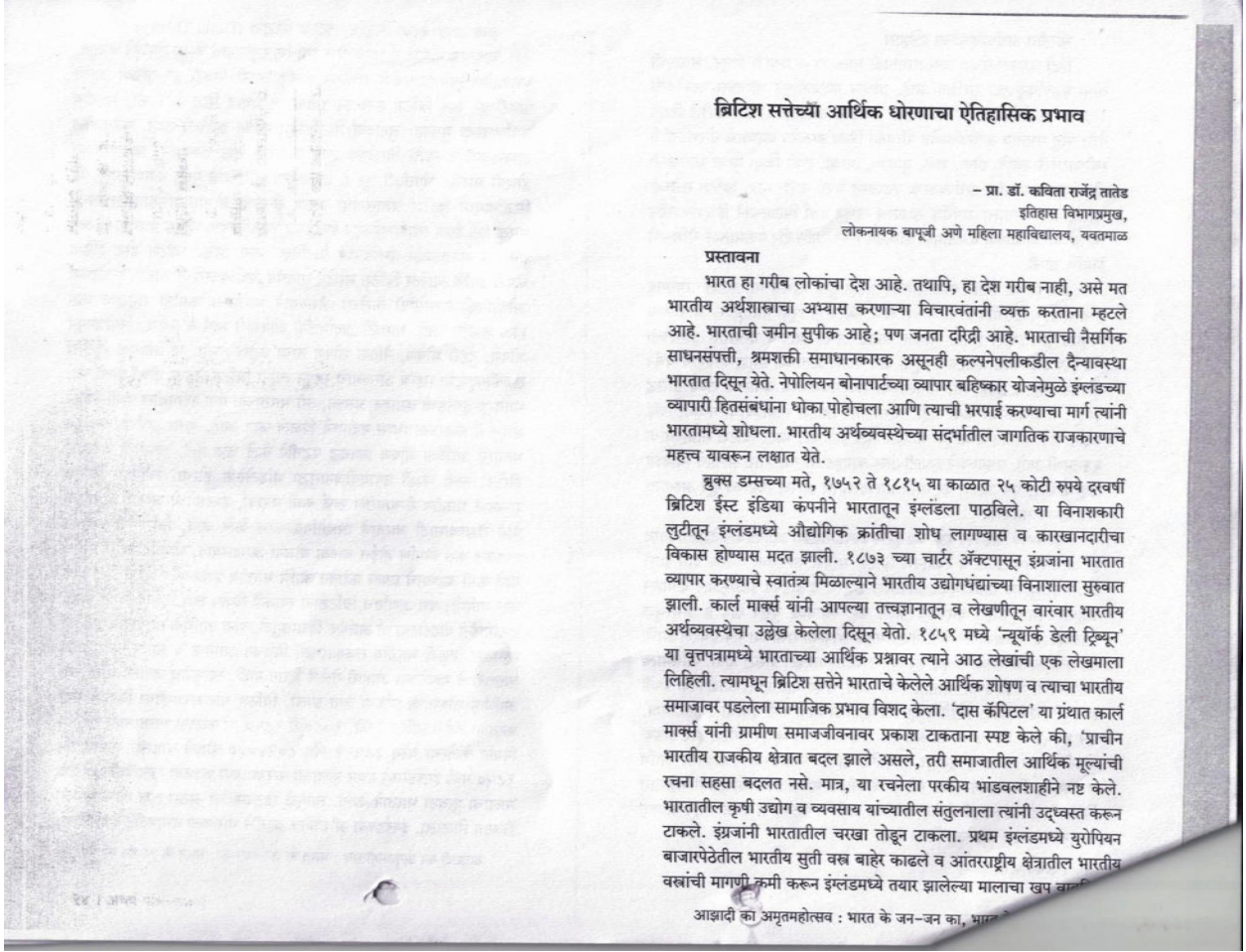
ब्रुक्स डम्सच्या मते, १७५२ ते १८१५ या काळात २५ कोटी रुपये दरवर्षी ब्रिटिश ईस्ट इंडिया कंपनीने भारतातून इंग्लंडला पाठविले. या विनाशकारी लुटीतून इंग्लंडमध्ये औद्योगिक क्रांतीचा शोध लागण्यास व कारखानदारीचा विकास होण्यास मदत झाली. १८७३ च्या चार्टर अॅक्टपासून इंग्रजांना भारतात व्यापार करण्याचे स्वातंत्र्य मिळाल्याने भारतीय उद्योगधंद्यांच्या विनाशाला सुरुवात झाली. कार्ल मार्क्स यांनी आपल्या तत्त्वज्ञानातून व लेखणीतून वारंवार भारतीय अर्थव्यवस्थेचा उल्लेख केलेला दिसून येतो. १८५९ मध्ये 'न्यूयॉर्क डेली ट्रिब्यून' या वृत्तपत्रामध्ये भारताच्या आर्थिक प्रश्नावर त्याने आठ लेखांची एक लेखमाला लिहिली. त्यामधून ब्रिटिश सत्तेने भारताचे केलेले आर्थिक शोषण व त्याचा भारतीय समाजावर पडलेला सामाजिक प्रभाव विशद केला. 'दास कॅपिटल' या ग्रंथात कार्ल मार्क्स यांनी ग्रामीण समाजजीवनावर प्रकाश टाकताना स्पष्ट केले की, 'प्राचीन भारतीय राजकीय क्षेत्रात बदल झाले असले, तरी समाजातील आर्थिक मूल्यांची रचना सहसा बदलत नसे. मात्र, या रचनेला परकीय भांडवलशाहीने नष्ट केले. भारतातील कृषी उद्योग व व्यवसाय यांच्यातील संतुलनाला त्यांनी उद्ध्वस्त करून टाकले. इंग्रजांनी भारतातील चरखा तोडून टाकला. प्रथम इंग्लंडमध्ये युरोपियन बाजारपेठेतील भारतीय सुती वस्त्र बाहेर काढले व आंतरराष्ट्रीय क्षेत्रातील भारतीय वस्त्रांची मागणी कमी करून इंग्लंडमध्ये तयार झालेल्या मालाचा खप वाढविला.

आझादी का अमृतमहोत्सव : भारत के जन-जन का, भारत

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatma

Dr. Durgesh Kunte
Principal
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatma

साने गुरुजींच्या वाङ्मयातील संस्कारमूल्ये Pro. Dr.Mamta Dayane

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatma

Dr. Durgesh Kunte
Principal
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatma

साने गुरुजींच्या वाङ्मयातील संस्कारमूल्ये

डॉ. ममता व. दयणे

सहायक प्राध्यापक, मराठी विभाग,

लो. बा. अणे महिला महाविद्यालय, यवतमाल

मराठी साहित्यसृष्टीत मातृहृदयी साहित्यिक म्हणून सर्वपरिचित असलेले सानेगुरुजी थोर लोकशिक्षक होते, महाराष्ट्राचे प्रबोधनकार होते. साने गुरुजी हे कृतीने शिक्षक होते. त्यांनी आपली वाणी व लेखणी समाजजीवनाला आकार देण्यासाठी, किशोरवयीन पिढीवर संस्कार करण्यासाठी वापरली. महाराष्ट्रातील समाजमनावर त्यांच्या वाङ्मयाने सखोल व टिकाऊ परिणाम केला. अनेकांची युवा मने विधायक कार्यासाठी त्यांनी भागवून टाकली. समाजजीवनावर संस्कार करण्याचे, व्यक्तीमनाचे उन्नयन करण्याचे सामर्थ्य त्यांच्या वाङ्मयामध्ये आहे. समाजजीवनाला सुसंस्कारित करणारे अनेक अमूल्य विचार त्यांच्या साहित्यात व्यक्त झालेले आहे. त्यांच्या साहित्यातून व्यक्त होणाऱ्या विचारांमध्ये शैक्षणिक मूल्य आहेत. शिक्षण प्रक्रिया कशी असावी, शिक्षणाची उद्दिष्टे कोणती असायला पाहिजे, शिक्षण प्रक्रियेमध्ये व्यक्तिनिष्ठ व समाजनिष्ठ अशी कोणकोणती मूल्ये सुसंस्कारित व्हायला पाहिजे, शिक्षणाच्या प्रक्रियेत माता - पिता, सभोवतीचा परिसर, निसर्ग यांचे स्थान काय आहे या संदर्भातील साने गुरुजींचे विचार त्यांच्या साहित्यात व्यक्त झाले आहे.

माणसाचे शिक्षण केव्हा सुरू होते या संदर्भात सानेगुरुजी यांच्या श्यामची आई या कादंबरीतील विचार महत्त्वाचे वाटतात. ते लिहितात

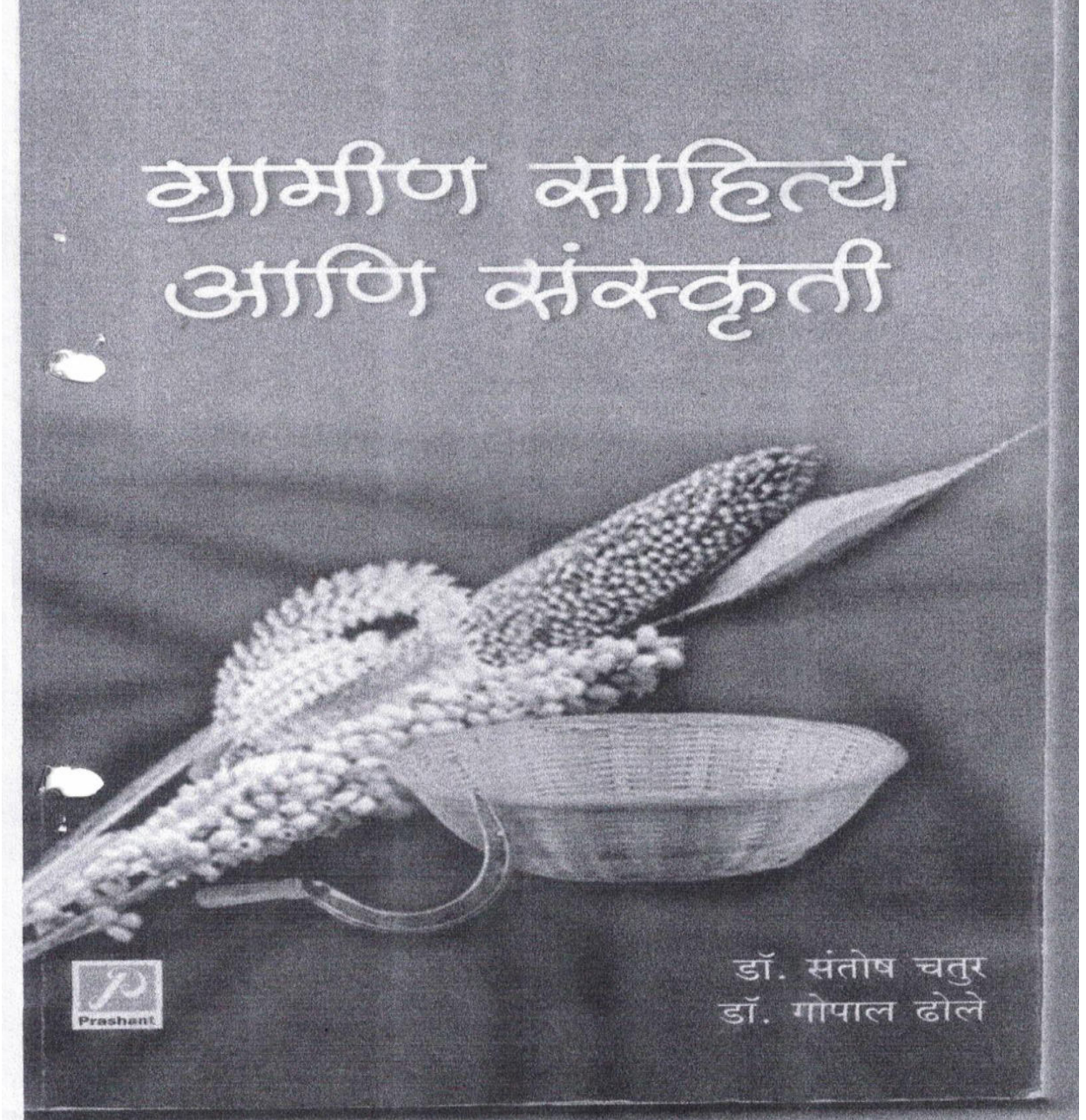
मनुष्य जन्मतो त्यापूर्वीच त्याचे शिक्षण सुरू झालेले असते....जगात फक्त आईबापच शिकवितात असे नाही. आजुबाजूचे सारे जग, सारी सजीव - निर्जीव सृष्टी शिकवित असते. परंतु या आजुबाजूच्या सृष्टीतून काय शिकावे, कसे शिकावे, हे आईबापच शिकवितात. आई वडिलां सोबतच भोवतालच्या परिसराचा ही शिक्षणामध्ये महत्त्वाचा वाटा असतो. कारण 'शिक्षणाने आत्मदर्शन होऊन सर्व भूतमात्रावर प्रेम करण्याची प्रवृत्ती उत्पन्न झाली पाहिजे. हे केवळ पुस्तकी शिक्षणाने शक्य नाही तर विशेषतः मातेकडूनच हे संस्कार व्हायला पाहिजेत 'श्यामची आई या पुस्तकात ते लिहितात' आई माझा गुरु, आई माझी कल्पतरू, तिने मला काय काय तरी दिले.... आईने जे शिकविले त्याचा परार्थांसाठी माझ्या जीवनात मला प्रगट करता आला नाही' यावरून शिक्षणाच्या संस्काराची परिणती आचरणात झाली तरच ते खरे शिक्षण होईल असे गुरुजींचे मत दिसते. श्यामची आई श्यामला काय वाचावे यासंदर्भात सांगते 'विश्वाचा विशाल ग्रंथ वाचावा, मनुष्याची जीवने वाचावी, हृदये वाचावी, त्यातील सुखदुःखे जाणून घ्यावी, हेच खरे वाचन नाही का?... प्रत्यक्ष उदाहरणाने जे शिक्षण मिळते ते शेकडो व्याख्याने ऐकून किंवा अनेक ग्रंथ वाचूनही मिळत नाही, कृती ही मुकेपणाने बोलते. शब्दांही हे मुकेपण परिणामकारक असते.' अर्थातच अनुभव आणि निसर्ग हे मुलाचे थोर शिक्षक आहे, हे साने गुरुजींचे मत होते.

जीवनाची संकुचित दृष्टी नाहीशी होऊन व्यापक दृष्टीने जीवनाचा अर्थ समजावून घेण्याची क्षमता निर्माण करणे हे शिक्षणाचे उद्दिष्ट असले पाहिजे. ही दृष्टी पुस्तकांतील शब्दज्ञानाने प्राप्त होणार नाही तर जीवनातील अनुभवांनी प्राप्त होईल. अनुभव संपन्नता हे शिक्षणाचे उद्दिष्ट तर सेवापरयणता हे शिक्षणाचे ध्येय असले पाहिजे, त्यासाठी शिक्षणाने उत्तम नागरिक निर्माण झाले पाहिजे असे साने गुरुजींचे विचार होते. श्यामची आई या कादंबरीत भूतदया या प्रकरणात ते लिहितात प्रेम ज्ञान व शक्ती यांचा विकास जीवनात हवा. प्रेम म्हणजे हृदयाचा विकास. ज्ञान म्हणजे बुद्धीचा विकास व शक्ती म्हणजे शरीराचा

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatmal

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatmal

ग्रामीण साहित्य आणि लोकसाहित्य अनुबंध Dr. mamata dayane

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatnol

Dr. Durgesh Kunte
Principal
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatnol

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatma

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatma

: अनुक्रमणिका :

ग्रामीण साहित्य : स्वरूप, स्थिती, गती आणि अपेक्षा, आव्हाने.....	१५
प्रा. डॉ. गजानन लोहवे	
ग्रामीण साहित्य : संकल्पना, प्रेरणा व विशेष	२२
प्रा. रेखा व्ही. इंगोले	
ग्रामीण साहित्याची परंपरा	२७
प्रा. डॉ. अनुराधा रा. मुळे	
ग्रामीण साहित्याची चळवळ	३४
प्रा. सौ. हेमा शि. जवंजाळ	
ग्रामीण कृषी जीवन आणि संस्कृती काल-आज-उद्या	४०
डॉ. दिपाली प्र. गांवडे	
ग्रामीण कृषी जीवन व संस्कृती	५०
प्रा. फिरोज साहाळा	
ग्रामीण साहित्य व लोकसाहित्य अनुबंध	५५
डॉ. भाऊसाहेब दादासाहेब गव्हाणे	
लोकजीवनातील लोकसमजुती	६३
डॉ. कांत जाधव	
लोकसंस्कृती आणि लोककलावंत	७३
प्रा. पुरुषोत्तम एस. निर्मळ	
ग्रामीण साहित्य आणि लोकसाहित्य : अनुबंध	८०
डॉ. ममता व. दयने	
शेती जीवनाची दैन्यावस्था रेखाटणारी सचिन वसंत पाटील यांची ग्रामीणकथा	८४
डॉ. प्रमोद भीमराव गारोडे	
ग्रामीण साहित्यातील ग्रामजीवनाचे वास्तव	९२
डॉ. माधुरी मनोहरराव पाटील	

ग्रामीण साहित्य आणि संस्कृती । ११

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatma

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatma

ग्रामीण साहित्य आणि लोकसाहित्य : अनुबंध

डॉ. ममता व. सप्रे
मराठी विभाग प्रमुख
लो. बा. अणे महिला महाविद्यालय, दवतमाळ

मराठी साहित्य विस्वामध्ये साठोत्तरी साहित्य प्रवाहामध्ये ग्रामीण साहित्य हा महत्त्वाचा साहित्य प्रवाह म्हणून मानला जातो. ग्रामीण साहित्य ही संज्ञा ग्रामीण संवेदनशीलतेतून निर्माण झालेल्या साहित्यासाठी वापरली जाते. ग्रामीण जीवनातून फुलणारे ग्रामीण वास्तव्यातून साकार होणारे साहित्य ते ग्रामीण साहित्य ग्रामीण जीवन हे कृषिकेंद्रित जीवन आहे. कृषिकेंद्रितता हा ग्रामीण व्यवस्थेचा पाया आहे. ग्रामीण संस्कृती ही ग्रामख्याने कृषिकेंद्रित संस्कृती आहे. कृषिजीवन आणि शेतकरी हा ग्रामसंस्कृतीचा मुख्य घटक आहे. कृषि संस्कृतीचा मुख्य घटक आहे. कृषि संस्कृतीतून आलेली निसर्गसन्मुखता ही ग्रामीण साहित्यातून खेड्यातील जीवनपद्धती, रीतीरिवाज, शेती तेथील निसर्ग आणि मातीशी असलेले माणसाचे नाते, विधी, परंपरा, चालीरीती, समजुती, श्रद्धा-अंधश्रद्धा, लोकसंकेत यांचे चित्रण येते. त्या त्या परिसरातील लोकजीवनाचे, लोकसंस्कृतीचे प्रतिबिंब त्यात उमटलेले दिसते. लोकसाहित्यातील प्रतिबिंबित झालेले लोकसंस्कृती ही प्रत्यक्ष दैनंदिन जीवन व्यवहाराशी निगडित आहे. लोकसाहित्यातील समूहजीवन, मौखिक परंपरांचे जतन कृषिव्यवसायाशी, निसर्गाशी असलेले दृढत्व या सर्व घटकांमधून ग्रामीण कृषिसंस्कृतीचे दर्शन घडते. कृषिप्रधान संस्कृतीचे प्रतिबिंब व्यापक स्वरूपात लोकसाहित्यात उमटलेले असल्यामुळे त्यांच्यातील हे निकटत्व लक्षात घेऊन ग्रामीण साहित्य आणि लोकसाहित्य यांच्यातील अनुबंध शोधण्याचा प्रयत्न प्रस्तुत शोधनिबंधातून केला आहे.

उद्दिष्टे :

१. लोकसाहित्य आणि ग्रामीण साहित्य यांच्यातील नात्याचा शोध घेणे.
२. लोकसाहित्यातील कृषिकेंद्रिततेचा अभ्यास करणे.
३. लोकोत्सव आणि निसर्ग व कृषिव्यवसाय यांच्यातील अनुबंधाचे आकलन करणे.
४. ग्रामीण साहित्यातील लोकतत्वांचा आढावा घेणे.

लोकसाहित्य आणि कृषिसंस्कृती :

लोकसाहित्य या सामासिक शब्दात लोक ही संज्ञा समूहवाचक आहे.

लोक म्हणजे समान संस्कृती, परंपरा असणाऱ्या कोणताही मानवी समूह. ज्यांची जीवनशैली एका विशिष्ट परंपरेने चालत आलेली आहे. असा मानवी समूह म्हणजे लोक. लोकसाहित्यातील 'साहित्य' या संज्ञेमध्ये शाब्द आणि शाब्दतर सामग्रीचा अंतर्भाव आहे. शाब्द साहित्यात लोककथा, लोकगीते, लोकनाट्ये, लोकनृत्य, म्हणी, वाक्यप्रचार लोकोक्ती मंत्र यांचा समावेश होतो. हे सर्व खऱ्या अर्थाने वाङ्मयीन असल्याने त्याला लोकवाङ्मय असे म्हटले जाते. तर लोकजीवनातील श्रद्धा, समजुती, लोकदैवते, उपासनाविधी यांचा समावेश शाब्दतर साहित्यात होतो. लोकसाहित्यातील शाब्द व शाब्दतर या दोन्ही वर्गांचे कार्य परंपरागत स्वरूपाचे आहे.

आपला देश हा कृषिप्रधान आहे. या कृषिप्रधान संस्कृतीचे वास्तव चित्रण ग्रामीण साहित्यात येते. ग्रामीण संस्कृतीत शेती आणि निसर्ग यांचे अविभाज्य नाते आहे. या पाषवंभूमीवर लोकजीवनातील अनेक सण उत्सवांचा संबंध सुध्दा शेती आणि निसर्गाशी जुळलेला आढळतो. पाऊस हा शेती व्यवसायातील कृषिजीवनातील अत्यंत महत्त्वाचा घटक आहे. मराठी महिन्यानुसार आपल्या लोकोत्सवांमार्गे असणाऱ्या प्रेरणांचा शोध घेतल्यास ऋतुमानानुसार पर्जन्यकाळापासून आपल्या सण-उत्सवांना प्रारंभ होतो. प्रत्येक सणाचा संबंध त्या ऋतूतील वातावरण, निसर्गातील विविध घटक, वनस्पती, प्राणीमात्र, शेतातील पीके, धनधान्य यांच्याशी असलेला दिसतो. उदा. पोळा, नागपंचमी, मकरसंक्रांत, हरितालिका, ई. यावरून लोकसंस्कृतीमध्ये निसर्गाला व निसर्गावर अवलंबून असलेल्या कृषिव्यवसायाला, कृषिव्यवसायाशी निगडित सर्व घटकांना अधिक प्राधान्य दिलेले दिसते. या सर्व सण-उत्सवातील विधीमध्ये महत्त्वाचे स्थान असलेल्या साहित्यामध्ये विविध वनस्पतींची पाने, फुले, फळे, धान्य या सर्व वस्तु त्या त्या ऋतुमध्ये शेतीच्या हंगामामध्ये विपूल प्रमाणात उपलब्ध असतात. तसेच या सर्व लोकोत्सवा मधून शेती-माती भूपाता काळी आई, शेतीव्यवसायाला सहायक असणारे विविध घटक, निसर्ग, प्राणीमात्र यांच्या विषयीची कृतज्ञताच व्यक्त केलेली दिसते. काही उत्सवांच्या विधीमध्ये लोकगीते, लोकनाट्ये व लोककथांचे सुध्दा महत्त्व आहे. लोकमानसाच्या श्रद्धा, आनंद, उत्साह यांच्या सामूहिक आविष्काराचे परंपरेने चालत आलेल्या विविध लोकोत्सवातून होताना दिसते. यावरून लोकसंस्कृतीमध्ये शेती व निसर्गाला असलेले प्राधान्य लक्षात येते. आणि 'कृषिप्रधान'च हे तर ग्रामीण साहित्याचे वैशिष्ट्य आहे.

ग्रामीण साहित्य व लोकसंस्कृती :

ग्रामीण साहित्यामध्ये ग्रामीणत्वाच्या आशयामधून प्रकट होणाऱ्या ग्राम

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatma

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatma

The Invincible Lion of Revolution - Rash Bihari Bose- Mr. Santosh Gore

INDEX		5
01) लोकनायक बापूजी अणे यांचे सामाजिक कार्यातील योगदानाचे पुनरावलोकन डॉ. दुर्गेश कुटे, यवतमाळ		08
02) The Invincible Lion Of Revolution - Rash Bihari Bose Assistant Professor Santosh Bhaskarao Gore, Yavatmal		17
03) Newton of Library Science: Dr.S.R.Ranganathan Dr. Rajshri Vivek Dharmadhikari, Yavatmal		39
04) Gandhism in Raja Rao's 'Kanthapura' Prof. Prashant S. Jawade, Kalamb		45
05) Actions Speak louder than words -Sudha Murthy Dr.Prachi Sharad Patharkar, Washim		51
06) Contribution of Rabindranath Tagore in Literature Dr.Dinesh A. Gundawar, Dist- Yavatmal (M.S.)		59
07) Developing character profile of appealing hockey player Dhanraj Pillay DR. SUHAS D. YADAV, Dist. Aurangabad (M.S.)		67
08) Non-Violence: Gandhi's Way of Life Revealed through his Writing G.B.Mane, Babhulgaon		80
09) Stalwarts of Modern India A. D. Shroff- (Architect of Free enterprise and ... Dr Shruti R Panday		86
10) Sri Aurobindo's Nationalism through his Poetic Works Prof. S. P. Mohod, Yavatmal		96
11) डॉ.बाबासाहेब आंबेडकर आणि अस्पृश्य हक्क लढा भा.डॉ.सुनिल रजपूत, जि.उस्मानाबाद		101
12) व्यक्तित्व एवं कृतित्व — उषा प्रियंवदा डॉ.महेन्द्रसिंह अजितसिंह पवार, जि. अमरावती		107

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
 IQAC Coordinator
 LoknayaK Bapuji Aney
 Mahila Mahavidyalaya, Yavatmal

Dr. Durgesh Kunte
 Principal
 LoknayaK Bapuji Aney
 Mahila Mahavidyalaya,
 Yavatmal

02

The Invincible Lion Of Revolution - Rash Bihari Bose

Assistant Professor Santosh Bhaskarao Gore
English,
LoknayaK Bapuji Aney Mahila
Mahavidyalaya, Yavatmal
affiliated to Sant Gadgebaba Amravati
University, Amravati

*****

Aamar Shonar Bangla.....! :

May 13, 1915! Hooghly - Calcutta port! It was a sunny morning. The Japanese ship 'Sanuki Maru' was about to sail from Calcutta to Singapore via the port dock. The time of departure of the ship was given by the big siren. At that moment, a man on the deck of the ship was looking at his motherland and praising her. 'Aamar Shonar Bangla ... Aamar Shonar Bangla ...'. The person was wheatish by complexion, was five and a half feet tall and was healthy. Intelligence and

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatmal

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatmal

आधुनिक भारताचे निर्माते डॉ. बी. आर. आंबेडकर Dr. Shailendra Telang

लोकनायक बापूजी अणे महिला महाविद्यालय, यवतमाल 223

25

आधुनिक भारताचे निर्माते
डॉ. बी. आर. आंबेडकर

प्रा. शैलेन्द्र देवीदास तेलंग
लोकनायक बापूजी अणे महिला महाविद्यालय, यवतमाल

सारांश :-

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर हे खऱ्या अर्थाने आधुनिक भारताचे निर्माते आहे, याचे कारण भारताच्या निर्मितीकरिता आणि विकासाकरिता आवश्यक असणाऱ्या विविध बाबीकरिता त्यांनी दिलेले योगदान त्यांना खऱ्या अर्थाने आधुनिक भारताचे जनक मानले पाहिजे, त्याच्या अष्टपैलू व्यक्तीमत्वामध्ये भारतीय राज्यघटनेचे शिल्पकार, अर्थशास्त्रज्ञ, प्राध्यापक, समाजसुधारक, राजनितीतज्ञ, स्वतंत्र भारताचे पाहिले कायदेमंत्री, जागतिक दर्जाचे भारतीय न्यायशास्त्रज्ञ, वकील, पत्रकार, दलितांचे कैवरी, बौद्ध चळवळचे प्रेरणास्थान, दलितांचे भाग्यविधाता, कुशल नेता व संघटक, भारतराष्ट्र सर्वदृष्टीने समर्थ होण्याकरिता केलेले योगदान, राष्ट्राचे हीत जोपासनार देशभक्त, उत्तम संसदपटू, महान ग्रंथलेखक, अशा विविध पैलुनी विभूषित व्यक्तीमत्व यांना महामानव, भारतरत्न, विश्वभूषण, ज्ञानाचे प्रतीक असलेले बोधिसत्व डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे अखंड भारताकरिता सखोल योगदान आहे.

बाबासाहेबांचे शिक्षण :- मुंबईतील मराठा हायस्कूलमध्ये व नंतर एल्फिस्टन या सरकारी शाळेत घेतले. ते एक प्रतिभावंत उत्तम विद्यार्थी होते. त्यांनी सयाजीराव गायकवाड यांच्या शिफारशीने कोलंबिया विद्यापीठ आणि लंडन स्कुल ऑफ इकोनॉमिक्स या दोन्ही नामांकित विद्यापीठातून

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatmal

Dr. Durgesh Kunte
Principal
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatmal

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर का शैक्षिक दर्शन Dr. LAta Waghela

लोकनायक बापूजी अणे महिला महाविद्यालय, यवतमाल 248
बेटे का विवाह एक विधवा से करया। उन्होंने बहुपत्नी प्रथा और बाज
विवाह के खिलाफ भी काम किया।

विचार और शिक्षाएँ—

1. वे विधवा-पुनर्विवाह के प्रबल समर्थक थे।
2. उन्होंने संस्कृत कॉलेज में आधुनिक पश्चिमी विचारों का अद्ययन आभर करया था।
3. विधवा-पुनर्विवाह को कानूनी वैधता प्रदान करने वाले अधिनियम को पारित करने में महत्वपूर्ण भूमिका थी।
4. बंगाली भाषा के विकास में भी योगदान दिया।
5. वे कई समाचार-पत्रों व पत्रिकाओं के साथ भी गंभीरता से जुड़े थे और सामाजिक सुधारों की क्कालत करने वाले महत्वपूर्ण लेख लिखे।

ईश्वरचंद विद्यासागर एक ऐसे समाज सुधारक थे जिन्होंने समाज में फैली गलत विचारधारा, अंधश्रद्धा, परंपरा, रूढ़ियों, बालविवाह, बहुविवाह और विधवाओं पर हो रहे अन्याय का विरोध किया। उसी का नतीजा था कि विधवा पुनर्विवाह कानून-१८५६ पारित हुआ। उन्होंने खुद एक विधवा से अपने बेटे की शादी करवाई थी। उनके इन्ही प्रयासों ने उन्हें समाज सुधारक के तौर पर पहचान दी। नैतिक मूल्यों के संरक्षक और संस्कृत के ज्ञानी थे। साथ में अंग्रेजी और संस्कृत भाषाओं के ज्ञान का समन्वय करके भारतीय और पाश्चात्य परंपराओं के श्रेष्ठता को हासिल किया जा सकता है। ऐसा उनका मानना था। ईश्वरचंद विद्यासागर को राजा राममोहन राय का उत्तराधिकारी माना जाता है। उनके योगदान से आज हम आधुनिक भारत में जी रहे हैं।

संदर्भ सूची—

1. आधुनिक भारत के निर्माता पं. जवाहरलाल नेहरू—डॉ. एस. एन. सिंह
2. आधुनिक भारत—शंकर दत्तात्रेय जावडेकर
3. आधुनिक भारत का इतिहास—सं. शिवकुमार गुप्त

लोकनायक बापूजी अणे महिला महाविद्यालय, यवतमाल 249

28

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर
का शैक्षिक दर्शन

प्रोफेसर डॉ. लता वाघेला
विभाग प्रमुख, गृहअर्थशास्त्र विभाग,
लोकना. अणे महिला महाविद्यालय, यवतमाल

सारांश :

शिक्षा का मानवी जीवन में अत्यधिक महत्व है। शिक्षा ही वह साधन है जो मानव को प्राणी जगत के अन्य जीवों में पृथक करती है। शिक्षा मानव को एक सामाजिक प्राणी बनाकर सांस्कृतिक धरोहर को आगे आनेवाली पिढी को हस्तांतरित करने योग्य बनाती है। शिक्षावादा बालक का सर्वांगिक विकास होता है और बालक सामाजिक जीवन में अपने कर्तव्यों का पालन करते हुए राष्ट्र विकास में सक्रिय योगदान देता है। शिक्षा बालक को वातावरण के साथ अनुकूलन करने की क्षमता प्रदान करती है, साथ ही वातावरण में अपनी सुविधानुसार परिवर्तन करने की शक्ति एवं ज्ञान प्रदान करती है। शिक्षा के विभिन्न आयाम हैं, जिनके माध्यम से बालक, युवाओं और प्रौढ़ों को शिक्षित किया जा सकता है।

प्रस्तावना :

भारतीय समाज प्रबोधन कार्यों में अनेक राजकीय नेता एवं समाजसुधारकों का योगदान है। इनमें डॉ. बाबासाहेब का योगदान विशेष महत्वपूर्ण है। क्योंकि उन्होंने अपने जीवन में शिक्षा को बलवत्ता जाद महत्त्व दिया। इतनाही नहीं शिक्षा को उन्होंने अपने जिनगीका

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatma

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatma

२० व्या शतकातील प्रतिभावान संस्कृत कवी प्रज्ञाभारती श्री. भा. वर्णेकर Asso. Prof. Darshana Sayam

लोकनायक बापूजी अणे महिला महाविद्यालय, यवतमाल

211

23

२० व्या शतकातील प्रतिभावान संस्कृत कवी
प्रज्ञाभारती श्री.भा.वर्णेकर

प्रा. दर्शना सायम

संस्कृत विभाग,

लो. बा. अणे महिला महाविद्यालय, यवतमाल

*****

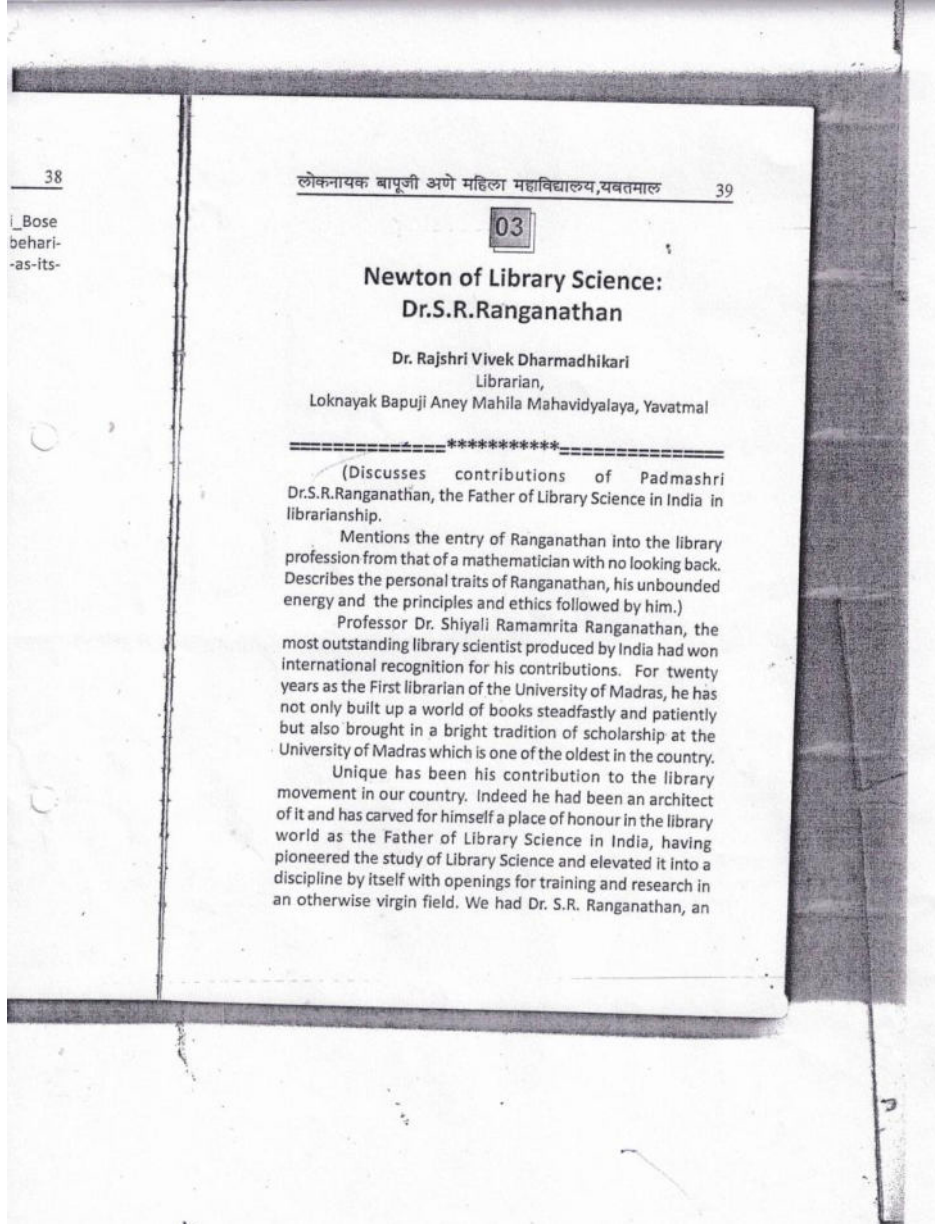
डॉ. श्रीधर भास्कर वर्णेकर विदर्भातील नागपूर येथील प्रसिध्द कवि आहेत. त्यांचा जन्म ३१ जुलै १९१८ रोजी झाला. ते धनवटे नॅशनल कॉलेज, राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज विद्यापीठ येथे संस्कृत विभाग प्रमुख होते. त्यांचे १ महाकाव्य, ७ खण्डकाव्य, ३ गीति काव्य, २ नाटकं, १७ कथा, अनेक स्तुती, गद्य प्रबन्ध, इत्यादी साहित्य प्रसिध्द आहेत. तसेच संस्कृत-वाङ्.मय कोष जवळपास ४५०० पानांचे हिंदी भाषेत तयार केलेले आहे. त्यांच्या उल्लेखनिय खण्डकाव्यात वात्सल्य-रसायनम्, रामकृष्ण परमहंससीयम्, विनायक-वैजयन्ती, जवाहर-तरंगिनी, इत्यादी खण्डकाव्य आहे. तसेच तीर्थभारतम्, श्रीरामसंगितिका आणि श्रीकृष्णसंगीतिका हे गीतिकाव्य आहेत. विवेकानंद-विजयम् आणि शिवराज्याभिषेकम् हे प्रसिध्द नाटक आहेत. मन्दोर्मिमाला हे ललितमुक्तक संग्रह आहे. तसेच कथा वल्लरी कथासंग्रह, अन्य विशिष्ट ग्रंथ संधगीता, श्रमगीता, श्रीशंकराचार्याभिप्रेत -गीतारहस्यम्, वेदान्तकारिका, भक्तियोग, शाकुन्तल -शतश्लोकी, इत्यादी साहित्य प्रसिध्द आहे. तसेच जवाहर तरंगिनी हे काव्यही प्रसिध्द झाले आहे.

श्री वर्णेकरांचे प्रसिध्द महाकाव्य शिवराज्योदयम् हे आहे. हे काव्य इ.सन. १९७२ मध्ये प्रकाशित झाले. यात ६८ सर्ग आहेत. या

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatmal

Dr. Durgesh Kunte
Principal
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatmal

Newton of Library Science : Dr. S. R. Ranganathan Dr. Rajshree Dharmadhikari

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatmal

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatmal

स्वराज्य सौदामिनी Dr. Rajshree Dharmadhikari

जे.टी.एस. पब्लिकेशन्स, दिल्ली
साहित्य में राष्ट्रीय चेतना
सम्पादक
डॉ० घनश्याम भारती, डॉ० ओकेन्द्र

पीयर रिव्यू टीम

डॉ० दीपक पाण्डेय, सहायक निदेशक, शिक्षा मंत्रालय भारत सरकार, नई दिल्ली
आचार्य पं० पृथ्वीनाथ पाण्डेय, भाषाविद्-समीक्षक-मीडिया अध्ययन-विशेषज्ञ, प्रयागराज
डॉ० डी० आर० राहुल, प्राचार्य, शासकीय स्नातकोत्तर महाविद्यालय, दतिया, मध्यप्रदेश
डॉ० शिव प्रसाद शुक्ल, प्रोफेसर हिंदी विभाग, इलाहाबाद विश्वविद्यालय, प्रयागराज

वैधानिक चेतावनी

पुस्तक के किसी भी अंश के प्रकाशन- फोटोकॉपी, इलेक्ट्रॉनिक माध्यमों में
उपयोग के लिए लेखक/ संपादक/ प्रकाशक की लिखित अनुमति आवश्यक है। पुस्तक में
प्रकाशित शोध-पत्रों में निहित विचार तथा संदर्भों का संपूर्ण दायित्व स्वयं लेखकों का है।
संपादक/ प्रकाशक इसके लिए उत्तरदायी नहीं है।

© सर्वाधिकार सुरक्षित
प्रथम संस्करण : २०२२
ISBN 978-93-92611-68-1
प्रकाशक
जे०टी०एस० पब्लिकेशन्स
वी-५०८, गली नं०१७, विजय पार्क, दिल्ली-११००५३
दूरभाष : ०८५२७ ४६०२५२, ०११-२२६११२२३
E-Mail : jtspublications@gmail.com
मूल्य : ₹६५.०० रुपये
आवरण : प्रतिभा शर्मा, दिल्ली
मुद्रक : तरुण ऑफसेट प्रिंटर्स, दिल्ली

Sahitya Mein Rashtriya Chetna
Edited by Dr. Ghanshyam Bharti, Dr. Okendra

Mr. Dhyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatm

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatm

₹

स्वराज्य सौदामिनी

डॉ. राजश्री धर्माधिकारी
(ग्रंथपाल)

लोकनायक बापूजी अणे महिला महाविद्यालय यवतमाळ

ई-मेल : rjdharma70@gmail.com

मोबाइल : 9225599106

सारांश :

आज हम देश की स्वतंत्रता की ७५वीं वर्षगांठ पर आजादी का अमृत महोत्सव मना रहे हैं। इन ७५ सालोंमें भारत ने समूचे विश्व में अपने विशिष्ट पहचान बनाई है और अपनी महत्ता और उपयोगिता भी विभिन्न क्षेत्रों में समय समय पर सिद्ध की है। फलस्वरूप आज हम एक भारत श्रेष्ठ भारत, विश्व गुरु भारत, या प्रगत व उन्नत भारत के दौर से गुजर रहे हैं। आज बड़े गर्व से हम कहते हैं, "जहाँ डाल डाल पर सोने की चिड़ीया करती है बसेरा, वो भारत देश है मेरा"। यह आजादी हमें यँही नहीं मिली इस आजादी के लिए न जाने कितने वीर फांसी के फंदे पर झूले थे और न जाने कितने वीरों ने गोली खाई थी, तब कहीं हमें यह आजादी मिली है। भारत का स्वतंत्रता संग्राम वीरांगनाओं के योगदान से अधिक प्रखर हुआ आरंभ से लेकर अंत तक भारतीय स्त्रियां इस स्वतंत्रता आंदोलन में राष्ट्र के स्वाधीनता और अधिकारों के लिए सभी बंधनों से मुक्त होकर लड़ पड़ी असंख्य महिलाओं के स्वतंत्रता आंदोलन में भाग लेने के कारण ही आजादी का यह महान आंदोलन सक्रिय बन पड़ा।

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatma

Dr. Durgesh Kunte
Principal
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatma

Sri Aurobindo's Nationalism Through His Poetic Works Prof. Smita Mohod

लोकनायक बापूजी अणे महिला महाविद्यालय, यवतमाल 96

10

Sri Aurobindo's Nationalism through
his Poetic Works

Prof. S. P. Mohod

LoknayaK Bapuji Aney Mahila, Mahavidyalaya, Yavatmal

*****

Sri Aurobindo was one of the most creative and significant figures in the history of Indian renaissance and Indian nationalism. K. R. Shrinivasa commented on Aurobindo that "He was not merely a writer who happened to write in English but really an English writer" he contributed in the English poetry. Aurobindo Ghosh was born on 15 August 1872 at Calcutta. Sir Aurobindo's birthday is a good deal to remind ourselves of the continuing relevance of Sir Aurobindo's view of nationalism for today and tomorrow India. With a view to exploring Sri Aurobindo's political creed as well as a revolutionary ideas and practices that are deeply embedded in his early political writings and speeches. The germination subsequently blossoming of patriotism has been traced out in the "Patriotic love and decisive action". While a student in England, young Aurobindo used to receive from his father newspaper cutting of the Bengali marked with passages pertaining to the cases of ill treatment of Indians at the hands of Englishmen. His young mind was imbued with revolutionary ideas and inspiration from a study of the history of Ireland and America. He could effortlessly detect the nefarious intention of the Anglo-Saxon bureaucrats and their repressive designs behind colonial rules and policies which his con-

लोकनायक बापूजी अणे महिला महाविद्यालय, यवतमाल 97

temporary politician failed to grasp. An elaborate analysis of the concept of nationalism as a political program and Sri Aurobindo's unique contribution to spread it among the people of India has been made in Indian nationalism and Sri Aurobindo. In his considered view, a nation cannot be made because it is an organism. He observed that the national leader embodying a national force that expresses itself in an opportune moment. He poses British Colonial rule and its modernism as exotic forces contradictory to Hindu ethos and clash with the hegemonic control of the landed gentry over the society.

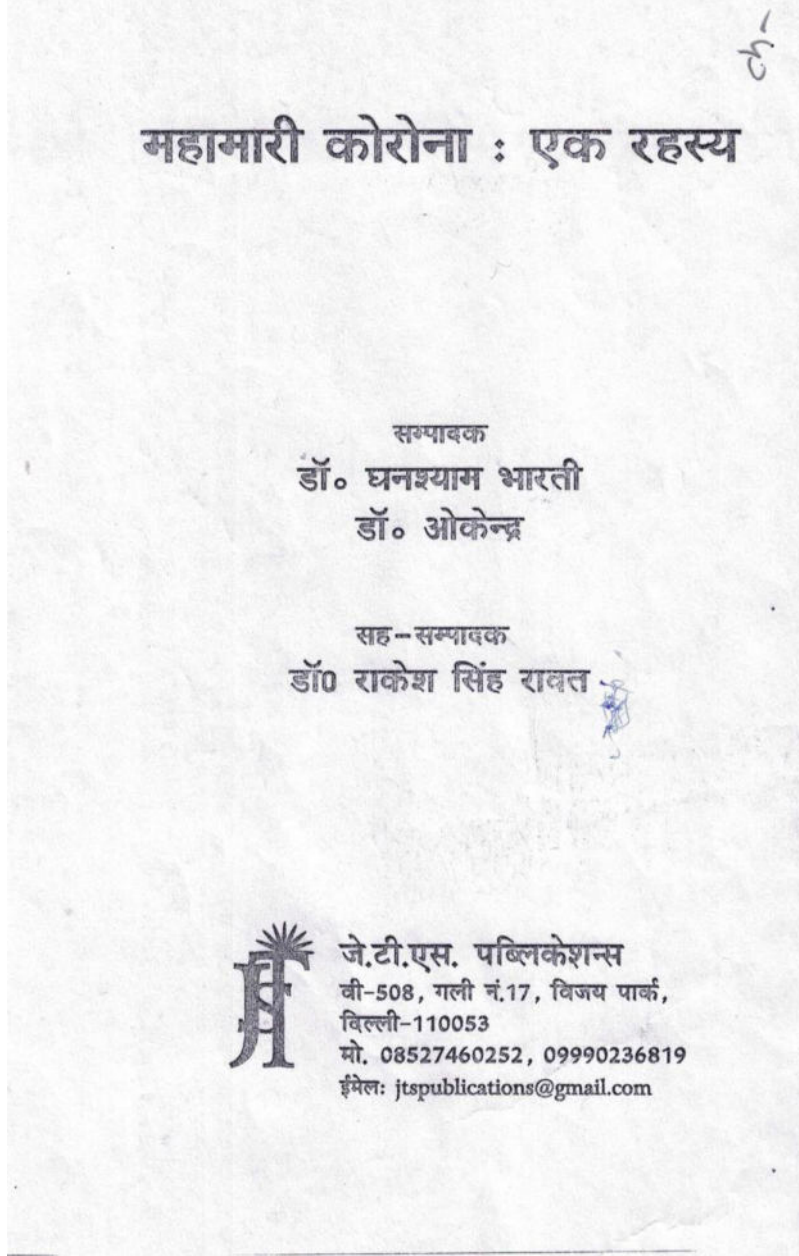
"The Doctrine of Passive Resistance" enunciated by Sri Aurobindo and Gandhiji's movement of Satyagraha both derive their germinal ideas essentially from Thoreau's concept of "Civil Disobedience". Sri Aurobindo prescribed for a nationalist to show deep concern in four areas: Swadeshi, Boycott, Swaraj and the last one is National Education. The Revolutionary booklet called 'Bhavani Mandir' was impounded by the British police and was considered as spiritual dynamite to show of the Colonial rule over India. It caused endless nightmares to British administration, but to the contrary it proved to be a mighty inspiration and Supreme driving force to countless revolutionaries.

During 22nd session of Indian National Congress at Kolkata in December 1906, Aurobindo Ghosh was the surprise participant along with the stalwarts of Indian politics: Firoz Shah Mehta, Gopal Krishna Gokhale, Surendra Nath Banerjee, Bal Gangadhar Tilak, Bipin Chandra Pal, Lala Lajpat Rai for the critical exercise of formulating the resolution. Aurobindo has already made his mark of strong presence in political circle as the brilliant editor of Bande Mataram, the daring extremist news paper. The bedrock of political philosophy of Aurobindo was his concept of spiritual nationalism

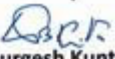

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatmal

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatmal

कोरोना लॉकडाऊन और प्रकृती Dr. Rajshree Dharmadhikari

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
Loknayak Babuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatmal

Dr. Durgesh Kunte
Principal
Loknayak Babuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatmal

10

कोरोना लॉकडाउन और प्रकृति

डॉ० राजश्री विवेक धर्माधिकारी
ग्रंथपाल, लोकनायक बापूजी अणे महिला
महाविद्यालय, यवतमाल 445001.
ई-मेल : rjdharma70@gmail.com
मोबाइल : 7588782580

खण्ड- दो : कोरोना और प्रकृति

सार :

कोरोना महामारी ने हमारे जीवन की एक कटू सच्चाई हमारे सामने बहुत डरावने चित्र में प्रकट की है। मनुष्य ने भौतिक प्रगति की अंधी दौड़ में प्रकृति को तहस-नहस कर दिया है। मनुष्य ने अपनी झूठी प्रतिष्ठा के खातिर सुंदर और निर्दोष प्रकृति को बदसूरत बना दिया है। हवा, पानी, जमीन ही नहीं अंतरिक्ष पर भी मनुष्य ने अतिक्रमण कर उसे प्रदूषित किया है। ये प्रकृति का प्रदूषण ही सारी गंभीर समस्याओं का मूल है। कोरोना महामारी ने हमें आईना दिखा दिया और मानव जाति को सचेत किया तुम कितनी भी दौड़ लगाओ, प्रकृति से खिलवाड़ तुम्हें बहुत महंगा सिद्ध होगा।

प्रस्तावना :

मनुष्य प्रकृति के बिना अधूरा है क्योंकि उसकी हर गतिविधि प्रकृति पर ही निर्भर है। मनुष्य और प्रकृति का सदियों से अटूट संबंध रहा है फिर भी वह प्रकृति को विनाश के कगार पर खड़ा कर अपनी भौतिक प्रगति कर रहा है, जो प्रकृति के साथ सरासर धोखा है। प्रकृति में स्थित मनुष्य ही एकमात्र जीव है जो प्रकृति का दोहन कर रहा है। उसने अपनी भोगी वृत्ति से प्रकृति को कंगाल कर दिया है। भौतिक प्रगति की ये अंधी दौड़ प्रकृति को तहस-नहस कर रही है। मनुष्य ने अपनी झूठी प्रतिष्ठा के खातिर सुंदर और निर्दोष प्रकृति को बदसूरत बना दिया है और आज हम देख रहे हैं की हवा, पानी और जमीन ही नहीं अंतरिक्ष पर भी मनुष्य ने अतिक्रमण कर उसे प्रदूषित किया है। उसी के फलस्वरूप आज पूरा विश्व जहां कोरोना नाम के अदृश्य महामयंकर विषाणु के विरुद्ध लड़ाई लड़ने में व्यस्त हैं वहीं भारत के पश्चिम तट पर 'तौत्ते' तुफान ने और पूर्वीय तट पर 'यास' नाम के चक्रवात ने पुरे जन-जीवन को ध्वस्त कर दिया है तथा ठीक उसी समय चीन में घुआंधार बारिश और अफ्रीका में ज्वालामुखी इन सभी

Mr. Dhyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatm

Dr. Durgesh Kunte
Principal
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatmal

माध्यमिक शालेय विद्यार्थ्यांमधील पोषण जागरूकता अभ्यासणे Dr. Lata Waghela

104	भारतीय नारी द्वारा राष्ट्र निर्माण के प्रयास और स्वदेशी आन्दोलन	520-523	Download
105	काठ मुद्रक फातिमा भारतीय स्वातंत्र्य भ्रमव्यतीत स्वतंत्रवादाची भूमिका Role of nationalism in Indian Independence Movement.	524-540	Download
106	डॉ. विवाची योगता पवार संत साहित्य आणि परिवर्तन	541-547	Download
107	डॉ. धीरानंद डी. पावसाडे सामुदायिक प्रार्थनेमानीस राष्ट्रसंवाची भूमिका	548-551	Download
108	प्रा. डॉ. सिध्दशुभ किशनराव भुंके डॉ. रश्मिभाई शंका सांचे योगदान	552-555	Download
109	प्रा. व्हापक डॉ. सु. सं. काळिशेखरे डॉ. भावाराठेव अविडकारंटा मंदिर प्रवेश सत्यज्ञादावे ऐतिहासिक विश्लेषण	556-561	Download
110	प्रा. सुनंदरा यशवंत शिंदेकर भारतीय राष्ट्रवादाच्या जडणघडणीमध्ये भारतीय माशिक वृत्तपत्रांचे योगदान	562-567	Download
111	डॉ. प्रमोद ना. च्यार चंद्रपूर जिल्ह्यातील दरीगांवच्या सळगावीचे ऐतिहासिक अद्ययन	568-573	Download
112	डॉ. मिलिंद वकीरमजी शंभत, प्राध्यापक गौतमराव वाळुंके भारतीय राष्ट्रवादाची स्वातंत्र्यलढ्यातील भूमिका	574-577	Download
113	प्रा. डॉ. भाकराव रामेश्वर तनपुरे स्वातंत्र्य आंदोलनात स्वदेशी वाळगावीचे योगदान	578-583	Download
114	प्रा. विजय देविदास वाळुंके मेलकाट वनपरिक्षेत्र में कुपोषणग्रस्त अर्द्धम जनजीवन तथा विशेष सत्य से प्रभावित महिला एवं बालक : कारण एवं उपाय डॉ. निता निता	584-588	Download
115	माळवी जीवनवादा आधाररत्न - चॅरिश्चयन प्रा. डॉ. रचना एस. देवमुखा	589-595	Download
116	माध्यमिक शालेय विद्यार्थ्यांमधील पोषण जागरूकता अभ्यासणे प्रा. डॉ. रत्ना ज. वाघेरा	596-602	Download
117	पोषक अहाराच्या अभ्यासातुळे 0 ते 6 वर्षांचे वयोवटातील बालकांमध्ये वाळगावे कुपोषणाचे पररणाम डॉ. सुजाता व. शंकावे (साडे)	603-607	Download
118	माळवी जीवनवादा आधाररत्न - चॅरिश्चयन प्रा. डॉ. रचना एस. देवमुखा	608-615	Download
119	माळवी जीवनवादा पोषणाची भूमिका - समर्पित डॉ. वैजालीमेभान	616-619	Download
120	राष्ट्र निर्माण में महात्मा गांधी के आर्थिक विचारों का योगदान सवीता नूरी	620-624	Download
121	स्वातंत्र्य मावशी सांचे जाटपत्रातून घडणारे समाजदर्शन	625-628	Download

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatma

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatma

International Multidisciplinary E- Conference On Contribution of Various Aspects In Nation Building
In Association with International Journal of Scientific Research in Science and Technology
Volume 9 | Issue 5 | Print ISSN: 2395-6011 | Online ISSN: 2395-602X (www.ijrst.com)

माध्यमक शालेय वद्यार्थ्यांमधील पोषण जागृकता अभ्यासणे

प्रा. डॉ. लता ज. वाघेला,

प्रोफेसर,

लो.वा. अणे महिला महा वद्यालय, यवतमाळ

सारांश :

कोरोना महामारीने कोणत्याही देशाला सावरण्याची संधी दिली नाही. या संकटाला तोंड देण्याची जगातील कुठल्याच देशाची कोणतीच तयार नसल्यामुळे याला सामोरे जाणे हे एक जागतिक आव्हान ठरले आहे. या जागतिक संकटापासून स्वतःचा बचाव करण्याचा प्रयत्न प्रत्येक देशात सुरू आहे. यावर अजूनपर्यंत कोणताच औषधोपचार जगासमोर नसल्याचे दिसून येते. कोरोना त्यामुळे पासून संरक्षण करण्यासाठी मानवाची रोग प्रतिकार क्षमता वाढवण्यासाठी पोषक आहारा शवाय पर्याप्त नाही तसे तर भारतीय खाद्य संस्कृतीचा परिचय जागतिक स्तरावर सर्वांना माहित आहे. परंतु माहिती तंत्रज्ञानाचा परिणाम भारतीय परंपरागत आहारावर ही झाल्याचे दिसून येते. अलीकडे कशोर भुखेसाठी नाही तर चवीसाठी खाणे पसंत करू लागला. त्यामुळे 'रेडी टु इट' ची पध्दत सुरू झाली. त्याचा परिणाम आज भारतातील बाल्यावस्थेपासूनच सुरू झाला आहे. परंतु आजचा बालक भारताची उदयाची पढी असल्यामुळे त्यांना आजपासूनच पोषक आहाराचे महत्त्व समजून सांगतल्या शवाय भवण्यातील कोरोना महामारी सारख्या परिस्थितीला ते यशस्वीरित्या तोंड देऊ शकणार नाही. म्हणून कशोरावस्थेच्या सुरुवातीच्या काळातील बालकांना पोषक घटकाबाबत कीतपत माहिती आहे हे जाणून घेतल्या शवाय त्यांना समतोल व पोषक आहाराचे महत्त्व पटवून सांगता येणार नाही. भारताच्या उज्ज्वल भवण्याची सुरुवात ही बालकाच्या उत्तम आहारातून आरोग्य आणि यातून देशाच्या भावी पढीचा व्यक्तिमत्त्व विकास साधण्यास फायदेशीर ठरेल भारता सारख्या प्रचंड लोकसंख्या असलेल्या देशाच्या भवतव्यासाठी "माध्यमक शालेय वद्यार्थ्यांना मधील पोषण जागृकता अभ्यासणे" देशहिताचे ठरेल.

प्रस्तावना -

बालक ही राष्ट्राची मौलिक मानवीय साधनसंपत्ती असून राष्ट्राचे भवतव्य वकसीत व सुदृढ बालकावर अवलंबून असते असे म्हणणे वाचणे ठरणार नाही. महिला व बालकांच्या वकसासाठी शासनाच्या आणि सेवाभावी संस्थांच्या आणि निरनिराळ्या यंत्रणांच्या वतीने बहुवध योजना

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatma

Dr. Durgesh Kunte
Principal
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatma

माहिती तंत्रज्ञान युगात जागतिक स्तरावरील बदलत्या आहार पद्धती - एक अभ्यास Dr. Lata Waghela

Conference Proceeding Volume - III

ISSN 2278-7984

माहिती तंत्रज्ञान युगात जागतिक स्तरावरील बदलत्या आहार पद्धती - एक अभ्यास

डॉ. लता वाघेला
प्रोफेसर गृहअर्थशास्त्र विभाग प्रमुख
लो. ना. बा. अणे महिला महाविद्यालय, यवतमाळ
मो. ९८८९४८७७७८
ई-मेल : latawaghela11@gmail.com

- सारांश -

आजच्या आधुनिक युगात तांत्रिक विकासामुळे मानवी जिवन जगणे फार सुकर आणि सोपे झाले आहे तांत्रिक प्रगतीमुळे शारीरिक कष्टावर मात करून यशस्वी होण्याच्या नवनविन स्पर्थेमुळे व्यक्तीला त्याच्या आवश्यकतेपेक्षा, ताकदीपेक्षा जास्त काम करण्यास भाग पाडले म्हणजे कमी शारीरिक हालचाल आणि अधिक वैचारीक कार्य अशा गतीशील जीवनाच्या बिघडलेल्या घड्याळाने व्यक्तीचा हक्काची रोजची सात तासांची निवांत झोप उडवली आहे. अर्थात आरोग्यासाठी आवश्यक असलेल्या झोप, विश्रांती, व्यायाम, आरोग्य इतकेच नव्हे तर आहारावर सुद्धा परिणाम झाला आहे. त्यामुळे आज जागतिक स्तरावर विविध प्रकारच्या आहार पद्धतीचा वापर औषध म्हणून केला जात आहे. या उपचारात्मक आहाराबाबतची माहिती जागतिक स्तरावर सर्वांना असणे गरजेचे आहे.

प्रस्तावना

देशातील प्रत्येक नागरिकाचे आरोग्य योग्यप्रकारे जोपासणे हे देशाचे महत्वपूर्ण कर्तव्य आहे. या आरोग्यासाठी योग्य प्रकारे पोषण घेणे ही मानवाची प्राथमिक गरज आहे. कारण आहार आणि आरोग्य या एकाच नाण्याच्या दोन बाजू आहेत. म्हणून उत्तम आरोग्यासाठी उत्तम पोषणावर विशेषत्वाने भर देणे आवश्यक ठरते. कोणत्याही देशाच्या सर्वांगीण विकासाची घुरा त्या देशातील नागरिकांच्या कार्यक्षमतेवर अवलंबून असते. ही कार्यक्षमता उत्तम आरोग्य आणि उत्तम आरोग्य हे उत्तम व पोषक आहारावर अवलंबून असते. आरोग्य धनसंपदाफक्तया उक्तीतच सारे सार समावले आहे. परंतु बदलत्या जीवनशैलीमध्ये खाण्यापिण्याच्या सवयीमध्ये प्रचंड बदल झालेला आहे.

शिक्षणा बरोबरच आरोग्य हे राष्ट्रीय विकासाचे एक प्रभावी साधन समजले जाते. कारण उत्तम आरोग्य हे सुखी जीवनाची गुरुकिड्डी आहे. निरामय जीवन जगण्यासाठी आरोग्याच्या मुलभूत घटकांची जाणीव प्रत्येकाला असणे आवश्यक आहे. आपल्याला ज्या समाजात वावरायचे असेल त्या समाजाची पर्यायाने राष्ट्राची उन्नत साधावयाची असेल तर समाजातील प्रत्येक घटकाने स्वतःचे व स्वतःच्या कुटूंबियांचे आरोग्य उत्तम राखणे आज अत्यावश्यक आहे. कारण आपण निरोगी असावे असे प्रत्येकाला वाटते. निरोगी शरीरातच शांत व संतुलीत मन असते. म्हणून महात्मा गांधी म्हणतात की, 'निरोगी शरीरात निरोगी मन असते, हेच खरे आरोग्य होय' असे उत्तम आरोग्याची इच्छा असणार्या प्रत्येक व्यक्तीने आपल्या जिवनात पीठीक आणि पोषक आहाराला महत्त्व द्यावे. कारण अन्न व आरोग्य यांचा घनिष्ठ संबंध असल्यामुळे देशातील उत्तम आणि निरोगी नागरिकांसाठी या बाबीकडे लक्ष देणे अगत्यपूर्ण ठरते.

परंतु अलिकडे भारतात आहारविषयी विषम स्थिती निर्माण झाली आहे. शहरीच नव्हे तर ग्रामीण भागातील लोकांमध्ये बाजारातील खाद्य पदार्थ जंकफुड, रेडी टु इट, इन्स्टंट पदार्थ खाण्याचे प्रमाण वाढले. त्यामुळे त्यांचा आरोग्यावरील दृष्टपरिणाम घरोघरी दृष्टीक्षेपात येत आहे. याच बरोबर आधुनिक जिवन शैली मुळे शारीरिक मेहनत कमी आणि खाणे जास्त, अनियमित जिवन शैली, अपुरी झोप, व्यायामाचा अभाव, यामुळे जिवनशैली संबंधीत आजाराचे प्रमाण वाढल्याचे निदर्शनास येते. त्यामुळे आज पाश्चातीकरणाचा आहारावर आणि आहाराचा आरोग्यावर झालेला दृष्टपरिणाम प्रकटनि जावू लागला आहे. हा प्रभाव कमी करण्याच्या दृष्टीने प्रयत्न होणे अपरिहार्य आहे.

World Conference on Startup in India and Education with Placement in Abroad - 73

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatma

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatma

Role of Indian Judiciary in Resolving Domain Name Disputes and Cyber Squatting Dr. Rajshree Dharmadhikari

Conference Proceeding Volume - IV

ISSN 2278-7984

Role of Indian Judiciary in Resolving Domain Name Disputes and Cyber Squatting

Dr. Vijesh B. Munot
Ms. Yogita B. Bora
Dr. Vijesh B. Munot
Dr. Rajshree Dharmadhikari

Abstract

Domain Name Disputes and Cybersquatting is emerging theft to Intellectual and Cyber Property Rights. Cyber squatters deliberately register and use a domain name belonging to other with malafide intent to make profit. Similar trademark holders dealing in different goods and services try to register domain name similar to their trademark on first come first serve basis. The other will be unable to have same domain name, leading conflicts between them.

Judicial activism and responses have brought domain name and cybersquatting under the purview of trademark. Indian courts considered Domain name as an important corporate asset and opined that it serve same functions like trademark as business identifiers. Due to lack of specific legislation, Indian Judiciary resorted to Trademark Act and Uniform Dispute Resolution Policy to solve disputes relating to domain name by applying grounds of trademark infringement and passing off (Ss. 28/29) to domain names.

Service rendered in internet site have been recognized and accepted and such service providers are entitled to protection against passing off and infringement.

Keywords

Trademark, Domain name, Domain name dispute, cybersquatting, Internet.

Statement of problem

Domain name is emerging intellectual property in online transactions and business. Domain name dispute and cybersquatting are new burning problems related to the domain name. It is a global issue and all countries are struggling with these problems at national and international level.

Loopholes in registration process of domain name allow registering any domain name without connection to trade and business. This leads to passing off goods

and services in online business. Even business competitors can easily resort to unfair trade practices by registering domain name similar to that of business rivals.

Few people are registering domain names similar to well-known marks and in the name of well-known personality and thereafter they used to sell and transfer these domain names on huge consideration. If the owner of well-known mark fails to register their domain name in the name of well-known mark earlier, they do not have any other option than to buy it on huge amount from cyber squatters. To solve these burning issues there is no special legislations in India for preventing and protecting abuse of domain name.

In absence of special legislations, the Indian Courts are resorting to trademark laws and remedies specified there under for resolving domain name dispute and cybersquatting along with Uniform Domain Name Dispute Resolution Policy framed by WIPO and ICANN and IN.DRP.

Objectives of study

1. To study the emerging threats to cyber law properties in terms of domain name and online digital business.
2. To make detail study relating to grounds for litigation of domain name disputes in Indian Courts.
3. To study legal provisions applied by Indian Judiciary in resolving domain name disputes and cybersquatting and to analyze judicial trends relating to Cyber Squatting.
4. To find out remedies provided by Judiciary against domain name disputes and cybersquatting.
5. To analyze the limitations faced by Indian Courts in resolving domain name disputes and cybersquatting.

Significance of study

Indian Courts are also flooded with the number of litigation relating to this matter. Protection given to domain name at national and international level is attention-paying matter. Under present study researcher is going to analyze grounds for litigations and legal provisions applied by Judiciary to resolve these dispute relating to

World Conference on Startup in India and Education with Placement in Abroad - 25

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatma

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatma

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे सामाजिक विचार - एक दृष्टीक्षेप Dr. SUDha Khadke

Issue : I, April 2022 // Vol. : XI

ISSN 2278 - 7984

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे समाजशास्त्रीय विचार-एक दृष्टीक्षेप

प्रा. डॉ. सुधा मुरलीधर खडके (कडू)
समाजशास्त्र विभाग प्रमुख
लोकनायक बापूजी अने महिला महा. यवतमाळ
ई.मेल drsudhakhadke@gmail.com

कीवर्ड - डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, स्त्री, समता, शिक्षण, राष्ट्रवाद, जाती,

- सारांश -

संपूर्ण जगाला मानवतावाद समजावून घेण्याच्या डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी भारताला खरा राष्ट्रवाद काय आहे.. याची जाणीव करून दिली. संविधानाचे शिल्पकार, समाजशास्त्रज्ञ, अर्थशास्त्रज्ञ, विधीतज्ञ, पत्रकार, शिक्षणतज्ञ, वतेफ, संघटक, राजकारणी अशी कितीतरी बिरूदे लावता येतील. सर्व प्रकारच्या वर्चस्ववादाचे, जातीयवादाचे उच्चाटन करणे हे बाबासाहेब आंबेडकरांच्या चळवळीचे मुख्य उद्देश होते खेडयामध्ये जातीवाद जास्त फोफावत आहे. तेव्हा खेडी सोडा व शहरात या असा संदेश बाबासाहेबांनी दिला. डॉ. आंबेडकरांच्या मते मजोरपर्यंत भारतातील जाती व्यवस्था नष्ट होत नाही तोपर्यंत भारतीय समाजाची, भारतीय व्यक्तीची प्रगती होऊ शकत नाहीफजातीप्रथेमुळे भारत देशाची प्रगती होवू शकली नाही. बुध्दी आणि श्रम यांची फारकत या देशात करून ठेवली होती. आज राजकारण हे जातीच्या आधारे चालते. डॉ. आंबेडकर शेतकरी, कामगार वर्ग, शेतमजूर यांच्या हिताच्या संरक्षणासाठी अखिर झटले शिक्षण हे माणसाला विचार देते. शिक्षणहे समाज परिवर्तनाचे प्रभावी शस्त्र आहे. शाळा म्हणजे उत्तम नागरिक व कर्तव्यदक्ष नागरिक बनविणारे कारखाने आहेत. ज्ञान व आत्मसन्मान हा शिक्षणाचे मिळतो. म्हणूनच त्यांनी समाज बांधवांना मशिका संघटीत व्हा संघर्ष कराफ हा प्रेरणादायी संदेश दिला. भारतीय राज्यघटनेत आंबेडकरांनी स्त्रियांना मतदानाचा अधिकार, समानता, शैक्षणिक अधिकार, संपत्तीत वारसा, नोकरीत आरक्षण या सर्व गोष्टी कायद्याच्या माध्यमातून दिल्यात. समानता, स्वातंत्र्य, लोकशाही म्हणजेच राष्ट्रवाद्याचा पाया आहे. आंबेडकरांच्या मते राष्ट्रीयत्व ही सामाजिक जाणीव आहे. ही एकत्वाची समुह भावना आहे. समान हेतु समानता आणि वैयक्तिक स्वातंत्र्य यामुळेच ते शक्य आहे.

- प्रस्तावना -

संपूर्ण जगाला मानवतावाद समजावून घेण्याच्या डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी भारताला खरा राष्ट्रवाद काय आहे.. याची जाणीव करून

दिली. संविधानाचे शिल्पकार, समाजशास्त्रज्ञ, अर्थशास्त्रज्ञ, विधीतज्ञ, पत्रकार, शिक्षणतज्ञ, वतेफ, संघटक, राजकारणी अशी कितीतरी बिरूदे लावता येतील. बाबासाहेबांच्या उत्तुंग व्यक्तीमत्वाला भारतातील अर्थशास्त्र अशी कि पाण्याची समस्या असो, जातीयवाद असो, शिक्षणविषयक धोरण असो डॉ. बाबासाहेबांनी दाखविलेल्या मार्गाचा अवलंब केला तर देशाची वाटचाल योग्य दिशेने होऊ शकते. बाबासाहेबांचे कार्य फार मोठे आहे. म्हणूनच ते पुजनीय आहे. परंतु बाबासाहेब हे शोषितांचे, वंचितांचे तारणहार आहे असे म्हणून बाबासाहेबांना लोक लहान करू पाहात आहे. बाबासाहेबांना एका विशिष्ट वर्तुळात बंदीस्त करू शकत नाही.

सर्व प्रकारच्या वर्चस्ववादाचे, जातीयवादाचे उच्चाटन करणे हे बाबासाहेब आंबेडकरांच्या चळवळीचे मुख्य उद्देश होते मनुष्याला श्रेष्ठ कनिष्ठ ठरविणारी व्यवस्था नष्ट करणे व जातीप्रथेचे उच्चाटन करणे हे आंबेडकरी चळवळीचे उद्दीष्ट होते आज राजकीय, सामाजिक व शैक्षणिक वर्चस्ववादाचे मुळ जातीप्रथेतच आढळते. जातीवाद नष्ट करण्यासाठी बाबासाहेबांनी विविध अंगांनी कार्य केले खेडयात जातीचे मुळ आहे. खेडयामध्ये जातीवाद जास्त फोफावत आहे. तेव्हा खेडी सोडा व शहरात या असा संदेश बाबासाहेबांनी दिला.

जातीभेदामुळे हिंदु समाजाचा न्हास कसा होत गेला ह्याची वस्तुनिष्ठता प्रदर्शित करतांना डॉ. आंबेडकर म्हणतात ज्या समाजात जातीशिवाय गत नाही आणि जन्मशिवाय जात नाही त्या समाजात येण्यास परधर्माचा माणूस खुपदा विचार करतो कारण हिंदु समाजात आल्यावर त्याच्यापुढे कोणत्या जातीत जावे हा प्रश्न उभा राहणो ह्या स्थितीचे चित्त हिंदु समाजाच्या एकात्मतेचा ध्यास घेणाऱ्या डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी जातीभेदाचे उच्चाटन हाच त्यावर एकमेव उपाय होय असे म्हटले आहे.

- गोपनिध्याची निवड -

गोपनिध्याच्या विषयाची निवड यासाठी करण्यात आली की, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचा कार्याच्या विविध पैलूंचा अभ्यास करून मडॉ. बाबासाहेब आंबेडकर समाजशास्त्रीय विचारवंत- एक दृष्टीक्षेप म या विषयाच्या अनुषंगाने त्यांच्या कार्याचे विविध पैलूंचा अभ्यास करणे.

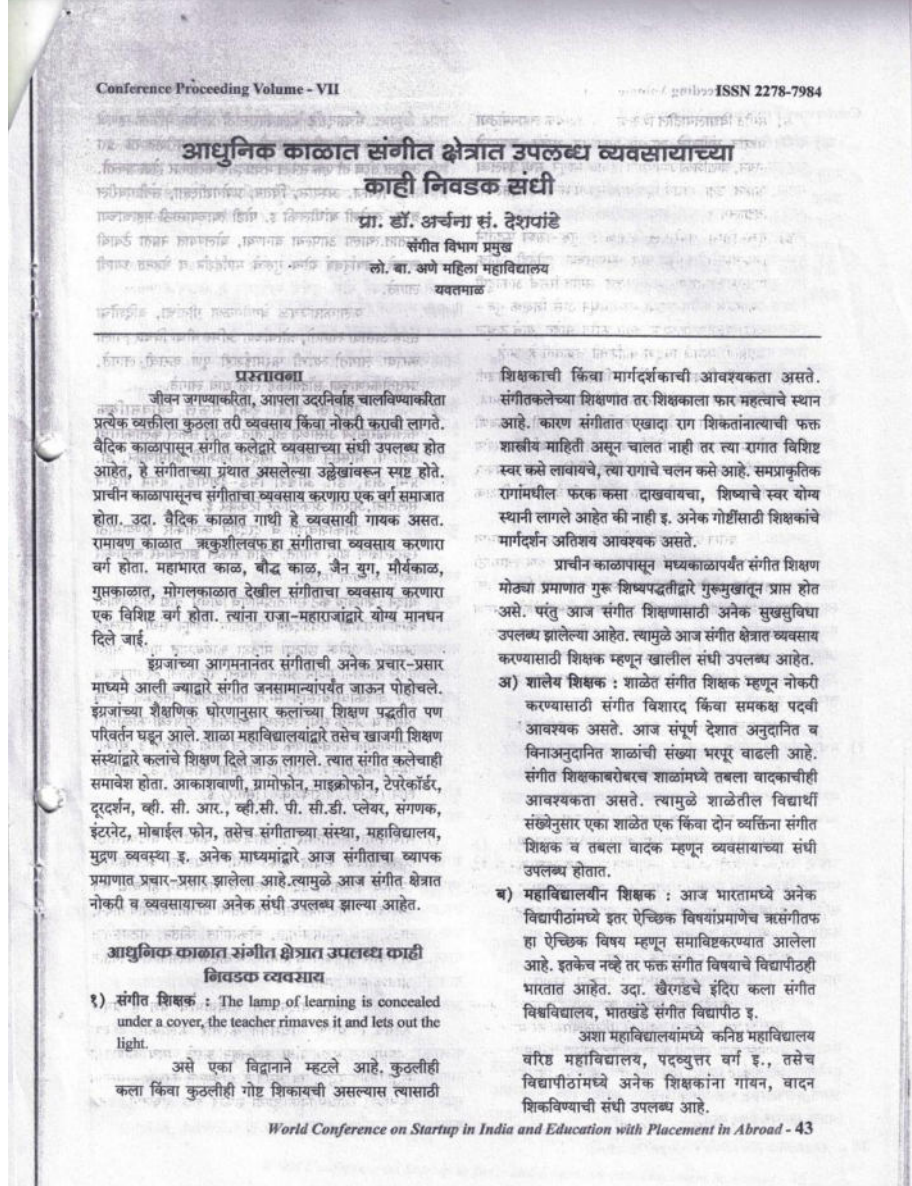
Scholar's Vision Multi-Disciplinary Bi-annual International Peer reviewed / Referred Journal

12

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatma

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatma

आधुनिक काळात संगीत क्षेत्रात उपलब्ध व्यवसायाच्या काही निवडक संधी Pro. Dr.Archana Deshpande

Aatma Nirbhar Bharat : Opportunities and Challenges Pro. Santosh Gore

Conference Proceeding Volume - I

ISSN 2278-7984

Atma Nirbhar Bharat: Opportunities and Challenges

Santosh Bhaskarrao Gore
Assistant Professor
Department of English
LoknayaK Bapuji Aney Mahila Mahavidyalaya
Yavatmal
Mob : 9423614077, 8180843748
E-mail : appsantoshbgore@gmail.com

- Abstract -

At this current crucial moment, the whole world is combating with the fatal virus CORONA. The lethal COVID Pandemic is also ubiquitous in India and all Indians along with the rest of the world are skirmishing with the similar mortal enemy. However, it is the inherent tendency of the Indians to create steps out of rough stones. They are good at converting adversities into favorable conditions. In this contingency also, Indians have with them the sole intention of translating this virulent disease into glorified prospects. India has been functioning on immunization and vaccination similar to further developed countries. At the same time, India has also been functioning on systematic and scientific progress for building India self reliant rather on almost Import free situation. The current state of affairs is of such temperament that we tend to go for additional Imports in contrast to Exports. Consequently, a great quantity of our overseas preserve walks off. The PPE supplies utilized for therapeutic discipline is almost certainly the greatest illustration of the similar. Prior to this deadly devastating disease, India had been importing PPE Kits from a variety of nations. But, because of this Pandemic of COVID-19, deficiency of PPE kits has been taking place all across the globe including India. In place of depending on imports and disbursing elevated costs, India has preferred the approach of manufacturing itself being reliant on its individual potentials and commenced industrializing the PPE Kits. At present, the consequence of it is that Indians are exporting PPE kits as an alternative of importing it. All this complete state of affairs is a colossal stride leaping at the forefront towards building our India Aatmanirbhar or "Aatmanirbhar Bharat". From the time when India is a developing financial system, it is the prevalent mounting emergent financial system throughout the world as well. Consequently, the stride develops into further significant epoch for the gigantic fiscal progress on this road. Conversely, with an innovative radiance, abundant industries are emergent and well equipped to acquire jeopardy to turn into

autonomous state to each and every single kind of challenge to visage in the illumination of the novel expectation of India which is "Aatmanirbhar Bharat".

- Keywords -

Pandemic, COVID-19, Export and Import, Aatmanirbhar Bharat, PPE Kits, Financial System, Fiscal Progress

Introduction

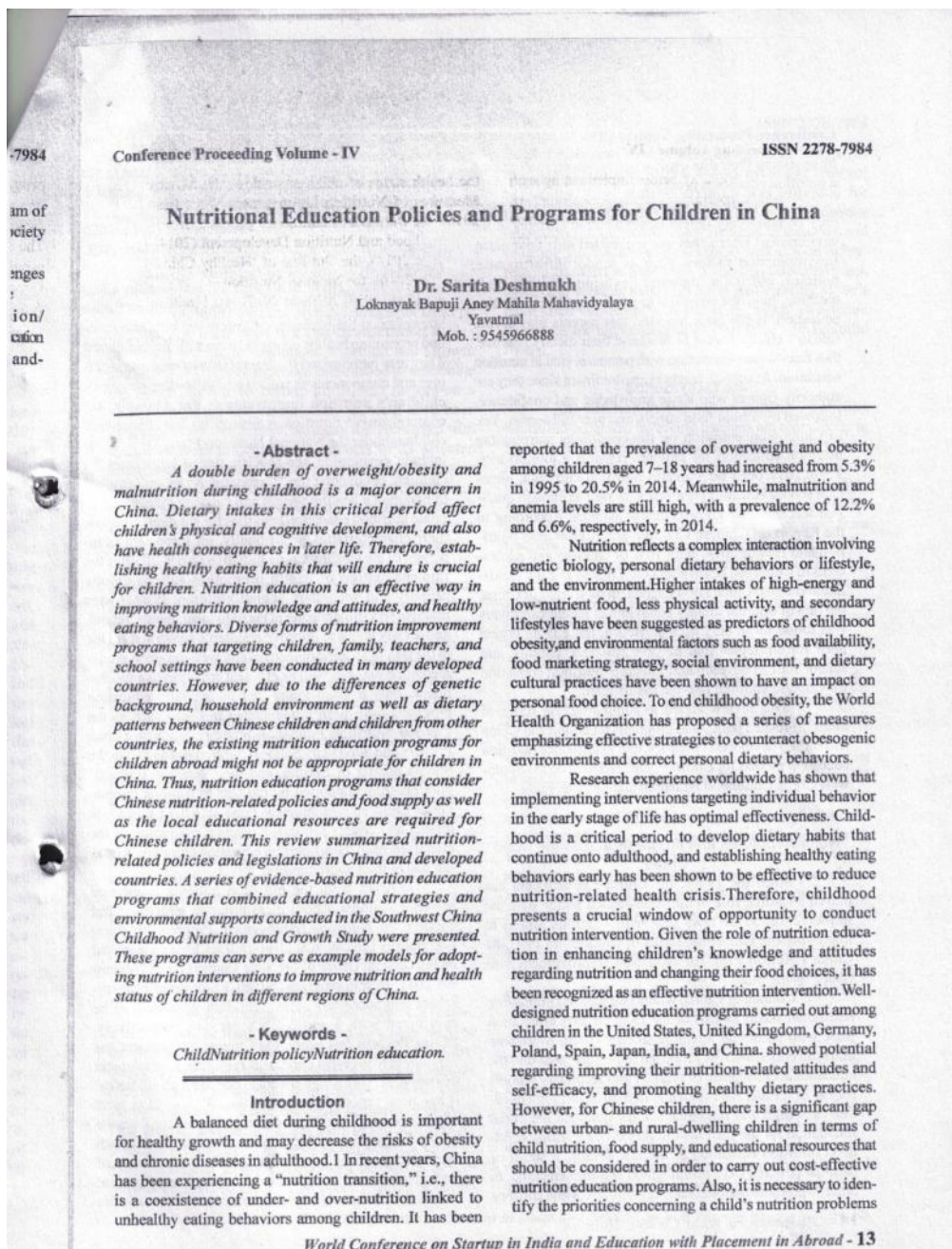
The Pandemic COVID-19 has revolutionized the whole planet radically. The complete earth has been devastated not only in provisions of medicinal science but also in the spheres of financial system, service sector, money inflation and stable progress. Out respectable and honorable Prime Minister Mr. Narendra Damodardasji Modi has as well announced that COVID-19 catastrophe has, even though, formed a pandemic of virulent disease, however, this is furthermore the precise occasion to go round with this pandemic into an occasion to expand the motherland of personal determination and desire in the structure of Aatmanirbhar Bharat. The perception of Aatmanirbhar Bharat was essentially in the milieu that the belongings which were imported earlier than the COVID, now, shall be produced in India. This must be carried out not only for personal utilization but also for the export. The Indian government has formulated supreme magnitude for the sole aim of self reliance in its guiding principles, strategies and performance. The COVID-19 Pandemic has taught us and compelled us how to pace up one and the same and what labors shall be placed for it. Aatmanirbhar Bharat Crusade is the upshot of the similar. It is the juncture to capture audacious resolutions concerning venture for endorsing industrialized economy in India merely. All Indians have to escape out from the conventional outlook of Command and Control to Plug and Play technique. The government has emphasized on Public Centric, Public driven and Planet friendly growth governance configuration. The central government has crafted this all at no cost for the peasants and pastoral financial

46 - Abasaheb Parvekar College, Yavatmal

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatmal

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatmal

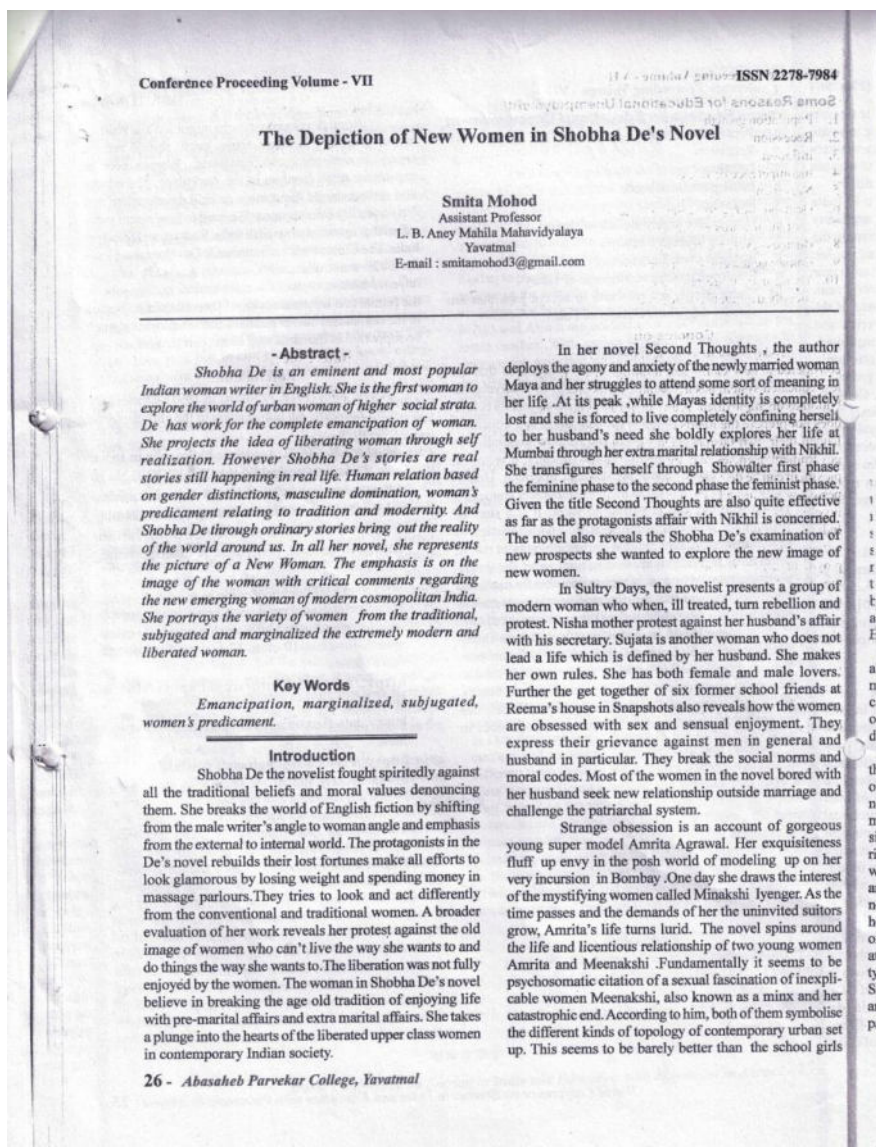
Nutritional Education Policy and Programmes for Children in China Dr. Sarita Deshmukh

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatmal

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatmal

The Depiction of New Women Shobha De's Novels Pro. Smita Mohod

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatmal

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatmal

स्टार्टअप आणि अर्थसहाय्य Dr. . Shailendra Telang

Conference Proceeding Volume - II

ISSN 2278-7984

स्टार्टअप आणि अर्थसहाय्य

डॉ. शैलेन्द्र देविदास तेलंग

लो. बा. अणे महिला महाविद्यालय

यवतमाळ

मो. : ९८२२९६३८६८

ई-मेल : shailendratelang74@gmail.com

प्रस्तावना

भारत सरकारच्या पुढाकाराने सन २०१६ मध्ये सुरुवात करण्यात आलेली स्टार्टअप इंडिया योजना आहे. या योजनेच्या प्रोत्साहनाने रोजगार व संपत्ती निर्माण करणे सोपे झाले आहे. या योजनेचा मुख्य उद्देश भारताला एक मजबूत अर्थव्यवस्था बनविणे व आत्मनिर्भर बनविणे हा आहे. स्टार्टअप संदर्भातील सर्व कार्यक्रम, उद्योग आणि अंतर्गत व्यापार प्रोत्साहन विभाग (DPIIT) व्दारे नियंत्रित केले जातात. या योजनेव्दारे स्टार्टअप सुरु करणाऱ्यास अनेक फायदे प्राप्त होतात, ज्यामध्ये कामात सुलभता, आर्थिक सहाय्य, सरकारी निविदा, नेटवर्कींगच्या संधी, सोबतच आयकराचे फायदे सुध्दा मिळतात.

अर्थसहाय्यामागील दृष्टिकोण

स्टार्टअप सुरु केलेल्या काही लोकांबरोबर जेव्हा चर्चा केली, तेव्हा त्यांचे म्हणणे असे होते की, आपले औद्योगीय ध्येय पूर्ण करण्यासाठी सर्वात महत्त्वाचे काय वाटते? तर उत्तरात 'अर्थसहाय्य' असे एकमुखाने सर्वांनी सांगितले. मात्र जेव्हा या संदर्भात सखोल विचार केला तेव्हा असे दिसून आले की, एक वेळेस मान्य करू की स्टार्टअपला अर्थसहाय्य मिळाले, तरी केवळ अर्थसहाय्य हा त्यांच्या सर्व समस्यांचे एकमेव उत्तर आहे का? तर तो प्रश्न अनुत्तरीयच राहतो. अनेकदा उद्योजकांना हवा असणारा अर्थपुरवठा ही सुलभ गरज आहे. मात्र त्या पलीकडे इतर अनेक घटकांचा षोध उद्योजकांना घ्यायचा असतो. बाजारातील मागणीनुसार उपयुक्त आणि दर्जेदार असे उत्पादन निर्माण करायचे असते, संपूर्ण व्यावसायिक प्रारूपास मान्यता मिळवायची असते, ग्राहक वाढीचे अनेक प्रश्न असतात, नवीन संकल्पना ग्राहकांमध्ये रुजवायची असते, तंत्रज्ञानाच्या अनेक समस्या असतात, त्याची प्रमाणता तपासायची असते, उत्पादन सहजरीत्या उपलब्ध

80 - Abasaheb Parvekar College, Yavatmal

असावे लागते, सोबतच उद्योगाचा समुह यासारख्या असंख्य घटकांचा शोध घ्यावा लागतो. वरील सर्व नमुद बाबी नवीन उद्योजकाच्या विकासासाठी आवश्यक असतात.

अर्थसहाय्य मिळविण्याची योजना

बरेचवेळा उद्योजक त्यांच्या मुळ कल्पनेवरच विसंबून अर्थसहाय्याचा शोध सुरु करतात. आपल्या मुळ संकल्पनेचा सर्व बाजूनी विचार करता जर ग्राहक एखाद्या स्टार्टअपला अर्थसहाय्य करीत असेल तर ती उत्तम व्यक्ति किंवा उत्तम संघटना असते. जर का कुणी तुमच्या कल्पनेसाठी अर्थसहाय्य पुरवू इच्छितो, तेव्हा ती खूप मोठी पावती असते आणि दुसरे म्हणजे या ग्राहकाला समभाग नको असतो, ते स्वतःकडच्या चांगल्या स्रोताची माहितीही पुरवितात. यावरून असे वाटते की, उपभोक्त्याकडून अर्थसहाय्य मिळविण्यास प्राधान्य घायला पाहिजे. या संदर्भातील अनेक उदाहरणे आहेत. स्टार्टअपला उपभोक्त्याकडून आर्थिक पाठबळ मिळवितांना अनेकदा बरेच स्टार्टअप हे अगदी शीशु अवस्थेत असतील. अशा प्रसंगी कमीत कमी कष्ट घेऊन कल्पना विकसीत करणे आणि ग्राहकाकडून मान्यता मिळविण्याचा कल असतो. अर्थसहाय्य उभारणीचे दुसरे माध्यम म्हणजे स्वतःची बचत आणि गुंतवणूक किंवा मित्र, नातेवाईक, कुटुंबाकडून घेतलेली आर्थिक मदत होय. स्टार्टअपची कल्पना आपल्या सभोवतालच्या जनमाणसांना सांगून त्यांच्याकडून भांडवल मिळविण्याची चांगली संधी असते. समजा तुम्ही ओळखीच्या व्यक्तीला तुमची संकल्पना पटवून देवू शकला नाही, तर बाहेरच्या माणसांना पटवून देण्याची षक्यता फारच कमी असते. साधारणपणे लोक ज्यांच्यावर विष्वास ठेवतात, अश्याच लोकांसाठी अर्थसहाय्य करतात, त्यामुळे आपल्या व्यावसायिक कल्पनेच्या संदर्भात मित्र व कुटुंबाचा विश्वास संपादन करणे ही अर्थसहाय्य मिळविण्यासाठी अतिषय चांगली सुरुवात असते.

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatmal

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatmal

2022-23

Number of books published

2022-2023					
Sr. No.	Title of Book / Chapter	Name of The Author/S	Department of The Teacher	ISBN	Page NO.
1	Skylark: BA Semester -3	Dnyaneshwar Gatkar	English	978-93-95690-47-8	-
2	Skylark: BA Semester -4	Dnyaneshwar Gatkar	English	978-93-95690-81-2	-

Chapters in edited volumes/books published

2022-2023					
Sr. No.	Title of Book / Chapter	Name of The Author/S	Department of The Teacher	Name of Book	Page NO.
1	कबीर के आलोचकोंका अनुशीलन	Dr. S. G. Gajle	Hindi	हिंदी के भक्तीकालीन साहित्य का पुनरावलोकन (ISBN 978-93-92584-13-8)	124-132
2	दलीतोद्धार के प्रणेता महात्मा बसवेश्वर	Dr. S. G. Gajle	Hindi	भारतीय दलित चिंतन (ISBN 978-93-95358-57-6)	314-322
3	शाश्वत जीवनमूल्य के संदर्भ मे स्वामी विवेकानंद की विचारधारा	Pro. Dr.Kavita Tated	History	विश्वविजेते स्वामी विवेकानंद (978-81-958253-2-5)	261-273
4	कलाम ए उफुक बरारी	Pro. R. A. Khan	Urdu	गजल संग्रह (ISBN 978-39-5610-636-9)	N. A.

 Mr. Dnyaneshwar Gatkar
 IQAC Coordinator
 LoknayaK Bapuji Aney
 Mahila Mahavidyalaya, Yavatm

 Dr. Durgesh Kunte
 Principal
 LoknayaK Bapuji Aney
 Mahila Mahavidyalaya,
 Yavatmal

Papers published in national/ international conference proceedings

2022-23					
Sr. No.	Title of Chapter	Name of The Author/S	Department of The Teacher	Name of Conference	Page NO.
1					
2					
3					
4					
5					
6					
7					
8					
9					
10					

https://www.aneymahila.com/L_P_R_journal.html

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
 IQAC Coordinator
 LoknayaK Bapuji Aney
 Mahila Mahavidyalaya, Yavatma

Dr. Durgesh Kunte
 Principal
 LoknayaK Bapuji Aney
 Mahila Mahavidyalaya,
 Yavatma

Skylark BA SEMESTER-3 Dnyaneshwar Gatkar

संत गाडगे बाबा अमरावती विद्यापीठ, अमरावती नवीन अभ्यासक्रमानुसार
(CBCS) From 2022-23

English

(Reference Textbook - Aspirations)

B.A., Part - II, Semester - III

- लेखक -

प्रा. डॉ. गणेश खंडारे

M.A. English, SET, NET, Ph.D.

प्रा. ज्ञानेश्वर गटकर

M.A. English, M. Phil, SET, NET

- संपादक -

प्रा. ज्ञानेश्वर गटकर

M.A. English, M. Phil, SET, NET

पायोनियर प्रकाशन
अमरावती (महा.)

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatmal

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatmal

English

(Reference Textbook - Aspirations)

B.A., Part - II, Semester - III

लेखक : प्रा. डॉ. गणेश खंडारे
प्रा. ज्ञानेश्वर गटकर

Copyright © पायोनिश्वर प्रकाशन, अमरावती - २०२३

लेखक व प्रकाशकाच्या परवानगीशिवाय या पुस्तकातील (Study Material) कोणताही भाग, पुस्तकाचे नाव, शीर्षक, डिझाईन, छायाचित्रे, मांडणी, पत्रे, नकाशे व आतील कोणताही मजकूर पूर्ण किंवा आंशिक रूपाने भारताच्या कोठल्याही भाषेत फेरबदल किंवा विकृत करून, छापाण्याचा प्रयत्न करू नये अथवा कोणत्याही नमुन्यात पुनर्मुद्रित करू नये. या प्रकाशनासंदर्भात अनधिकृत कृत्य केल्यास संबंधितांवर भारतीय कॉपीराईट अॅक्ट नुसार कारवाई केल्या जाईल.

ISBN 13 : 978-93-95690-47-8

आवृत्ती : प्रथम, नोव्हेंबर २०२३

ISO 9001 : 2015

रजि. ऑफिस : एफएफएस-ए, ब्लॉक सी, पहिला माळा, व्हीनस प्लाझा, शेगांव नाका, चि.म.वि.
रोड, अमरावती - ४४४६०३

ब्रांच ऑफिस : कलश कॉम्प्लेक्स, गुलमोहर हॉल जवळ, पांडे लेआऊट, न्यु स्पेस नगर, खामला,
नागपूर - ४४००२५

ई-मेल : pioneerprakashan2017@gmail.com

संपर्क : ९५०३२३७८०६, ८६०००३५३७१२

मुद्रक :

श्री. गुरुदेव प्रिन्टर्स

महात्मा फुले संकुल, शेगांव नाका, अमरावती - ४४४६०४

₹ : ७५/-

संपादकीय

संप्रेम नमस्कार,

'Skylark Study Material' जेव्हा पहिल्या वर्षी विद्यार्थ्यांसाठी आम्ही प्रकाशित केले, तेव्हापासून आज जवळपास पाच वर्षे विद्यार्थ्यांना उत्कृष्ट अभ्यास साहित्य उपलब्ध करून देत आहे. या पाच वर्षांत अनेक विद्यार्थी व प्राध्यापकांचे कौतुकाचे आणि आभाराचे निरोप आले त्या सगळ्यामुळे आम्ही नेहमी उत्साहीत राहून Skylark ला अध्यायावत करत गेलो.

आपल्या विद्यापीठाने सत्र २०२२-२३ पासून CBCS वर आधारित नवीन अभ्यासक्रम तयार केला आहे. या अभ्यासक्रमावर आधारित Skylark च्या पुस्तकांमध्ये सर्वसमावेशकता असावी, विद्यार्थ्यांला शिकायला आणि प्राध्यापकांना शिकवायला सुलभता याची विशेष काळजी घेतली आहे. योग्य ठिकाणी आकृत्या, आलेख, तक्ते, चित्रे वापरून पुस्तक सुबक व वाचनीय केले आहे. प्रत्येक घटकांवर विद्यापीठाने निर्देशित केल्याप्रमाणे प्रस्नोत्तरे व इतर बाबींचा समावेश केलेला आहे. Skylark च्या प्रत्येक लेखकाचे श्रम सत्कारणी लागेल याची संपादक म्हणून मला खात्री आहे. आम्ही जाणुन आहोत की Skylark एक मोठी जबाबदारी आहे. आणि विद्यार्थ्यांना कमी खर्चात उत्कृष्ट पुस्तके मिळावीत यासाठी आमची वचनबद्धता अबाधित आहे.

Skylark ची पुस्तके लिहितांना आम्ही विद्यार्थी हित लक्षात घेतले आहे. आमचा हेतू कि, विद्यार्थ्यांवर जास्त आर्थिक भार न देता कमी किमतीत त्यांच्या उपयोगाचे अभ्यास साहित्य उपलब्ध करून द्यावे. आमची पुस्तके आपल्याला त्या-त्या विषयाचा परिपूर्ण अभ्यास करायला मदत करतीलच पण त्याच सोबत ग्रामीण भागातील अनेक विद्यार्थी 'कमवा आणि शिका' पध्दतीने शिक्षण घेत असल्याने त्यांना दररोज अभ्यासाला वेळ मिळत नाही अशावेळी कमी वेळात जास्तीत जास्त विषय समजून देण्याची हमी सुद्धा Skylark पुस्तके देतात.

Skylark च्या निर्मितीचे श्रेय मी आमच्या संपूर्ण लेखक समुहाला व प्रकाशकाला देतो. समान विचारांच्या धायाने एकत्र आलेले आम्ही सगळे आपल्या सेवेत यापुढेही उत्तमोत्तम अभ्यास-साहित्याची निर्मिती करू असा विश्वास आहे.

संपादक

प्रा. ज्ञानेश्वर गटकर

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatma

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatma

- Skylark Group of Authors -

अध्यक्ष :	प्रा. डॉ. प्रविण राऊत (अमरावती) M.A. History, Sociology, Economics, English B.Ed, M.Ed., Ph.D.
उपाध्यक्ष :	प्रा. डॉ. गणेश खंडारे (मंगरूळ पीर) M.A. English, SET, NET, JRF, Ph.D., D.Lit. (HON)
सचिव :	प्रा. ज्ञानेश्वर गटकर (यवतमाळ) M.A. English, M.Phil., SET, NET
कोषाध्यक्ष :	प्रा. अनील ताडे (अंजनगांव सुर्जी) M.A. Political Science, History, Economics, B.Ed., SET
प्रकाशक :	श्री. सचिन सुकलकर (अमरावती) B.E. Mechanical श्री. सुशिल सुकलकर (अमरावती) B.E. (Electrical Engineering), M.E. (Electrical Power System)
सदस्य :	प्रा. डॉ. सुधा मु. खडके (कट्टू) (यवतमाळ) M.A. Sociology, History, B.Ed., Ph.D. प्रा. डॉ. ज्योती होमणे (अमरावती) M.A. Economics, B.Ed., M.Phil, Ph.D. प्रा. डॉ. के. के. मोहाडीकर (वरुड) M.A. English, Ph.D, M.B.A. (HRM) प्रा. डॉ. साजिद के. शाह (मुर्तिजापूर) M.A. B.Ed., NET, SET, Ph.D (Mar.) M.A. (Poli. Sci. - Uni. Merit) प्रा. अभिजित इंगळे (अमरावती) Gold Medalist, NET (Thrice), SET, JRF, Ph.D (Appear) प्रा. डॉ. मनोज सपकाळ (आसेगाव पूर्णा) M.A. Geography, M.Phil, B.Ed., NET, Ph.D. प्रा. डॉ. सोनाली धांडे (अमरावती) B.Sc. Home Science, M.A. Economics, Ph.D. प्रा. प्रविण उगले (अकोला) M.A. English, M.Phil, B.Ed., NET, Ph.D Reg.

मन्त्रागत

संत गाडगे बाबा अमरावती विद्यापीठ, अमरावती (CBCS) From 2022-23 नवीन अभ्यासक्रमानुसार बी.ए., भाग-२, सत्र-२ च्या इंग्रजी अनिवार्य विषयाच्या नवीन अभ्यासक्रमानुसार Skylark Study Material तयार करण्यात आले आहे.

प्रस्तुत पुस्तकामध्ये इंग्रजी अभ्यासक्रमातील निर्धारित असलेल्या सर्वच घटकांचा अंतर्भाव करण्यात आलेला आहे. प्रत्येक प्रकरणावर, कवितेवर आधारित अभ्यासक्रमानुसार दीर्घांतरी, लघुतरी व वस्तुनिष्ठ प्रश्न देण्यात आलेले आहेत. पाठ, लेख व कवितांचा सारांश तथा आशय विद्यार्थ्यांना समजेल अशा सरल भाषेत देण्यात आलेला आहे. त्यातून विद्यार्थ्यांना मूळपाठाचे व कवितेचे आकलन होण्यास नक्कीच मोलाची मदत होईल.

प्रस्तुत पुस्तक लेखनासाठी पाठ्यपुस्तक, संदर्भग्रंथ, लेख, शोधनिबंध, मासिके, इंटरनेट यामधील माहितीचा उपयोग करण्यात आला आहे.

पुस्तकासंबंधी काही सूचना असतील तर त्या कळविण्यात याव्या, त्या सूचनांचा निश्चितच विचार केला जाईल. माझ्या या Study Material चे वाचक स्वागत करतील असा विश्वास व्यक्त करतो.

या पुस्तकासाठी मला ज्यांनी प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष मदत केली त्या सर्वांचे मी शतशः आभार मानतो.

लेखक
प्रा. डॉ. गणेश खंडारे
प्रा. ज्ञानेश्वर गटकर

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatm

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatmal

संत गाडगे बाबा अमरावती विद्यापीठ, अमरावती (CBCS) From 2022-23

नवीन अभ्यासक्रम व अनुक्रमणिका

Unit-1 Prose	
1. The Way to Equal Distribution - <i>M. K. Gandhi</i>	1-9
2. The Devoted Friend - <i>Oscar Wilde</i>	10-16
3. The Mother of a Traitor - <i>Maxim Gorky</i>	17-27
4. Values in Life - <i>Rudyard Kipling</i>	28-37
Unit-2 Poetry	
1. Love's Philosophy - <i>P. B. Shelley</i>	38-45
2. God's Grandeur - <i>G. M. Hopkins</i>	46-52
3. The Priest of Nature - <i>Amar Nath Prasad</i>	53-59
4. The Toys - <i>Coventry Patmore</i>	60-66
Unit-3 Basics of Communication Skills in English	
1. Noun	67-71
2. Pronoun	72-74
Unit-4 Basics of Communication Skills in English	
1. Tenses	75-83
2. Question Tag	84-86
Unit-5 Communication Skills	
1. Answering the Telephone and asking for someone.	87-88
2. Taking and leaving messages.	88-89
3. Asking for Time and Date	89-90

***

Prose - 1
The Way to Equal Distribution

- M. K. Gandhi

- Summary -

Mahatma Gandhiji was a key leader in India's struggle (संघर्ष) for independence from British rule. He advocated (समर्थन करणे) nonviolent methods, such as peaceful protests (निशेध) and civil disobedience, and his book "Hind Swaraj" inspired many to join the freedom movement. He remains a symbol of moral (नैतिक) strength and the power of words and actions to drive significant change. The present essay is taken from Harijan. 'The Way to Equal Distribution' deals with equal distribution of resources (संसाधने), a shift towards non-violence, and the importance of adopting these ideals at both the individual and societal levels.

Gandhiji emphasizes (जोर देणे) the importance of ensuring (खात्री करणे) that every individual has the means to meet their basic needs. He uses the example of two people with different dietary requirements to illustrate this point. One person might need less food due to health reasons, but both should have access to the amount they require. He is advocating for a society where resources are distributed equitably (न्याय्यपणे), ensuring that everyone's essential (आवश्यक) needs are met.

Achieving this ideal of equal distribution requires a fundamental (मूलभूत) transformation (परिवर्तन) of the social order. Gandhiji argues that non-violence is a fundamental principle for this transformation. He believes that a society based on non-violence cannot support any other ideal. While he acknowledges (कबूल करणे) that realizing this goal may be challenging, he encourages continuous efforts to move closer to it, suggesting that progress toward this ideal brings contentment (समाधान) and contributes to the creation of a non-violent society.

Gandhiji insists (ठामपणे सांगणे) that individuals can adopt this way of life independently, without waiting for others to change. He underscores (अधोरेखित करणे) the importance of not delaying action simply because the entire objective may not be achievable immediately. This hesitation (संकोच) hinders (अडथळा आणतो) societal progress. It is crucial to recognize that individuals can set an example and inspire collective change.

Gandhiji introduces the concept of "trusteeship" ("विश्वास्यद") as the foundation for equal distribution. He proposes that the wealthy should act as trustees of their superfluous (अनावश्यक) wealth, not possessing more than their neighbors.

English - The Way to Equal Distribution / 1

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatma

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatma

Skylark: English BA Semester-4 Dnyaneshwar Gatkar

संत गाडगे बाबा अमरावती विद्यापीठ, अमरावती नवीन अभ्यासक्रमानुसार
(CBCS) From 2022-23

English

(Reference Textbook - Aspirations)

B.A., Part - II, Semester - IV

- लेखक -

प्रा. डॉ. गणेश खंडारे

M.A. English, SET, NET, Ph.D.

प्रा. ज्ञानेश्वर गटकर

M.A. English, M. Phil, SET, NET

- संपादक -

प्रा. ज्ञानेश्वर गटकर

M.A. English, M. Phil, SET, NET

पायोनिअर प्रकाशन
अमरावती (महा.)

1

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatna

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatna

English

(Reference Textbook - Aspirations)

B.A., Part - II, Semester - IV

लेखक : प्रा. डॉ. गणेश खंडारे
प्रा. ज्ञानेश्वर गटकर

Copyright © पायोनिअर प्रकाशन, अमरावती - २०२३

लेखक व प्रकाशकाच्या परवानगीशिवाय या पुस्तकातील (Study Material) कोणताही भाग, पुस्तकाचे नाव, शीर्षक, डिझाईन, छायाचित्रे, मांडणी, पत्रे, नकाशे व आतील कोणताही मजकूर पूर्ण किंवा आंशिक रूपाने भारताच्या कोठल्याही भाषेत फेरबदल किंवा विकृत करून, छापाण्याचा प्रयत्न करू नये अथवा कोणत्याही नमुन्यात पुनर्मुद्रित करू नये. या प्रकाशनासंदर्भात अनधिकृत कृत्य केल्यास संबंधितांवर भारतीय कॉपीराईट ॲक्ट नुसार कारवाई केल्या जाईल.

ISBN 13 : 978-93-95690-81-2

आवृत्ती : प्रथम - मार्च २०२४

मुख्य कार्यालय : एफएफएस-ए, ब्लॉक सी, पहिला माळा, व्हीनस प्लाझा, शेगाव नाका,
वि.म.वि. रोड, अमरावती - ४४४ ६०३

शाखा कार्यालय : कलश कॉम्प्लेक्स, गुलमोहर हॉल जवळ, पांडे लेआऊट, न्यु स्नेह नगर,
खामला, नागपूर - ४४००२५

ई-मेल : pionerprakashan2017@gmail.com.

संपर्क : ९५०३२३७८०६, ८६०००३५३७१२

मुद्रक :

श्री. गुरुदेव प्रिन्टर्स

महात्मा फुले संकुल, शेगाव नाका, अमरावती - ४४४६०४

₹ : ७५/-

संपादकीय

संप्रेम नमस्कार,

'Skylark Study Material' जेव्हा पहिल्या वर्षी विद्यार्थ्यांसाठी आम्ही प्रकाशित केले, तेव्हापासून आज जवळपास सहा वर्षे विद्यार्थ्यांना उत्कृष्ट अभ्यास साहित्य उपलब्ध करून देत आहे. या सहा वर्षांत अनेक विद्यार्थी व प्राध्यापकांचे कौतुकाचे आणि आभाराचे निरोप आले त्या सगळ्यामुळे आम्ही नेहमी उत्साहीत राहून Skylark ला अध्यायावत करत गेले.

आपल्या विद्यापीठाने सत्र २०२२-२३ पासून CBCS वर आधारित नवीन अभ्यासक्रम तयार केला आहे. या अभ्यासक्रमावर आधारित Skylark च्या पुस्तकांमध्ये सर्वसमावेशकता असावी, विद्यार्थ्यांला शिकायला आणि प्राध्यापकांना शिकवायला सुलभता यावी याची विशेष काळजी घेतली आहे. योग्य ठिकाणी आकृत्या, आलेख, तक्ते, चित्रे वापरून पुस्तक सुबक व वाचनीय केले आहे. प्रत्येक घटकांवर विद्यापीठाने निर्देशित केल्याप्रमाणे प्रश्नोत्तरे व इतर बाबींचा समावेश केलेला आहे. Skylark च्या प्रत्येक लेखकाचे श्रम सत्कारणी लागेल याची संपादक म्हणून मला खात्री आहे. आम्ही जाणून आहोत की Skylark एक मोठी जबाबदारी आहे. आणि विद्यार्थ्यांना कमी खर्चात उत्कृष्ट पुस्तके मिळावीत यासाठी आमची वचनबद्धता अबाधीत आहे.

Skylark ची पुस्तके लिहितांना आम्ही विद्यार्थी हित लक्षात घेतले आहे. आमचा हेतू कि, विद्यार्थ्यांवर जास्त आर्थिक भार न देता कमी किमतीत त्यांच्या उपयोगाचे अभ्यास साहित्य उपलब्ध करून द्यावे. आमची पुस्तके आपल्याला त्या-त्या विषयाचा परिपूर्ण अभ्यास करायला मदत करतीलच पण त्याच सोबत ग्रामीण भागातील अनेक विद्यार्थी 'कमवा आणि शिका' पध्दतीने शिक्षण घेत असल्याने त्यांना दसरोज अभ्यासाला वेळ मिळत नाही अशावेळी कमी वेळात जास्तीत जास्त विषय समजून देण्याची हमी सुद्धा Skylark पुस्तके देतात.

Skylark च्या निर्मितीचे श्रेय मी आमच्या संपूर्ण लेखक समुहाला व प्रकाशकाला देतो. समान विचारांच्या धायाने एकत्र आलेले आम्ही सगळे आपल्या सेवेत यापुढेही उत्तमोत्तम अभ्यास-साहित्याची निर्मिती करू असा विश्वास आहे.

संपादक

प्रा. ज्ञानेश्वर गटकर

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatma

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatma

- Skylark Group of Authors -

अध्यक्ष :	प्रा. डॉ. प्रविण राऊत (अमरावती) M.A. History, Sociology, Economics, English B.Ed, M.Ed., Ph.D.
उपाध्यक्ष :	प्रा. डॉ. गणेश खंडारे (मंगरूळ पीर) M.A. English, SET, NET, JRF, Ph.D., D.Lit. (HON)
सचिव :	प्रा. ज्ञानेश्वर गटकर (यवतमाळ) M.A. English, M.Phil., SET, NET
कोषाध्यक्ष :	प्रा. अनील ताडे (अंजनगांव सुर्जी) M.A. Political Science, History, Economics, B.Ed., SET
प्रकाशक :	श्री. सचिन सुकलकर (अमरावती) B.E. Mechanical श्री. सुशिल सुकलकर (अमरावती) B.E. (Electrical Engineering), M.E. (Electrical Power System)
सदस्य :	प्रा. डॉ. सुधा मु. खडके (कडू) (यवतमाळ) M.A. Sociology, History, B.Ed., Ph.D. प्रा. डॉ. ज्योती होमणे (अमरावती) M.A. Economics, B.Ed., M.Phil, Ph.D. प्रा. डॉ. के. के. मोहाडीकर (वरुड) M.A. English, Ph.D, M.B.A.(HRM) प्रा. डॉ. साजिद के. शाह (मुर्तिजापूर) M.A. B.Ed., NET, SET, Ph.D(Mar.) M.A. (Poli. Sci. - Uni. Merit) प्रा. अभिजित इंगळे (अमरावती) Gold Medalist, NET (Thrice), SET, JRF, Ph.D(Appear) प्रा. डॉ. मनोज सपकाळ (आसेगाव पूर्ण) M.A. Geography, M.Phil, B.Ed., NET, Ph.D प्रा. डॉ. सोनाली धांडे (अमरावती) B.Sc. Home Science, M.A. Economics, Ph.D प्रा. प्रविण उगले (अकोला) M.A. English, M.Phil, B.Ed., NET, Ph.D Reg.

मनोगत

संत गाडगे बाबा अमरावती विद्यापीठ, अमरावती (CBCS) From 2022-23 नवीन अभ्यासक्रमानुसार बी.ए., भाग-२, सत्र-४ च्या इंग्रजी अनिवार्य विषयाच्या नवीन अभ्यासक्रमानुसार Skylark Study Material तयार करण्यात आले आहे.

प्रस्तुत पुस्तकांमध्ये इंग्रजी अभ्यासक्रमातील निर्धारित असलेल्या सर्वच घटकांचा अंतर्भाव करण्यात आलेला आहे. प्रत्येक प्रकरणामध्ये, कवितेवर आधारित अभ्यासक्रमानुसार दीर्घोत्तरी, लघुत्तरी व वस्तुनिष्ठ प्रश्न देण्यात आलेले आहेत. पाठ, लेख व कवितांचा सारांश तथा आशय विद्यार्थ्यांना समजेल अशा सरल भाषेत देण्यात आलेला आहे. त्यातून विद्यार्थ्यांना मूळपाठाचे व कवितेचे आकलन होण्यास नवीच मोलाची मदत होईल.

प्रस्तुत पुस्तक लेखनासाठी पाठ्यपुस्तक, संदर्भग्रंथ, लेख, शोधनिबंध, मासिके, इंटरनेट यामधील माहितीचा उपयोग करण्यात आला आहे.

पुस्तकासंबंधी काही सूचना असतील तर त्या कळविण्यात याव्या, त्या सूचनांचा निश्चितच विचार केला जाईल. माझ्या या Study Material चे वाचक स्वागत करतील असा विश्वास व्यक्त करतो.

या पुस्तकासाठी मला ज्यांनी प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष मदत केली त्या सर्वांचे मी शतशः आभार मानतो.

लेखक
प्रा. डॉ. गणेश खंडारे
प्रा. ज्ञानेश्वर गटकर

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatma

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatma

संत गाडगे बाबा अमरावती विद्यापीठ, अमरावती (CBCS) From 2022-23
नवीन अभ्यासक्रम व अनुक्रमणिका

Unit-1 Prose	
1. India: What Can it Teach Us? - Max Müller	1-8
2. After Twenty Years - O. Henry	9-16
3. The Homecoming - Rabindranath Tagore	17-24
4. The Story of an Hour- Kate Chopin	25-31
Unit-2 Poetry	
1. Gather Ye Rose Birds While Ye May - Robert Herrick	32-37
2. Leisure - W.H. Davies	38-45
3. Nature - H. W Longfellow	46-51
4. The Village Song - Sarojini Naidu	52-57
Unit-3 Basics of Communication Skills in English	
1. Adverb	58-62
2. Adjective	63-67
3. Interjection	68-68
Unit-4 Basics of Communication Skills in English	
1. Change the Voice	69-71
2. Reported Speech/ Narration	72-75
Unit-5 Communication Skills	
1. Giving Personal Information	76-76
2. Describing daily routine	77-77
3. Talking about Current Activities	78-78

***

Prose - I

India: What Can It Teach Us?

- Max Muller

- Summary -

Max Müller, a renowned 19th-century German scholar, studied religions, myths, and languages. His translations of ancient texts, especially from Sanskrit, aided Western understanding of Eastern cultures and religions. Müller's influential works include the "Sacred Books of the East," shaping the study of world religions and cultures.

"India: What Can It Teach Us" is a famous lecture series by Max Müller. The present extract is from this lecture series and it is addressed to Indian Civil Servants at the University of Cambridge. In it, Müller explores the lessons and insights that can be gained from studying Indian culture, religion, and philosophy. He discusses how India's ancient texts and traditions can offer valuable wisdom and perspectives to people from other parts of the world.

The speaker discusses the importance of studying Sanskrit literature, especially for young men aspiring to join the Indian Civil Service. They address common objections to studying Sanskrit and argue that it holds valuable lessons and human interests unique from Greek literature. The speaker emphasizes that Sanskrit literature helps civil servants feel more at home in India and understand its people better. The speaker acknowledges that some people believe translations are enough and question the relevance of studying Sanskrit. However, they disagree with this misconception and aim to remove or modify it through their lectures. They clarify that they're not trying to prove Sanskrit literature is better than Greek literature but rather highlight its own purpose and significance.

The speaker believes that Sanskrit literature, when studied with the right attitude, offers lessons that Greek literature cannot provide. They suggest that it's a subject worthy of occupying the leisure time of every Indian civil servant and helps them integrate better into Indian society. The speaker assures that there's plenty of interesting work in Sanskrit literature for those who care to explore it, which cannot be found elsewhere. Furthermore, the speaker argues that understanding Sanskrit literature is essential for civil servants spending a significant portion of their lives in India. It helps them connect with the country and its people on a deeper level, fostering a sense of belonging and camaraderie among fellow workers.

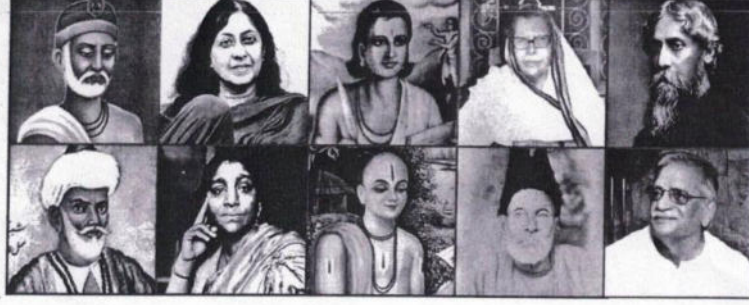
The speaker reflects on the title of their lectures, "What can India teach us?" They acknowledge that while India has much to learn from other countries, there are also significant lessons Europe can learn from India. They highlight India's

English - India: What Can it Teach Us? / 1

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatma

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatma

कबीर के आलोचकोंका अनुशीलन Dr. S. G. Gajle

हिन्दी के भक्तिकालीन साहित्य का पुनरावलोकन

अतिथी संपादक
डॉ. संतोषकुमार गाजले

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatm

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatmal

हिन्दी के भक्तिकालीन साहित्य का पुनरावलोकन 6

INDEX

- 01) भक्ति आंदोलन की पृष्ठभूमि
डॉ. रवींद्रकुमार शिरसाट, अमरावती. ||09
- 02) धर्म और धार्मिकताके संदर्भ में राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज के विचार
डॉ. एस. एन. जगताप, चिखलदरा. ||19
- 03) भक्तिकालिन साहित्य की परिस्थितियाँ और विशेषताएँ
डॉ. उज्वला अशोक राणे (गोवा) ||27
- 04) कृष्ण भक्तिकाव्य के विकास में अष्टछाप के कवियों का योगदान
डॉ. दिनेश प्रसाद साह, दरभंगा ||34
- 05) हिन्दी में राम भक्ति साहित्य का पुनरावलोकन एक अध्ययन
निघंटो अर्चना महादेवराय, अमरावती ||46
- 06) हिंदी के भक्तिकालीन साहित्य का पुरावलोकन.....
डॉ. काकासो बापूसो भोसले,
रामानंदनगर (बुली), जि. सांगली ||56
- 07) सूफी साहित्य: एक अध्ययन
डॉ. सुधीरकुमार गौतम, दमोह (म.प्र.) ||64
- 08) कृष्ण भक्ति और सूरदास
प्रा. मालती बंसराज यादव, अमरावती ||70

हिन्दी के भक्तिकालीन साहित्य का पुनरावलोकन 7

- 09) रामचरितमानस में नारी का प्रद्वेय स्वरूप
प्रा. रेखा ध. धुराटे, अमरावती ||77
- 10) गोस्वामी तुलसीदास जी के काव्य में समन्वयता
डॉ. सविता व्ही. रूक्के, वाशिम ||86
- 11) तुलसीदास जी का लोकनायकत्व
प्रा. डॉ. नलिनी शशिकांत पशिने, दासगाँव,
गोंदिया महाराष्ट्र ||92
- 12) सूफी संत बाबा फरीद के वाणी में बिंब विधान और प्रतीक योजना
प्रा. डॉ. चंदन विश्वकर्मा, अमरावती. ||100
- 13) विठ्ठल भक्त संत नामदेव
प्रा. डॉ. रेविता बलभीम कावळे, बसमत,
ता. बसमत जि. हिंगोली ||109
- 14) वैश्वीकरण के परिप्रेक्ष्य में संत कबीर के साहित्य की प्रासंगिकता
प्रा. संतोष येरावार, देगलूर ||116
- 15) कबीर के आलोचकों का अनुशीलन
डॉ. संतोषकुमार गुंडप्पा गाजले, यवतमाल ||124
- 16) पद्मावत में जायसी के आध्यात्मिक विचार
डॉ. सरलता रामप्रकाश वर्मा,
राजपुतपुरा, अकोला ||133
- 17) भक्तिकालीन कवि संत कबीर की संवेदना
डॉ. मंगला भवर, नासिक. ||141

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatm

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatmal

15

कबीर के आलोचकों का अनुशीलन

डॉ. संतोषकुमार गुंडप्पा गाजले
सह. प्राध्यापक तथा हिन्दी विभागाध्यक्ष
लोकनायक बापूजी अने महिला महाविद्यालय, यवतमाल

*****

हिंदी साहित्य ने संसार को कई ऐसी अद्भुत प्रतिभाएं दी हैं, जो साहित्य की विभिन्न कसोटियों पर खरा उतरने के बाद अपना सर्वोपरि स्थान रखते हैं। मगर जब बात कबीर की आती है तो हम पाते हैं कि, कबीर अपना सानी ही नहीं रखते। कबीर हिंदी साहित्य के इतिहास में आज उस शिखर पर विराजमान हैं जहां पहुंचना विश्व साहित्य के आलोक में यदि देखा जाए तो वह अनन्य साधारण उदाहरण प्रतीत होता है। कबीर की बहुमुखी प्रतिभा सदा सर्वदा प्रासंगिक रहेगी। कबीर का व्यक्तित्व मध्ययुगीन समाज में एक क्रांतिकारी का स्थान रखता है। जिसने युगीन परिस्थितियों से लोहा लेकर जनमानस को सही राह दिखाने का सार्थक प्रयास किया है। कबीर ने समाज को जिस ढंग से मार्गदर्शन और समझाने की कोशिश की है, उसकी सटीक व्याख्या करना हिमालय की चोटी पर पहुंचने से दुरूह है। फिर भी आज तक हिंदी के कई सुधि आलोचकों ने कबीर को अपने-अपने ढंग से समझने और समझाने का बखूबी प्रयास किया है। इन आलोचकों ने अपने विवेक, समझ, आलोचना दृष्टि और परंपरा के आधार पर जो सैकड़ों किताबें रंग डाली हैं, वह इस बात का प्रमाण है। प्रस्तुत शोध आलेख में इनमें से प्रमुख रामनिवास चांडक—कबीर जीवन दर्शन, संपादक अयोध्यासिंह उपाध्याय

हरिऔध—कबीर वचनावली, हजारी प्रसाद द्विवेदी—कबीर, श्यामसुंदर दास—कबीर ग्रंथावली, रामकुमार वर्मा—कबीर का रहस्यवाद, आचार्य परशुराम चतुर्वेदी—कबीर साहित्य की परख, डॉ. एफ.ई.के.—कबीर तथा उनके अनुयायी, डॉ. गोविंद त्रिगुणायत—कबीर की विचारधारा, संपादक विजयेंद्र स्नातक—कबीर, डॉ. केदार नाथ दुबे—कबीर और कबीर पंथ का तुलनात्मक अध्ययन, डॉ. रामजी लाल सहाय—कबीर की दार्शनिक विचारधारा का आलोचनात्मक अध्ययन, डॉ. धर्मवीर—कबीर बाज भी, कपोत भी, पपीहा भी, कबीर के आलोचक, कबीर के कुछ और आलोचक, पुरुषोत्तम दास अग्रवाल—अकथ कहानी प्रेम की कबीर की कविता और उनका समय, इन पुस्तकों का अनुशीलन कर कबीर के व्यक्तित्व और कृतित्व पर प्रकाश डालने का प्रयास किया गया है।

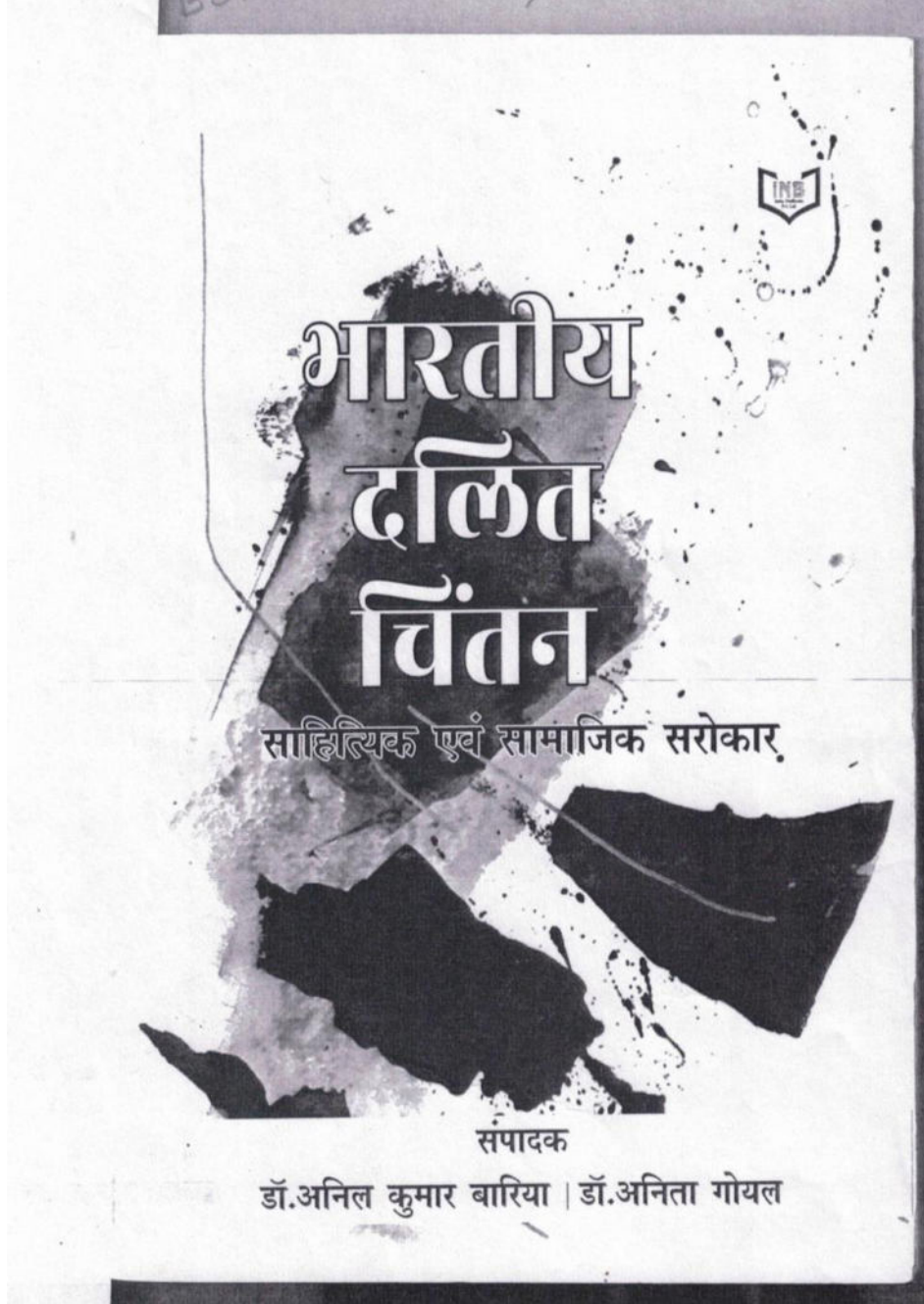
कबीर का जन्म, माता पिता और विवाह :-

कबीर के जन्म-मृत्यु के संदर्भ में हिंदी के प्रबुद्ध आलोचकों ने इतना कुछ लिख डाला है कि की परस्पर वैचारिक भिन्नता के कारण कबीर का जन्म और मृत्यु एक अबूझ पहेली बन कर रह गई है, यही बात उनके माता-पिता और विवाह सन्दर्भों पर भी लागू होती है। कबीर की आयु को लेकर विद्वानों में पर्याप्त से भिन्नता है, किसी ने ६५ किसी ने ७८ तो किसी ने १२० वर्षों तक कबीर की आयु खींच डाली है। कबीर की मृत्यु को लेकर भी जो भ्रम की स्थिति बनी हुई है वह पीडादायी होने के साथ-साथ अध्येताओं की दृष्टि से भी भ्रमक है। इस संदर्भ पर लिखी गई किताबें पढ़ने के बाद ऐसा प्रतीत होता है कि मानो आलोचकों में मुठभेड़ छिड़ गई है। कहीं किसी ने पूरी तरह से कबीर को विधवा ब्राह्मणी का पुत्र सिद्ध किया, तो कभी किसी ने मुसलमान दंपतियों की संतान के रूप में उनके व्यक्तित्व को प्रस्तुत करने की चेष्टा की है। और सबसे दुर्भाग्यपूर्ण बात तो यह बात लगती है कि विश्वविद्यालयी शोध और तथाकथित विद्वानों ने कबीर के दो विवाह तक रच डाले हैं जो व्यक्ति अपने पूरे जीवन काल में सिर्फ एक पर ही अडिग रहा उसके उसके दो विवाह करने की बात मानना इसका अर्थ स्वयं बौद्धिक रूप से दिवालिया

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatmal

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatmal

दलीतोद्धार के प्रणेता महात्मा बसवेश्वर Dr. Gajale

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
Loknayak Babuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatma

Dr. Durgesh Kunte
Principal
Loknayak Babuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatma

© सर्वाधिकार सुरक्षित

प्रकाशक को पूर्व अनुमति के बिना इस प्रकाशन का कोई भी हिस्सा, किसी भी रूप में या किसी भी प्रकार से इलेक्ट्रॉनिक, मशीन, या फोटोकॉपी या रिकॉर्डिंग द्वारा प्रतिलिपित या प्रेषित नहीं किया जा सकता।

विशेष सूचना

इस पुस्तक में लिखित सहायी लेखक/लेखिका के अपने विचार हैं, जिसके लिए प्रकाशक उत्तरदायी नहीं होगा।

© स्वत्वाधिकार : संपादक

डॉ. अनिल कुमार बारिया, डॉ. अनिता गोयल

प्रथम संस्करण : 2022

ISBN : 978-93-95358-57-6

मूल्य: ₹: 550.00/-

प्रकाशक / विपणक

इंडिया नेटबुक्स प्राइवेट लिमिटेड

मुख्यालय : सी-122, सेक्टर 19, नोएडा, 201301

गौतमबुद्ध नगर (एन. सी. आर. दिल्ली)

फोन: +91 120437693, मोबाइल +91 9873561826

ई-मेल: indianetbooks@gmail.com

website: www.indianetbooks.com

Associate Company:

India Netbooks LLC

3726 Hunters Point Street

San Antonio TX 78230 USA

Phone: +919873561826

Email: inbllcusa@gmail.com

आवरण सन्ख्या : विनय माधुर

मुद्रित: साई क्वेस्टिंस प्रेस, दिल्ली-110053

जिसे अपने दु:खों से मुक्ति चाहिए
उसे लेड़ना होगा
और जिसे लड़ना है
उसे पहले पढ़ना होगा।
क्योंकि
ज्ञान के बिना लड़ने गए
तो हार निश्चित है।

— डॉ. भीमराव अम्बेडकर

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatma

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatma

xiv | भारतीय दलित चिंतन : साहित्यिक एवं सामाजिक संवेक

शीर्षक | xv

10. भाषा की शिष्टता और दलित साहित्य 135
डॉ. शालिनी मूलचंदानी
11. विरोध, विद्रोह और चेतना का अदभुत-काव्य संग्रह
'माँ मुझे मत दो' 149
प्रीति बिनावरा
12. दलित लेखन : अस्मिता की तलाश 162
डॉ. बबीता काजल
13. नासिरा शर्मा के उपन्यास और दलित-चेतना 167
डॉ. समय सिंह मीना, डॉ. प्रेमलता मीणा
14. दलित साहित्य का ऐतिहासिक परिप्रेक्ष्य 179
डॉ. रामकुमार घोटड़
15. हिन्दी दलित साहित्य को सुशीला टाकमौरि की देन 188
डॉ. धीरज वणकर
16. बुद्ध-फुले-अम्बेडकर साहित्य में बहुजन महिलाओं
का योगदान 195
डॉ. कुसुम मेघवाल
17. दलित वैचारिकी एवं गोदान के पात्र 211
डॉ. राजेन्द्र कुमार सिंघवी
18. दलित कहानी में चित्रित परिवेश 218
डॉ.- अनिता वर्मा
19. 21वीं सदी में डॉक्टर अम्बेडकर की प्रासंगिकता 232
सत्य प्रकाश
20. वर्तमान में रैदास वाणी की प्रासंगिकता 240
डॉ.सी.एल. महावर
21. ओमप्रकाश वाल्मीकि के काव्य में दलित विमर्श 245
डॉ. देवीदास बोर्डे
22. दलित चेतना के साहित्यिक प्रतिमान : एक अनुशीलन 252
डॉ. बंशीलाल
23. हिन्दी दलित कहानियों में फुले अम्बेडकर वैचारिकी 260
डॉ. बुद्धिराम
24. दलित साहित्य और संत रविदास 272
डॉ. मंजु पुरी
25. दलित विमर्श और दलित साहित्य का मूल तत्त्व है
दलित चेतना 280
डॉ. गोपीराम शर्मा
26. 'संघर्ष' : दलित चेतना का यथार्थ 288
डॉ. विनोद कुमार
27. अनुभूत सत्य की अभिव्यक्ति : दलित साहित्य 294
डॉ. मोहिनी दहिया
28. गुरदयाल सिंह का 'मढ़ी का दीवा' : आर्थिक समानता
ही दलित मुक्ति 300
डॉ. किरण ग्रावर
- ✓ 29. दलितोद्धार के प्रणेता महात्मा बसवेश्वर 314
डॉ. संतोषकुमार गाजले
30. Role of Dr. B.R. Ambedkar in The of
Development of Tribal Community: 323
Dr. Sanjeeva Kumar and M. Pote
31. Sartorial Epistemology of Ratan Kumar
Sambharia's Short Story "Bes" 337
Deepak
32. Janki: A Revolutionary Protagonist Portrayed
by Baburao Bagul in the novel 'Sood' 346
Mr. Ramesh Baburao Ghegadmal

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatm

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatmal

दलितोद्धार के प्रणेता महात्मा बसवेश्वर

डॉ. संतोषकुमार गाजले

सह-आचार्य-हिंदी विभागाध्यक्ष, लोकनायक बापूजी अने महिला
महाविद्यालय, यवतमाल, 445001 (महाराष्ट्र)

मानव सभ्यता का इतिहास इस बात का साक्षी है कि मनुष्य जाति का प्रारंभिक जीवन जंगलों में प्रकृति की गोद में बीता है। यहाँ मनुष्य का जीवन पूर्णता प्राकृतिक था। और प्रकृति की गोद में बैठे मनुष्य ने कई ऐसे दृश्य देखे जिन्हें देखकर भय और जिज्ञासा का भाव जागृत होता था। फलस्वरूप सृजनकारी शक्तियों के प्रति लोगों की गहरी आस्था ने प्रायः धार्मिक विश्वास का रूप ले लिया था। कालांतर में इन्हीं विश्वासों ने धार्मिक सिद्धांतों का रूप ग्रहण किया और मानव सभ्यता में धर्म नामक सर्वग्राही और सर्वव्यापी संकल्पना की नींव पड़ी। प्रारंभ में 'धर्म' का उद्देश्य पूर्णतः लोकमंगल की भावना रही है। किन्तु कालांतर में कुछ स्वार्थी तत्त्वों ने इस 'धर्म' को अपनी स्वार्थसिद्धि का साधन मात्र बनाया है। फलस्वरूप हम देखते हैं कि लोकमंगल की भावना से प्रसूत 'धर्म' की अवधारणा समाज के एक बहुत बड़े वर्ग के लिए मात्र अभिशाप बनकर उभरी है। जहाँ स्वार्थ प्रेरित लोगों के द्वारा बनाई गई व्यवस्था ने समाज का न सिर्फ शोषण और दोहन किया गया है, बल्कि उनमें हीनता की ऐसी भावना भर दी कि हजारों वर्षों तक समाज का यह अंग, पीडित, शोषित एवं प्रताड़ित होता रहा है। और इन सभी अमानवीय चीजों को 'धर्म' की संज्ञा देकर कुछ चालाक लोग समाज को हमेशा एक भयग्रस्त वातावरण में जीवन यापन करने के लिए विवश करते रहे हैं। 'धर्म' और 'भगवान' के नाम पर रचा गया यह भयावह संसार समाज में आज भी विद्यमान है। संतोष की बात यह कि उसकी परिधि सिकुड़ती जा रही है।

धर्म के नाम पर किया जानेवाला शोषण और की जानेवाली प्रताड़ना इतनी भयावह थी कि इस स्थितियों को भोगे हुए लोगों की कड़वी स्मृतियों आज भी उन्हें आतंकित कर देती है। इस शोषणचक्र का स्वरूप इतना दुष्ट और अमानवीय था कि जिन्हें याद करने के बाद हम 'भारतीय संस्कृति

महान है' कहने का साहस जुटा ही नहीं पाते हैं। क्योंकि, समाज के इन पिछड़े वर्गों पर हुए अन्याय और अत्याचार उनका किया गया शोषण और दोहन भी हमारी ही संस्कृति का हिस्सा रही है। यद्यपि आज धर्म के नाम पर किये जानेवाले शोषण कमी आई है किन्तु ये पूर्णतः समाप्त अभी भी नहीं हुई है। हाँ एक और सत्य यह है, यदि आज शोषण का यह चक्र कुछ धीमा हुआ है तो इसका श्रेय हमारे देश में विभिन्न युगों में जन्मे महापुरुषों को जाता है। एक सुदीर्घ संघर्ष इस व्यवस्था के विरुद्ध हमारे महापुरुषों ने किया है, तब कहीं जाकर पिछड़े, जाति और प्रताड़ित लोगों के समानधिकार की वकालत की जा रही है व उसका स्वीकार किया गया है।¹ जिन महापुरुषों ने इस दुष्चक्र को समाप्त करने की सार्थक चेष्टा की है, उनकी एक प्रदीर्घ परम्परा रही है और इसका इतिहास लगभग पाँच हजार साल पुराना है। इसलिए, जिन महामानवों के नाम इस सूची में आते हैं उनकी संख्या भी अधिक है। इन सबका समुचित समाकलन न तो यहाँ किया जा सकता और न ही यह मेरा उद्देश्य ही है। मैं तो सिर्फ एक ऐसे महामानव के व्यक्तित्व और कृतित्व पर प्रकाश डालना चाहता हूँ जिनका भारतीय समाज में योगदान तो अतुलनीय रहा है, किन्तु हमारे देश मनीषा का ध्यान उनकी ओर अपेक्षाकृत कम गया है। जबकि वे भारत के पहले समाजवादी अर्थशास्त्री लोकतांत्रिक व्यवस्था का सूत्रपात करनेवाले महान विचारक और भारत के प्रथम दलितों और स्त्रियों के उन्नायक रहे हैं। इनका व्यक्तित्व एक साथ कई आयामों को संस्पर्श करता है। ऐसे महामानव का नाम है महात्मा बसवेश्वर समाज शरण भूषण और अनुभव मंटप के गौरव महात्मा बसवेश्वर मूर्तिमंत आदर्श थे। वे मनस्वी, दृढ़ प्रतिज्ञा, साधक स्वरूपी, महामना महामानव थे।²

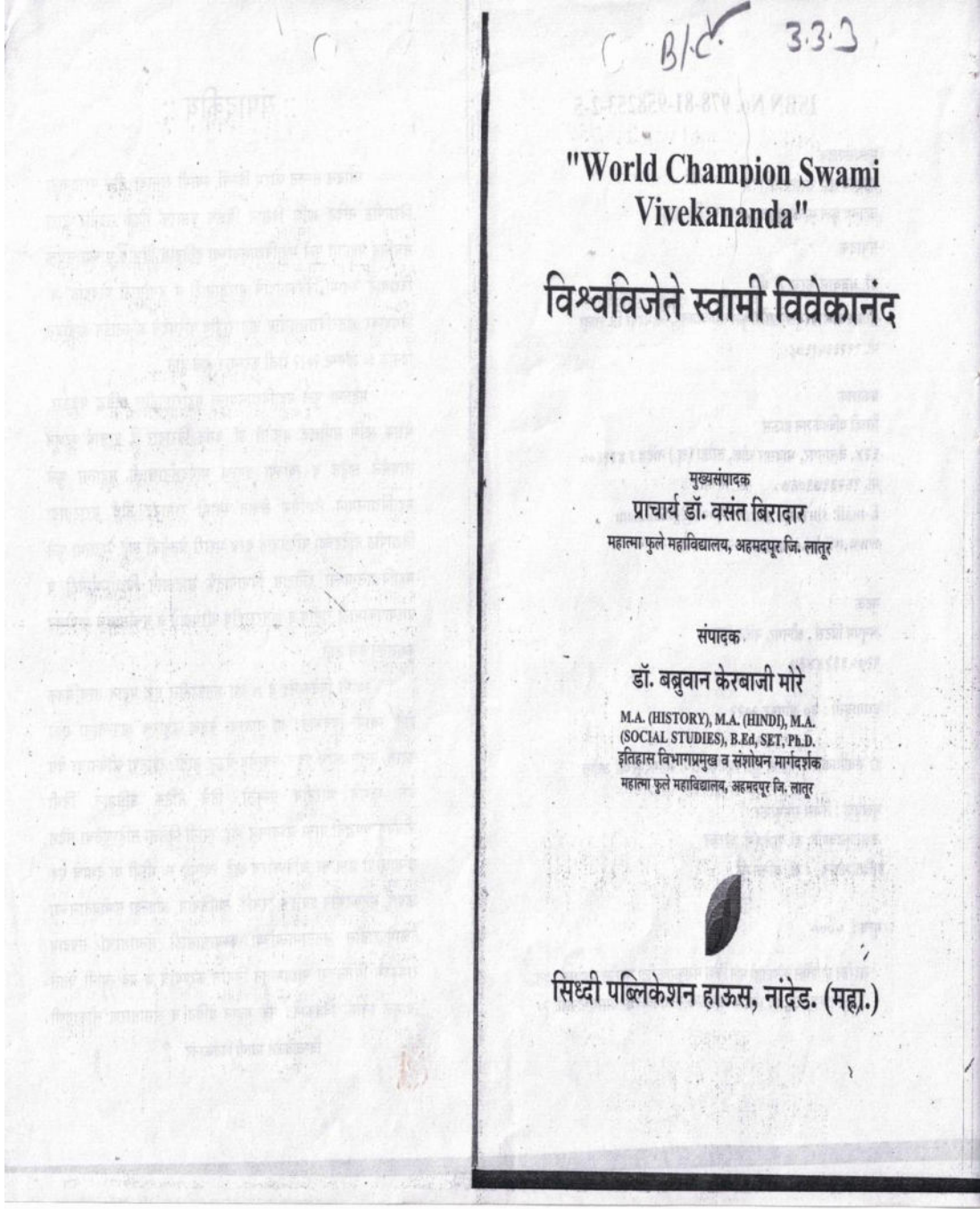
महात्मा बसवेश्वर का व्यक्तित्व इतना क्रांतिकारी और सृजनशील था कि पूरे भारतवर्ष में प्रतिभा और कृतित्व के परिप्रेक्ष्य में वे अपना सानी नहीं रखते। जिनके विचार इतने प्रखर, व्यवहार्य, सर्वजनहिताय, वैज्ञानिक और प्रासंगिक हैं कि उनके विचारों का अनुशीलन करना समग्र भारतवर्ष के लिए लाभदायी सिद्ध होगा। बसवेश्वर के संदेश उस जलाशय की भाँति हैं जिसमें सभी प्राचीन विचार धाराएँ बहकर आती हैं और जहाँ से सारी अर्वाचीन विचारधाराएँ फूट पड़ती हैं। बुद्धदेव की भाँति करुणामय, भगवान् की तरह उदात्त, महात्मा यीसू की भाँति सहनशील,

[314]

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatma

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatma

शाश्वत जीवनमूल्य के संदर्भ में स्वामी विवेकानंद की विचारधारा Dr. Kavita Tated

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatma

Dr. Durgesh Kunte
Principal
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatma

ISBN No. 978-81-958253-2-5

मुख्यसंपादक

प्राचार्य डॉ. वसंत विरादार

महात्मा फुले महाविद्यालय, अहमदपूर जि. लातूर

संपादक

डॉ. बद्रवान केरबाजी मोरे

इतिहास विभागप्रमुख, महात्मा फुले महाविद्यालय, अहमदपूर जि. लातूर

मो. ९९२३३५१६७८

प्रकाशक

सिध्दी पब्लिकेशन हाऊस

६२४, बेलांनगर, भावसार चौक, तराडा (ख.) नांदेड ४३१६०५

मो. ९६२३१७९०६७

E-mail: shrishprakashan२००९@gmail.com

www.wiidrj.com

मुद्रक

अनुपम प्रिंटर्स, श्रीनगर, नांदेड (महा.)

९१७५३३२४४३७

प्रथमावृत्ती : ३० ऑगस्ट २०२२

© सर्वाधिकार : महात्मा फुले महाविद्यालय, अहमदपूरच्या अधीन

मुखपृष्ठ : तेजस रामपूरकर

अक्षरजुळवणी : डॉ. राजेश गं. उंबरकर

मुद्रित शोधन : डॉ. अनिल मुंढे

मूल्य : ५००/-

सदरील ग्रंथातील कोणताही भाग किंवा मजकुराकरीता सदरील संशोधक स्वतः
जबाबदार राहतील संपादक किंवा प्रकाशक जबाबदार असणार नाही.

:: संपादकीय ::

ग्लोबल संस्कृत फोरम दिल्ली, स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ नांदेड आणि किसान शिक्षण प्रसारक मंडळ उदगीर द्वारा संचलित महात्मा फुले महाविद्यालयाच्या इतिहास विभाग यांच्या संयुक्त विद्यमाने "स्वामी विवेकानंदांचे भारतासाठी व जगासाठी योगदान" या विषयावर आंतरविद्याशाखीय आंतरराष्ट्रीय परिषदेचे ऑनलाईन आयोजन दिनांक ३० ऑगस्ट २०२२ रोजी करण्यात आले होते.

महात्मा फुले महाविद्यालयाला महाराष्ट्रातील प्रसिद्ध पत्रकार, लेखक आणि समीक्षक असलेले डॉ. वसंत विरादार हे प्राचार्य म्हणून लाभलेले आहेत व त्यांच्या प्रगल्भ मार्गदर्शनाखाली महात्मा फुले महाविद्यालयाने शैक्षणिक क्षेत्रात स्वामी रामानंद तीर्थ मराठवाडा विद्यापीठ नांदेडच्या परिक्षेत्रात गरूड भरारी घेतलेली आहे. महात्मा फुले महाविद्यालयाच्या इतिहास विभागातर्फे सातत्याने विद्यार्थ्यांसाठी व प्राध्यापकांसाठी राष्ट्रीय व आंतरराष्ट्रीय परिषदांचे व चर्चासत्रांचे आयोजन कुशलतेने केले जाते.

स्वामी विवेकानंद हे १९ व्या शतकातील एक महान तत्त्वचिंतक होते. स्वामी विवेकानंद या नावाचा केवळ उच्चारच आपल्याला एका उदात्त, उत्तुंग आणि उन्नत अवस्थेत घेऊन जातो. त्यांच्या जीवनाचा वेद्य घेणे म्हणजे भारतीय संस्कृती, तिचे नैतिक अधिष्ठान, तिची जीवनमूल्यपद्धती यांचा अभ्यासच आहे. त्यांनी दिलेला सहिष्णुतेचा संदेश खऱ्याखऱ्या ज्ञानाचा आविष्कारच आहे. त्यामुळे स्वामीजी या देशाचे एक आदर्श, अनुकरणीय प्रवक्तेच ठरतात. त्याशिवाय, आपल्या सभोवतालच्या तळागाळातील जनसामान्यांच्या कल्याणासाठी संन्याशांचा/संप्रदाय रामकृष्ण मिशनच्या माध्यमातून निर्माण करण्याचे जे व्रत त्यांनी घेतले त्यामुळे स्वामी विवेकानंद एक महान प्रेषित व असाधारण लोकाग्रणी

विश्वविजेते स्वामी विवेकानंद

३

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatma

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatma

कलाम ए उफुक बरारी Pro. R. A. Khan

३६.	शाश्वत जीवनमूल्य के संदर्भ में स्वामी विवेकानंद की विचारधारा	प्रा. डॉ. कविता राजेंद्र तातेड	२६१
३७.	स्वामी विवेकानंद यांचे वैश्विकयोगदान	प्रा. बनसोडे सुवर्णा महादेव	२७४
३८.	आधुनिक भारत के राष्ट्रपुरुष: स्वामी विवेकानंद	भिकाण शोभा राजेंद्र	२८२
३९.	स्वामी विवेकानंदांचा कर्मयोगविषयी उपदेश	पुष्पा गायकवाड	२८७
४०.	स्वामी विवेकानंदांचे राजकीय विचार	प्रा. डॉ. वृषाली लक्ष्मीकांत फुके	२९९
४१.	तरुणांचे आदर्श - स्वामी विवेकानंद एक चिकित्सक अभ्यास	प्रा. संतोष खंडोजी माळवटकर	३०५
४२.	स्वामी विवेकानंदांची युवकांना शिकवण	डॉ. सुचिता निवृत्तीराव किडीले	३१३
४३.	स्वामी विवेकानंद आणि जागतिक शिकागो परिषद	डॉ. रमाकांत शिवाजीराव शांतलवार	३१८
४४.	विश्व विजेते स्वामी विवेकानंद	प्रा. डॉ. मोरे बद्रवान केरवाजी	३२५
४५.	स्वामी विवेकानंद यांचे शिक्षण विषयक विचार	श्री. सुरेश नामदेव दांडगे	३३९
४६.	स्वामी विवेकानंदांचे तत्वविचार आणि कर्मयोग	प्रा. डॉ. बालाजी मारुती गव्हाळे	३४४
४७.	स्वामी विवेकानंद यांचे नवभारतासंबंधीचे मौलिक विचार : एक अभ्यास	प्रा. डॉ. शिवाजी ज्ञानोबा मुळे	३५३

विश्वविजेते स्वामी विवेकानंद

२०

४८.	स्वामी विवेकानंद यांचे सामाजिक जीवनातले विचार	अजय श्रीराम मुरमुरे	३५७
४९.	स्वामी विवेकानंदांचे शिक्षण विषयक विचार	जाधव ज्ञानेश्वर बाळासाहेब	३६६
५०.	स्वामी विवेकानंद (१८६३-१९०२) यांचे शिक्षणविषयक विचार	प्रा. डॉ. मधुकर गणेश मोकाशी	३७२
५१.	स्वामी विवेकानंद एक महान राष्ट्रभक्त	बानुराव चोखाजी पाईकराव	३७६
५२.	जीवनातील यशासाठी आणि नेतृत्व गुणासाठी स्वामी विवेकानंदांचे आध्यात्मिक विचार	डॉ. जाधव दत्ता उध्दव	३८४
५३.	स्वामी विवेकानंदांचे प्रेरणादायी विचार आणि आजची तरुण पिढी	डॉ. ज्योती रामराव रामोड	३९३
५४.	विश्वविजेते स्वामी विवेकानंद	प्रा. डॉ. ए. पी. बर्वे	४००
५५.	स्वामी विवेकानंद धर्म आणि विज्ञान	निवेदिता नागनाथ सातपुते	४०६

विश्वविजेते स्वामी विवेकानंद

२१

Mr. Dhyaneshwar Gatkar
 IQAC Coordinator
 LoknayaK Bapuji Aney
 Mahila Mahavidyalaya, Yavatmal

Dr. Durgesh Kunte
 Principal
 LoknayaK Bapuji Aney
 Mahila Mahavidyalaya,
 Yavatmal

परिणाम आपण सर्व अनुभवत आहोत. सुशिक्षित तरुण सतत भीती आणि तणावात राहतात ज्यामुळे ते नैराश्याकडे जातात. या परिस्थितीत तरुणांना अशा आदर्शाची गरज आहे, जो त्यांना या हाताश परिस्थितीतून बाहेर पडण्याचा मार्ग दाखवू शकेल. स्वामी विवेकानंदांचे मूल्यशिक्षण तत्वज्ञान अंगीकारणे हाच यातून बाहेर पडण्याचा राजमार्ग आहे.

अध्यात्मिक तत्त्वज्ञानातून आधुनिक शिक्षणाच्या संकल्पना विवेकानंदांनी विकसित केल्या आहे. प्राचीन भारतीय संस्कृतीच्या अधिष्ठानावर मानवनिर्मितोच्या शिक्षणाचे मंदिर उभारलेले आहे. त्यांनी युवकांना प्रेरणा दिली. स्त्रियांच्या उन्नती करीता शिक्षणाचा मार्ग प्रशस्त केला. जनसामान्यांच्या उत्थानासाठी ज्ञानाची दालने खुली केली. आजच्या आधुनिक शैक्षणिक तत्वांचा पुरस्कार विवेकानंदांनी केलेला आढळतो. त्यांनी मनुष्याचा क्षमतावर विश्वास ठेवून त्यांच्या सर्वांगीण विकासासाठी उपयुक्त शिक्षण प्रस्तुत केले. आत्मविश्वास, आत्मसाक्षात्कार, आत्मनिष्ठा ह्यांच्या सहाय्याने मनुष्याचे उन्नयन शिक्षणाद्वारे करण्याचा मार्ग दाखविला.

संदर्भ :

- १) राजपूत, जे. एम., भारतीय तरुणांना नैतिक मुल्यांची गरज, द रामकृष्ण मिशन इन्स्टिट्यूट ऑफ कल्चर, 2011(संपा.), पृ. 1.
- २) वि.रा.करंदीकर 'विश्व मानव स्वामी विवेकानंद' खंड-१ पृ.क्र.२२१.
- ३) शिक्षण व समाज, त्रैमासिक अंक, एप्रिल-सप्टेंबर २०००, इंडियन इन्स्टिट्यूट ऑफ एज्युकेशन, पुणे, पृ.क्र.६९.
- ४) Swami Vivekananda, Letters of Swami Vivekananda, published by advaita Ashrama, १९४०
- ५) स्वामी विवेकानंद, नवा भारत घडवा, रामकृष्ण मठ, नागपूर, २००८
- ६) Swami Vivekananda, My Idea of Education, Published by, Advaita Ashrama, P.O. Mayavati, Dt. Champawat, Uttarakhand २००८
- ७) विनय कुमार राँय-विकानंदांचे सामाजिक, राजकीय विचार लोकवाङ्मय गृह, मुंबई पृ.३०
- ८) स्वामी विवेकानंद, संवाद आणि भाषणे, खंड क्र. ७, रामकृष्ण मठ, नागपूर, पृ. ३३.
- ९) स्वामी विवेकानंद, भारतीय नारी, रामकृष्ण मठ, नागपूर (१९९०) पृ. ३६-३८
- १०) स्वामी विवेकानंद, हिंदू स्त्री: आजची आणि उद्याची, रामकृष्ण मठ, नागपूर, पृ.क्र. २०४.

विश्वविजेते स्वामी विवेकानंद

२६०

शाश्वत जीवनमूल्य के संदर्भ में स्वामी विवेकानंद की विचारधारा

प्रा. डॉ. कविता राजेंद्र तातेड

इतिहास विभागाध्यक्ष

लोकनायक बापूजी अणे महिला महाविद्यालय, यवतमाळ.

प्रस्तावना

मूल्य शब्द मूल रूप में अर्थशास्त्र से जुड़ा है. बाजार में मूल्य का निर्धारण वस्तु के गुणवत्ता के आधार पर किया जाता है. यही शब्द अब मानव समाज के संदर्भ में प्रयुक्त होता है तो मानवता के परिप्रेक्ष्य में स्वीकृत नैतिक तत्व के परख का मापदंड बन जाता है, अर्थात् मानव की गुणवत्ता ही उसकी मूल्यवत्ता का आधार बन जाती है. मूल्य मानव जीवन के दिशादर्शक आदर्श है. समाज को आगे बढ़ने की प्रेरणा देते हैं. मनुष्य को सन्मार्ग पर अग्रसर करने वाले आदर्श या सिद्धांत ही जीवनमूल्य कहलाते हैं. भारतीय परंपराने जीवन मूल्य को आध्यात्मिक स्तर पर प्रतिष्ठित किया गया है. शाश्वत मूल्य का अर्थ होता है जीवन को समझना, जीवन की योग्यता किसमें है? जीवन के सार्थकता कहा कैसे और किस में निहित है? जीवन का उद्देश क्या है? इन सभी प्रश्न का उत्तर शाश्वत जीवनमूल्य के निर्धारण होने को लेकर है. विश्व में भारतीय संस्कृति के शाश्वत जीवनमूल्य को प्रस्थापित कर भारतीय चिंतनधारा को प्रभावी रूप से स्थापित करने में स्वामी विवेकानंद का अतुलनीय योगदान दिखाई देता है. विवेकानंद कहते हैं हम वही हैं जो हमारे सोच हमें बनाया है, इसलिये इस बात का ध्यान रखे की आप क्या सोचते हैं. शब्द गौण है, विचार जीवित रहते हैं, वे दूर की यात्रा करते हैं.

सांस्कृतिक विरासत के प्रहरी

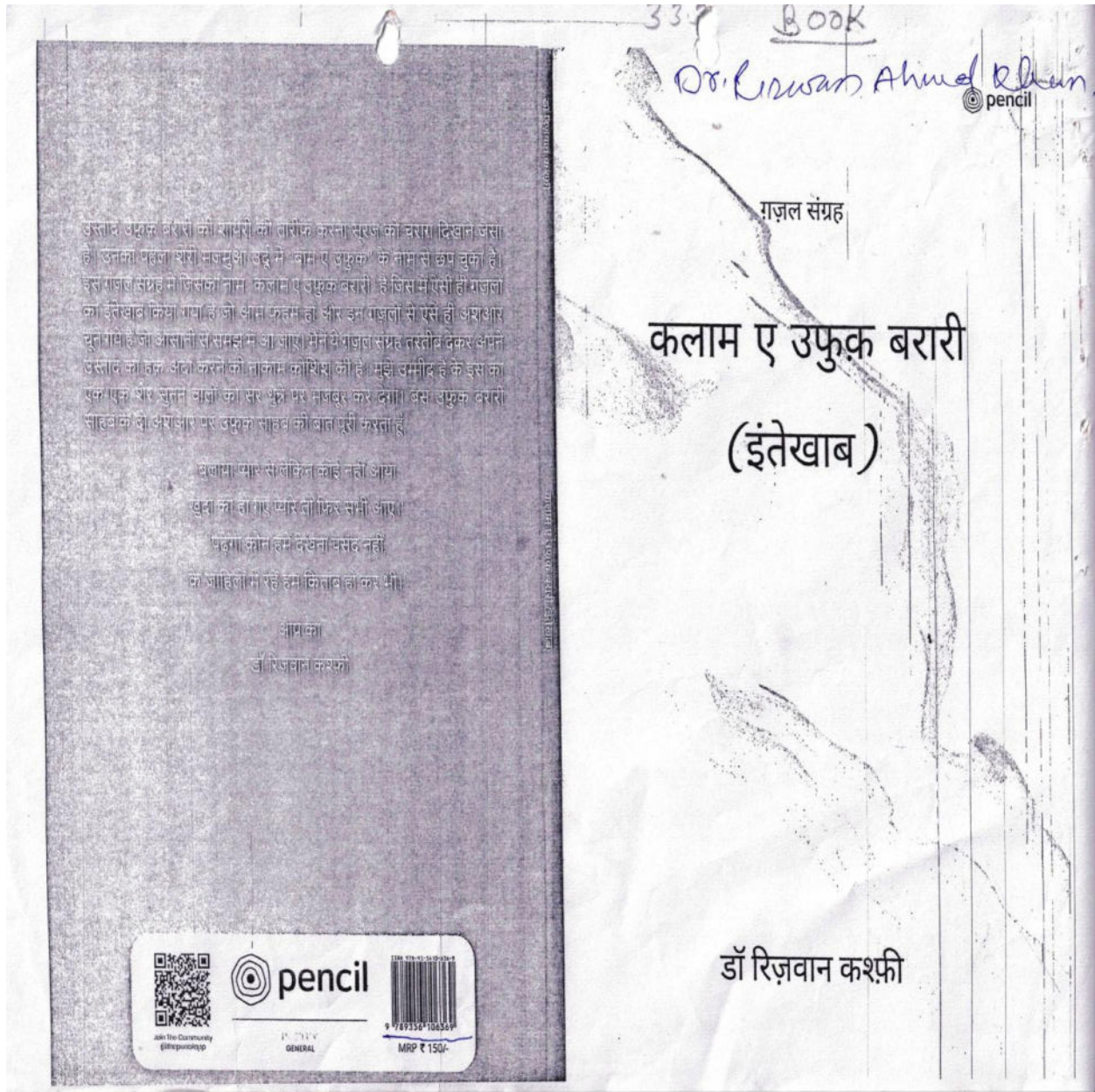
विश्वविजेते स्वामी विवेकानंद

२६१

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatma

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatma

कलाम ए उफुक बरारी Pro. R. A. Khan

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatm

Dr. Durgesh Kunte
Principal
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatmal

2023-24

Number of books published

2023-24					
Sr. No.	Title of Book	Name of The Author/S	Department of The Teacher	Publication	
1	समाजशास्त्र परिचय	Dr. Sudha Khadke	Sociology	Prashant Publication, Jalgaon (ISBN 978-93-94403-87-1)	

Chapters in edited volumes/books published

2023-24					
Sr. No.	Title of Book / Chapter	Name of The Author/S	Department of The Teacher	Name of Book	Page NO.
1	लोकनायक बापूजी अणे कि कृती मे सामाजिक दृष्टिकोन	Dr. Darshana Sayam	Sanskrit	आधुनिक संस्कृत साहित्यमे सामाजिक दृष्टी	
2	कौटिल्याची अर्थव्यवस्था: एक विश्लेषणात्मक अध्ययन	Dr. Darshana Sayam	Sanskrit	वैचारिक संग्रह (ISBN 978-81-19678-86-0)	20
3	ईटीएफ व म्युच्युअल फंड एस आय पी : एक सुरक्षित व फायदेशीर गुंतवणूक	Dr. Shailendra Telang	Economics	विचारवेध (ISBN 978-81-19678-71-6)	45

 Mr. Dnyaneshwar Gatkar
 IQAC Coordinator
 Loknayak Bapuji Aney
 Mahila Mahavidyalaya, Yavatmal

 Dr. Durgesh Kunte
 Principal
 Loknayak Bapuji Aney
 Mahila Mahavidyalaya,
 Yavatmal

4	राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांचे अंधश्रद्धा निर्मूलन विषयक विचार	Ms. Monali Salame	Home Economics	अंधश्रद्धा निर्मूलनात समाजसुधारकांचे योगदान (ISBN 978-81-946091-8-6)	128
5	समाजसुधारक संत गाडगे महाराजांचे अंधश्रद्धा निर्मूलन विषयक विचार : एक समाजशास्त्रीय अध्ययन	Dr. Sudha Khadke	Sociology	अंधश्रद्धा निर्मूलनात समाजसुधारकांचे योगदान (ISBN 978-81-946091-8-6)	44

Papers published in national/ international conference proceedings

2023-24					
Sr. No.	Title of Chapter	Name of The Author/S	Department of The Teacher	Name of Conference	Page NO.
1					
2					
3					
4					
5					
6					
7					
8					
9					
10					

https://www.aneymahila.com/L_P_R_journal.html

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatm

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatmal

लोकनायक बापूजी अणे कि कृती मे सामाजिक दृष्टिकोन Dr. Darshana Sayam

नवम स्थापना
दिवस पर
विशेष प्रस्तुति

आधुनिक संस्कृत साहित्य में सामाजिक दृष्टि

वैश्विक-संस्कृत-मञ्च
Global Sanskrit Forum

Plot no. 3-B, Khasra no. 611, Gali no. 1, B-Block,
Saraswati Avenue, Sahapur Extn., Shahdara, Delhi-110094
Contact : 8789507260
E-mail : globalsanskritforum@gmail.com
Web site : <https://globalsanskritforum.org>

अमृतद्वय प्रकाशन
63/52, मांगे, दानमंज.
प्रबन्धन-211006 (39.)
Mobile : 91-9810977, 981097168
E-mail : amrutdwayprakashan@gmail.com

प्रधान मन्त्री,
प्रो. मन्मोहन मोहन पाटक
मन्त्री
प्रो. विष्णुपद महापात्र
डॉ. राजेश कुमार मिश्र
परम मन्त्री,
डॉ. विद्या त्रिवेदी

B/c

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatm

Dr. Durgesh Kunte
Principal
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatmal

GLOBAL SANSKRIT FORUM

Celebrated 9th Foundation Day & organized

A 3-Day International E-Seminar on

आधुनिक संस्कृत साहित्य में सामाजिक दृष्टि
field on 17, 18 & 19 May, 2024

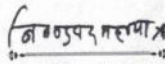
Certificate no. - GSF9FD17-19-05-24-025

Dr. Darshana Subhashchandra Sayam

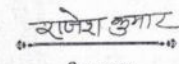
This is to certify that .....
of.....
LoknayaK Bapuji Aney Mahila Mahavidhyalay Yavatmal (MH)

has participated in the 3-Day International E-Seminar entitled " आधुनिक संस्कृत साहित्य में सामाजिक दृष्टि " field on 17, 18 & 19 May, 2024. He/She has also presented a paper entitled .....
लोकनायक बापुजी अणे की कृती मे सामाजिक दृष्टिपूतेन ।

We highly appreciate his/her active participation in this Seminar.

Prof. Bishnupada Mahapatra
National President, GSF

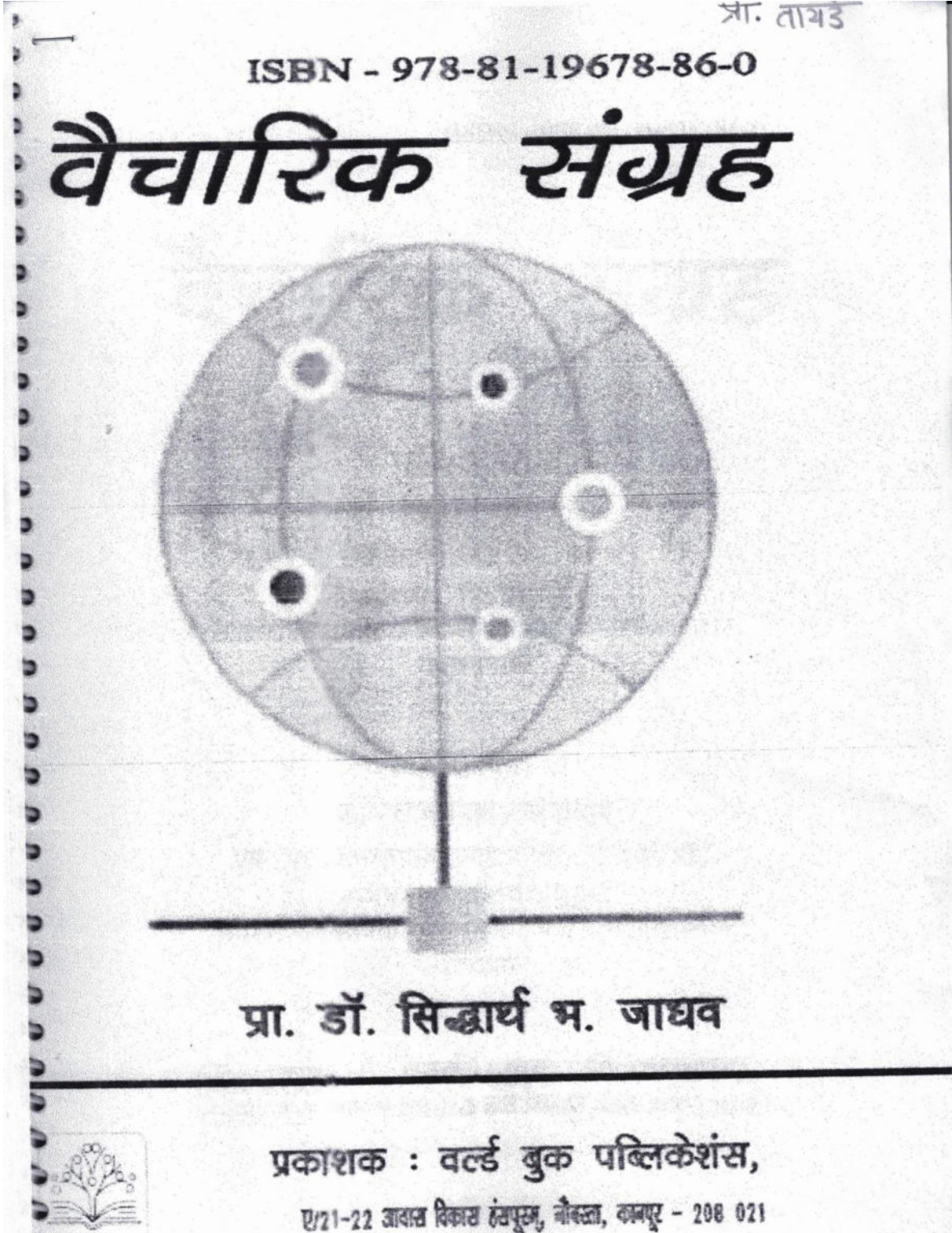

Dr. Bindia Trivedi
Organizing Secretary

Convener
Dr. Rajesh Kumar Mishra
Secretary, GSF

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatmal

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatmal

कौटिल्याची अर्थव्यवस्था: एक विश्लेषणात्मक अध्ययन Dr. Darshana Sayam

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatni

Dr. Durgesh Kunte
Principal
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatni

वैचारिक संग्रह

ISBN - 978-81-19678-86-0

अनुक्रमणिका

प्रकरण १	वृद्धत्व: आव्हाने व समायोजन प्रा.डॉ. संदिप रामराव उपोड	०१ - ०८
प्रकरण २	पंतप्रधान जनधन योजना व वित्तीय समायोजन प्रा. डॉ. विष्णु पांडुरंग कुटे	०९ - १३
प्रकरण ३	भारत आणि चीन संबंध प्रा. डॉ. विलास टाले	१४ - २०
प्रकरण ४	शाश्वत शेती आणि उपजीविका प्रा. डॉ. नागलक्ष्मी नरसिंगराव तिरमनवार	२१ - २५
प्रकरण ५	मानवी भांडवल निर्मिती: संचय विकास मूलभूत तत्व आणि सैद्धांतिक समस्या प्रा. डॉ. राजू घनश्याम श्रीरामे	२६ - ३६
प्रकरण ६	कौटिल्याची अर्थव्यवस्था : एक विश्लेषणात्मक अध्ययन प्रा. डॉ. दर्शना सायम	३७ - ४५
प्रकरण ७	पोषक आहार व व्यायामाचे ग्रामीण मुलांवर सकारात्मक परिणाम प्रा. नितु जिवनराव शेंडे	४६ - ४९
प्रकरण ८	अर्थसंकल्प प्रा. अजय व्ही. तगलपल्लेवार	५० - ५७
प्रकरण ९	महिला सक्षमिकरण आणि उच्च शिक्षणातून उद्योजकता प्रा. डॉ. रश्मी प्रविण गजरे	५८ - ६०

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatm

Dr. Durgesh Kunte
Principal
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatmal

वैचारिक संग्रह

ISBN - 978-81-19678-86-0

प्रकरण ६ वे

कौटिल्याची अर्थव्यवस्था : एक विश्लेषणात्मक अध्ययन

प्रा. डॉ. दर्शना सायम
लोकनायक बापुजी अणे
महिला महाविद्यालय, यवतमाळ

प्रस्तावना :

‘कौटिलिय अर्थशास्त्र’ या ग्रंथाचा कर्ता विष्णुगुप्त / कौटिल्य / चाणाक्य मानला जातो. त्याचा काल इ.स. पूर्व ३२१ किंवा दोन तीन वर्षे पूढे मागे मानले जाते. कौटिल्य हा चन्द्रगुप्त मौर्याचा समकालिन होता. चन्द्रगुप्ताने याच काळात मौर्य वंशाचे राज्य प्रस्थापित केले होते. ‘कौटिलीय अर्थशास्त्र’ या ग्रंथाचा विषय केवळ आधुनिक विषय अर्थशास्त्र (Economics) असा नसून अर्थ म्हणजे पृथ्वी व तिचे पालन करण्यासाठी आवश्यक सर्व विषयांचा समावेश यात आहे. प्राचीन काळी राजसंस्था होती व राजाच्या राज्यकारभाराविषयी दिलेली माहिती म्हणजे अर्थशास्त्र अशा विस्तृत अर्थाचे संकलन यात केलेले दिसते. राज्यकारभार चालविण्यासाठी संपत्ती अर्थात धनाची गरज लागते. राजाला कोणत्या प्रकारे धन प्राप्त करता येते, तसेच राज्यातील लोकांच्या उत्पन्नावर कर लावणे. राज्यकारभारावर देखरेख करणारा अधिकारीही आवश्यक असतो. राज्याचे मुख्य अंग म्हणजे प्रामाणिक सेवक असतात. प्रामाणिक सेवक दुर्लभ असतात. विशेषतः राज्यातील उत्पन्नावरील कर वसूल करणारे अधिकारी, असे अधिकारी जर प्रामाणिक नसेल तर त्याला दंड करण्याचे प्रावधान कौटिल्याने सांगितले आहे. राज्याच्या अर्थव्यवस्थेविषयी कौटिल्याने विशेष माहिती कशी सांगितली आहे, याचे विश्लेषण या लेखात करण्यात येणार आहे.

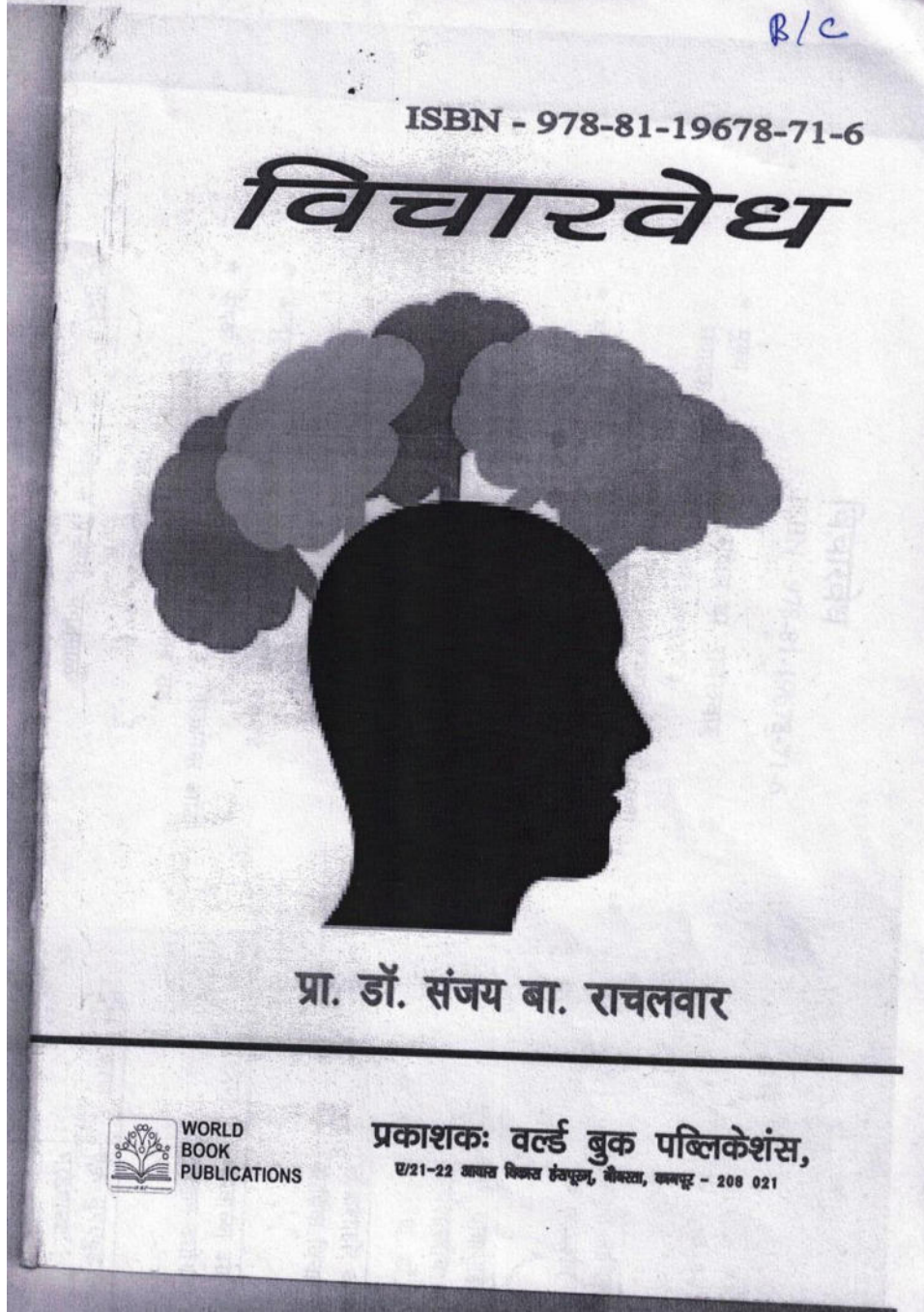
उद्दिष्टे :

- १) प्राचीन भारतीय अर्थशास्त्राचा अभ्यास करणे.
- २) कौटिल्याच्या अर्थव्यवस्थेचे विश्लेषण करणे.
- ३) आधुनिक अर्थव्यवस्थेशी साम्यता दिसते का ते पाहणे.

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatma

Dr. Durgesh Kunte
Principal
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatma

ईटीएफ व म्युच्युअल फंड एस आय पी : एक सुरक्षित व फायदेशीर गुंतवणूक Dr. Shailendra Telang

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatnol

Dr. Durgesh Kunte
Principal
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatnol

विचारवेध

ISBN - 978-81-19678-71-6

- * मुख्य संपादक : डॉ. संजय बा. राचलवार
मो. ९४२१८०५४४३
sanjaybrachalwar@gmail.com
- * संपादक : डॉ. गजानन ए. रहाटे
मो. ९८६०७४४३४४
gajananrahate@gmail.com
- * प्रकाशक : वर्ल्ड बुक पब्लिकेशंस,
ए/२१-२२ आवास विकास हंसपूरम,
नौबस्ता, कानपूर - २०८ ०२१
मो. ९४५०८८९६०९
- * आवृत्ती : प्रथम आवृत्ती, जानेवारी, २०२४
- * संपर्क पत्ता : "स्वर्णिम", फ्लॉट नं. ३, गिरजानगर ऑटो
पॉइन्ट जवळ, धामणगाव रोड,
यवतमाळ-४४५ ००९
- * मुद्रन : श्रीकृपा प्रिन्टर्स, यवतमाळ
- * मुल्य : रु. ५००/-

* All rights are reserved with the chief editor, No part of this book shall be reproduced, stored in retrieval system or translated in any form or by any means, electronic, mechanical photocopying and/or otherwise without the prior written permission of the chief editor.

ISBN - 978-81-19678-71-6

अनुक्रमणिका

प्रकरण १	भारतीय अर्थव्यवस्थेचे बदलते परिदृश्य: १९४७-२०२० डॉ. शंकर मारोती सावंत	०१ - ०७
प्रकरण २	स्मृती नायिका रमाआई आंबेडकर: जिवंत व्यक्तित्दर्शन प्रा. जयदेव म. वानखेडे	०८ - १४
प्रकरण ३	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे विचार-एक अर्थशास्त्रीय अध्ययन प्रा. डॉ. अमोल गिरिधरराव आवंडकर	१५ - २०
प्रकरण ४	लोकशाहीर अण्णाभाऊ साठे यांचे आर्थिक विचार आणि कार्य-एक दृष्टी प्रा. सतीश आर. जाधव	२१ - २८
प्रकरण ५	भारताच्या आर्थिक विकासात माहिती तंत्रज्ञान उद्योगाचे महत्व प्रा. डॉ. संजय बा. राचलवार	२९ - ३६
प्रकरण ६	एक सुपरफूड किंवा श्रीअन्न म्हणून भरडधान्य डॉ. प्रभा चिंचखेडे	३७ - ४४
प्रकरण ७	ईटीएफ व म्युच्युअल फंड एसआयपी एक सुरक्षीत व फायदेशीर गुंतवणूक प्रा. शैलेन्द्र देविदास तेलंग	४५ - ५२
प्रकरण ८	लोकनायक जयप्रकाश नारायण यांच्या राजकीय विचारांची प्रासंगिकता-एक दृष्टी प्रा. डॉ. एन. डी. बालपांडे	५३ - ५९

Mr. Dhyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatma

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatma

विचारवेध

संदर्भसूची -

- <https://yojanahakkachya.com/shree-anna-yojana/>
- <https://maharashtratimes.com/lifestyle-news/health-news/shree-anna-yojana-announced-by-finance-minister-nirmala-sitharaman-in-budget-2023-to-promote-millets-food-millets-benefits-for-babies-to-aged-people-nutritional-value-is-high/articleshow/101107215.cms?story=8>
- 5-best-millets-to-add-in-your-summer-diet-instead-of-wheat-and-rice/articleshow/100036464.cms
- hindustantimes.com/lifestyle/why-is-millet-a-superfood-141683379554151.html

ISBN - 978-81-19678-71-6

विचारवेध

ISBN - 978-81-19678-71-6

प्रकरण ७ वे

ईटीएफ व म्युच्युअल फंड एसआयपी एक सुरक्षीत व फायदेशीर गुंतवणूक

प्रा. शैलेन्द्र देविदास तेलंग
लो. बा. अणे महिला महाविद्यालय,
यवतमाळ

उत्पन्न मिळविण्यापेक्षा जास्त महत्वाचे आहे पैसे वाचविणे व वाचविलेले पैसे गुंतवणूक करून उत्पन्न वाढविणे. उत्पन्न वाढविण्याकरीता वेगवेगळे विकल्प आहेत. त्यापैकी दोन विकल्पांचा एक म्हणजे ईटीएफ व दुसरा म्हणजे म्युच्युअल फंड ह्या विषयी जाणून घेऊया. या दोन्ही विकल्पांबाबत ज्यांना माहिती नाही, ते सुध्दा या लेखाद्वारे माहिती करून घेऊ शकतात.

ETF (Exchange Traded Fund) :

ईटीएफ हा एक गुंतवणूक फंड आहे. ईटीएफ हा शेअर बाजारात शोअर्सप्रमाणे खरेदी-विक्री करता येतो. ईटीएफ गुंतवणूक करण्याकरीता डीमॉट खाते असायला पाहिजे, तरच ईटीएफमध्ये गुंतवणूक करू शकतो. ईटीएफ ट्रेडींग हे शेअर ट्रेडींग सारखेच आहे. आपण शेअर बाजाराच्या कामाकाजाच्या वेळेतच इतर BSE आणि NSE बाजारात शोअर्सप्रमाणे ईटीएफची खरेदी आणि विक्री करू शकतो. ईटीएफ ट्रेडींग विषयी बरेचश्या लोकांना फारशी माहिती नाही. शेअर बाजारात म्युच्युअल फंडात गुंतवणूक ही बाजाराविषयी माहिती नसणाऱ्यांना सुरक्षीत गुंतवणूक वाटते. त्याचप्रमाणे ईटीएफ म्हणजेच एक्सचेंज ट्रेडेड फंडाविषयी थोडीफार माहिती असणे आवश्यक आहे. अलीकडे ईटीएफ हा गुंतवणूकीचा सुरक्षीत व फायदेशीर प्रकार म्हणून लोकप्रिय होत आहे. म्युच्युअल फंड कंपनी देखील नविन नविन ईटीएफ बाजारात आणत आहेत. म्युच्युअल फंडामध्ये गुंतवणूक करण्याकरीता डीमॉट खाते काढण्याची गरज नाही पण ईटीएफमध्ये गुंतवणूक करण्याकरीता डीमॉट खाते असणे गरजेचे आहे.

म्युच्युअल फंड कंपनी सुध्दा ईटीएफ शेअर बाजारात आणतात. ईटीएफ सुरुवातीला न्यू फंड ऑफर (NFO) च्या माध्यमातून बाजारात आणले जातात. नंतर शेअर बाजारात ते सुचीबंद करण्यात येते. ईटीएफ द्वारे म्युच्युअल

४४

४५

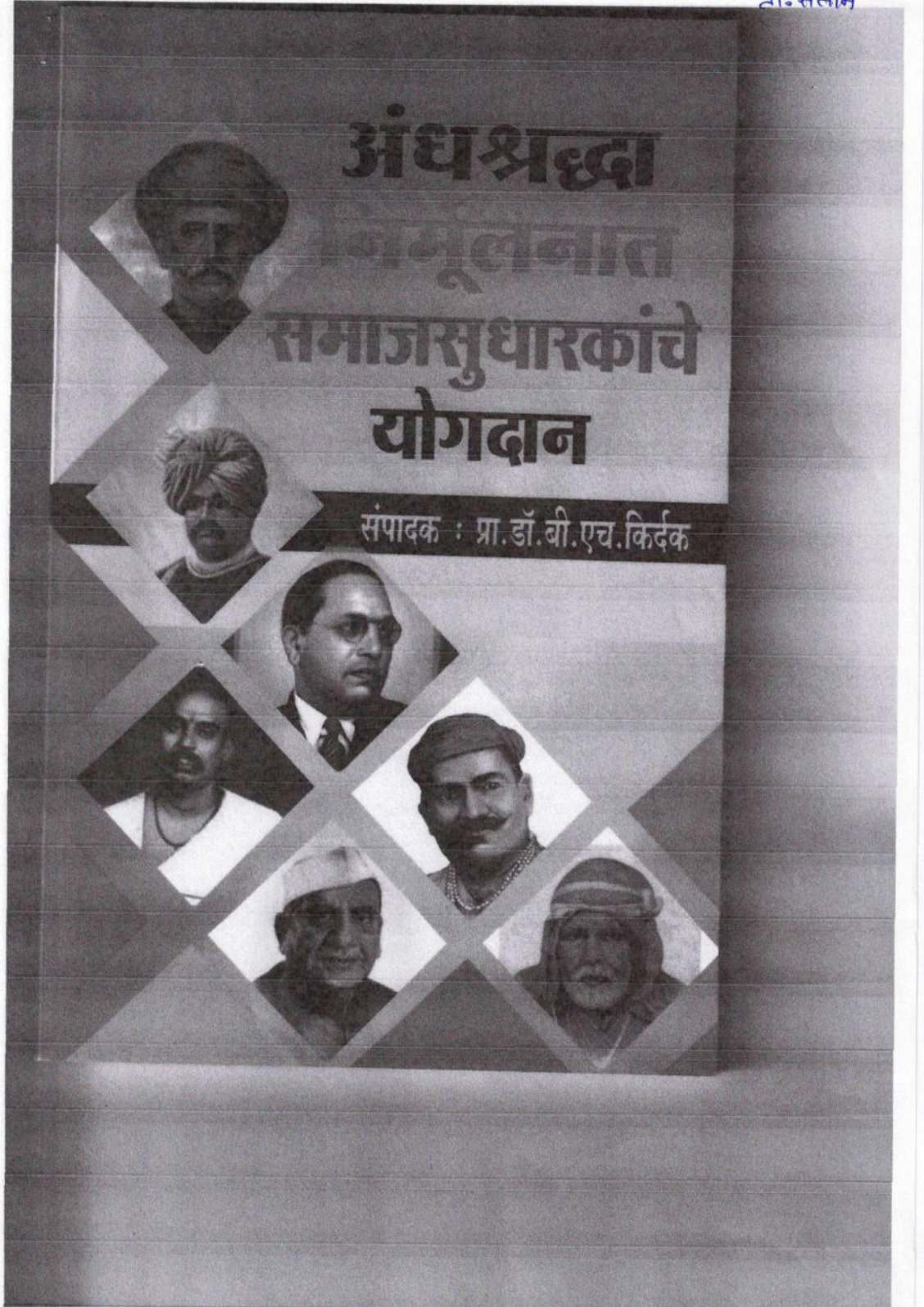

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatma

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatma

राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांचे अंधश्रद्धा निर्मूलन विषयक विचार Ms. Monali Salame

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatma

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatma

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatnol

Dr. Durgesh Kunte
Principal
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatnol

१०. संत तुकाराम महाराज व अंधश्रद्धा निर्मूलन प्रा.गणेश दा. काकडे	८६
११. महाराजा सयाजीराव गायकवाड आणि अंधश्रद्धा निर्मूलन डॉ. प्रकाश श्रीराम कोल्हे	९३
१२. अंधश्रद्धा निर्मूलन आणि गाडगे महाराज दयानंद उत्तमराव राऊत	१०३
१३. संत गाडगे बाबा आणि अंधश्रद्धा निर्मूलन डॉ.सुजाता रामदासजी नाईक	१०७
१४. अंधश्रद्धा निर्मूलनात समाजसुधारकांचे कार्य प्रा. राजकन्या खणखणे	११४
१५. राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांचे अंधश्रद्धा निर्मूलन विषयक विचार प्रा. मोनाली सलामे	१२८
१६. अंधश्रद्धा आणि समाजसुधारक डॉ. दामोदर दुधे	१३८
१७. अंधश्रद्धा निर्मूलनात प्रा. श्याम मानव यांची भूमिका प्रा.डॉ. उल्हास एन.राठोड	१४८
१८. संत गाडगेबाबा आणि अंधश्रद्धा निर्मूलन डॉ. नितीन रमेश भिंगारे	१५४
१९. संत गाडगेबाबा यांच्या कीर्तनातून अंधश्रद्धा निर्मूलन व समाज प्रबोधन प्रा. डॉ. विशाखा जगन्नाथ डेरे	१६३
२०. Raja Ram Mohan Roy's Contributions to Indian Society Asst. Prof. Dr. Nilima viaj Dawane	१७३

अंधश्रद्धा निर्मूलनात समाजसुधारकांचे योगदान (ISBN : 978-81-946091-8-6)/१६

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatm

Dr. Durgesh Kunte
Principal
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatmal

राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांचे अंधश्रद्धा निर्मूलन विषयक विचार

प्रा. मोनाली सलामे
गृह अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख
लो. बा. अणे महिला महाविद्यालय यवतमाळ
ईमेल:- salameonali@gmail.com

प्रस्तावना -

महाराष्ट्रातील एक आधुनिक संत, भक्त, कवी व समाजसुधारक म्हणजे राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज. १९०९ मध्ये वैशाख शुद्ध सप्तमीला तुकडोजी महाराज यांचा जन्म झाला. अंधश्रद्धा निर्मूलन व जातिभेदाच्या निर्मूलनासाठी त्यांनी भजनांचा आणि कीर्तनांचा प्रभावीपणे वापर करून जनप्रबोधन केले. तुकडोजी महाराज हे विवेकनिष्ठ जीवनदृष्टीतून एकेश्र्वरवादाचा पुरस्कार करत असत. धर्मातील अनावश्यक कर्मकांडाला त्यांनी फाटा दिला होता. आयुष्याच्या शेवटपर्यंत त्यांनी आपल्या प्रभावी खंजिरी भजनांच्या माध्यमातून त्यांना अभिप्रेत असलेल्या विचारसरणीचा प्रचार करून आध्यात्मिक, सामाजिक, राष्ट्रीय प्रबोधन केले. स्वातंत्र्याच्या चळवळीत भाग घेऊन म्हणून त्यांना कारावासही भोगावा लागला. अखिल भारतीय पातळीवर त्यांनी साधु संघटनेची स्थापना केली. सन १९३५ मध्ये मोझरी येथे गुरुकुंज आश्रमाची स्थापना केली. गुरुकुंज आश्रमाच्या उपशाखा स्थापन करून त्यांनी शिस्तबद्ध सामाजिक कार्यकर्त्यांची एक फळीच निर्माण केली. गुरुकुंजाशी संबंधित असलेले सर्व निष्ठावंत कार्यकर्ते वर्तमान काळातदेखील त्यांचे कार्य अखंडरतासारखे चालवीत आहेत. तुकडोजी महाराज त्यांच्या कार्यामुळे ते राष्ट्रसंत बनले. आश्विन कृष्ण पंचमी शके १८९० अर्थात दि. १९ ऑक्टोबर १९६८ रोजी गुरुकुंज मोजरी जिल्हा अमरावती येथे राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांचे महानिर्वाण झाले. आजही त्यांच्या विचारांच्या प्रसिद्धीचे काम अखिल भारतीय श्रीगुरुदेव सेवा मंडळद्वारे मोठ्या प्रमाणात कोलाहल जाते. राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांच्या विचारांची वर्तमान काळातील गरज

अंधश्रद्धा निर्मूलनात समाजसुधारकांचे योगदान (ISBN : 978-81-946091-8-6)/१९९

पाहता त्यांचे अंधश्रद्धा निर्मूलन विषयक विचार जाणून घेण्याच्या ह्या शोधनिबंध प्रकाशित केलेला आहे.

बिजशब्द -

अंधश्रद्धा, निर्मूलन, राष्ट्रसंत, ग्रामविकास, ग्रामोन्नती, आत्मसंयम संशोधनाची उद्दिष्टे -

१. राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांचा अल्प परिचय अभ्यासणे.
२. राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांचे जीवन चरित्र जाणून घेणे.
३. राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांनी स्थापन केलेल्या गुरुकुंज आश्रमाबद्दल माहिती घेणे.
४. राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांचे विचार समजून घेणे.
५. राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांचे अंधश्रद्धा निर्मूलन विषयक विचार व कार्य अभ्यासणे.
६. वर्तमान काळात राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांच्या अंधश्रद्धा निर्मूलन विषयक विचारांचे महत्त्व अभ्यासणे

संशोधनाचे गृहितके -

१. तुकडोजी महाराजांनी केलेल्या कार्यामुळे त्यांना राष्ट्रसंत हा बहुमान देण्यात आला.
२. राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांनी संपूर्ण आयुष्यभर समाजसेवा आणि समाज प्रबोधनासाठी कार्य केले.
३. राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांनी आपल्या विचारांचा ठेवा ग्रामगीतेमध्ये संपादित करून ठेवलेला आहे.
४. राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज हे वैज्ञानिक दृष्टिकोन बाळगून होते.
५. राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांचे अंधश्रद्धा विषयी विचार हे दूरदृष्टीकोनवादी होते.

संशोधनाचे महत्त्व -

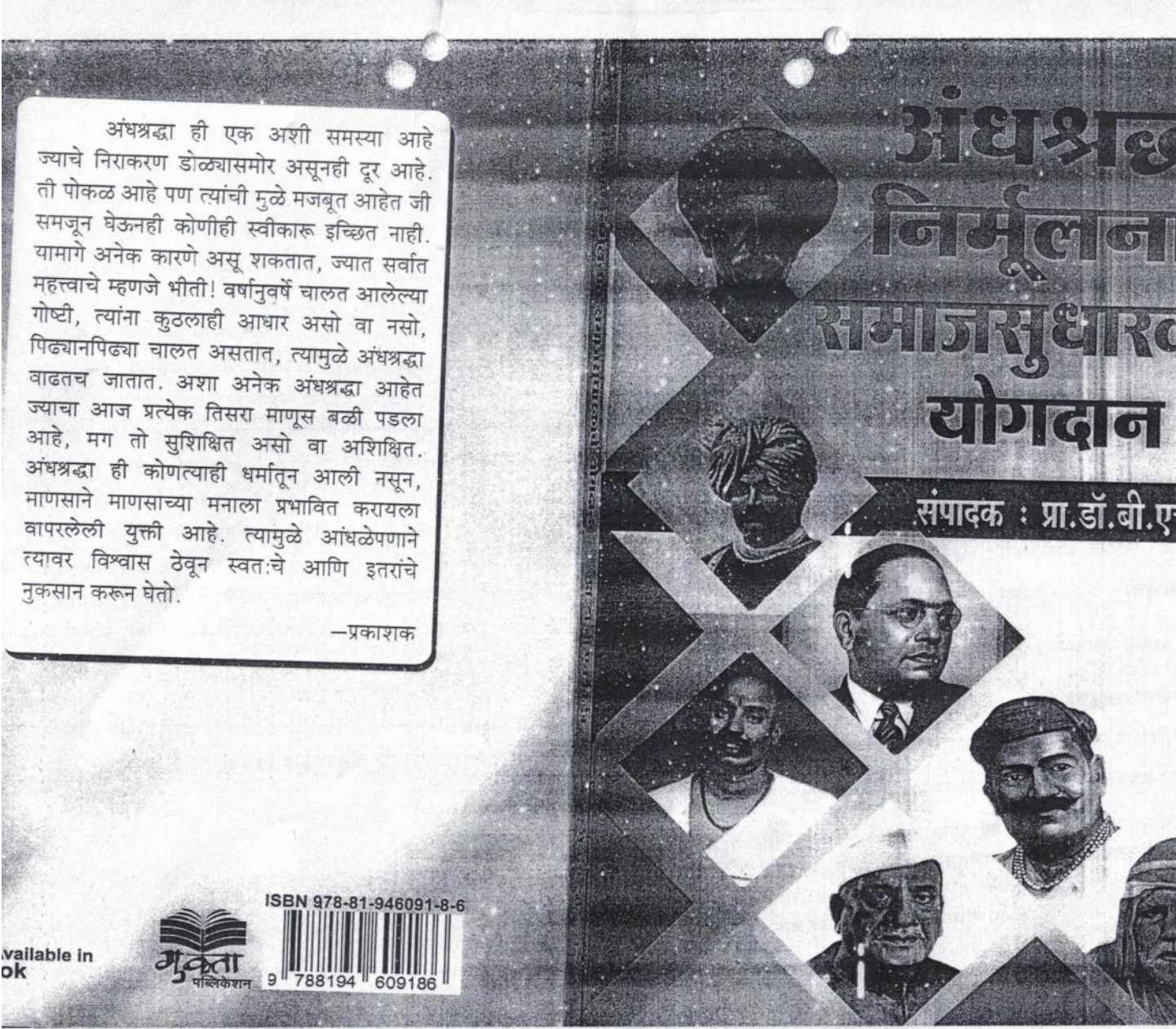
आज एकविसाव्या शतकात भारत प्रगतीच्या शिखरावर असतानादेखील देशाच्या विविध भागातील जनता अंधश्रद्धा व अज्ञानाने ग्रासलेली आहे. परंतु राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांनी विसाव्या शतकात अंधश्रद्धा निर्मूलन विषयक आपले विचार मांडून जनतेला अंधश्रद्धेपासून दूर ठेवून खरी श्रद्धा कोणावर ठेवावी हे स्पष्ट केलेले आहे. राष्ट्रसंत तुकडोजी

अंधश्रद्धा निर्मूलनात समाजसुधारकांचे योगदान (ISBN : 978-81-946091-8-6)/१९९

Mr. Dhyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatma

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatma

समाजसुधारक संत गाडगे महाराजांचे अंधश्रद्धा निर्मूलन विषयक विचार : एक समाजशास्त्रीय अध्ययन Dr. Sudha Khadke

अंधश्रद्धा ही एक अशी समस्या आहे ज्याचे निराकरण डोळ्यासमोर असूनही दूर आहे. ती पोकळ आहे पण त्यांची मुळे मजबूत आहेत जी समजून घेऊनही कोणीही स्वीकारू इच्छित नाही. यामागे अनेक कारणे असू शकतात, ज्यात सर्वात महत्वाचे म्हणजे भीती! वर्षानुवर्षे चालत आलेल्या गोष्टी, त्यांना कुठलाही आधार असो वा नसो, पिढ्यानपिढ्या चालत असतात, त्यामुळे अंधश्रद्धा वाढतच जातात. अशा अनेक अंधश्रद्धा आहेत ज्याचा आज प्रत्येक तिसरा माणूस बळी पडला आहे, मग तो सुशिक्षित असो वा अशिक्षित. अंधश्रद्धा ही कोणत्याही धर्मातून आली नसून, माणसाने माणसाच्या मनाला प्रभावित करायला वापरलेली युक्ती आहे. त्यामुळे आंधळेपणाने त्यावर विश्वास ठेवून स्वतःचे आणि इतरांचे नुकसान करून घेतो.

—प्रकाशक

available in
ok

ISBN 978-81-946091-8-6

9 788194 609186

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatm

Dr. Durgesh Kunte
Principal
Loknayak Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatm

नितीन भिंगारे, डॉ. विशाखा डेरे यांनी 'गाडगे महाराज यांची अंधश्रद्धा निर्मूलनाचे कार्य' कसे केले याची चित्रण केले आहे.

'अंधश्रद्धा निर्मूलनात समाज सुधारकाचे कार्य' या लेखात प्रा. राजकन्या खणखणे यांनी महात्मा फुले, कृष्णराव भालेराव, संत गाडगेबाबा, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर व नरेंद्र दामोदरकर या समाजसुधारकांनी कशी अंधश्रद्धा दूर केली याचे विवेचन केले आहे. प्रा. मोनाली सलामे यांनी 'राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराजांचे अंधश्रद्धा निर्मूलन विषयक विचार' या लेखात तुकडोजी महाराजांचे अंधश्रद्धेबाबतचे विचार स्पष्ट केले आहे. 'अंधश्रद्धा आणि समाजसुधारक' या लेखात प्रा. डॉ. दामोदर दुधे यांनी गाडगे महाराज, महाराजा सयाजीराव गायकवाड व सत्यपाल महाराज यांच्या विचारांचा मागोवा घेतला आहे. तर 'अंधश्रद्धा निर्मूलनात प्रा. श्याम मानव यांची भूमिका' प्रा. डॉ. उल्हास रातोड यांनी आपल्या लेखात मांडली आहे. सहा. प्रा. डॉ. नीलिमा दवणे यांनी 'Raja Ram Mohan Roy's Contributions to Indian Society' या लेखात राजा राममोहन रॉय यांचे भारतीय समाजातील सामाजिक सुधारणा, शैक्षणिक सुधारणा, राजा राममोहन रॉय यांचे पत्रकारितेतील योगदान, त्यांचे धार्मिक योगदान याबाबतची माहिती देणारा लेख लिहिला आहे.

सदर ग्रंथात लेखकांनी सादर केलेले लेख हे अतिशय अभ्यासपूर्वक असून मार्मिकरित्या मांडणी केलेले आहेत, त्यामुळे अंधश्रद्धा निर्मूलनाबाबत समाजसुधारकांनी केलेले कार्य समाजासमोर मांडण्याचा संपादक व प्रकाशाचा छोटोसा प्रयत्न आहे.

- डॉ. प्रा. बि. एच. किर्दक

अनुक्रमणिका

१. महात्मा फुले यांचा अंधश्रद्धा निर्मूलनविषयक विचार १७
प्रा. डॉ. नारायण कांबळे / प्रा. डॉ. प्रियदर्शन भवरे
२. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे अंधश्रद्धा निर्मूलन विषयक कार्य ३०
डॉ. कैलास वानखडे
३. क्रातिसूर्य म. फुले आणि अंधश्रद्धा निर्मूलन ३७
प्रा. डॉ. भिमराव प्रल्हाद उबाळे
- ✓ समाज सुधारक संत गाडगे महाराजांचे अंधश्रद्धा निर्मूलन विषयक विचार : एक समाजशास्त्रीय अध्ययन ४४
प्रा. डॉ. सुधा मु. खडके (कडू)
५. अंधश्रद्धा निर्मूलनाबाबत संत गाडगेबाबा यांचे विचार आणि समाजातील त्यांच्या विचारांची व्यवहार्यता ५२
डॉ. सागर लोकनाथ बडगे
६. अंधश्रद्धा आणि त्यावर समाजसुधारकांची शिकवण ६१
प्रा. डॉ. दिपक आनंदराव चौरपगार
७. महाराजा सयाजीराव गायकवाड यांचे अंधश्रद्धा निर्मूलन कार्य व सुधारणा ६५
प्रा. डॉ. आर. पी. झनके
८. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर व अंधश्रद्धा निर्मूलन ७२
प्रा. डॉ. शाम दुर्तडे
९. अंधश्रद्धा निर्मूलनात नरेंद्र अच्युत दामोदरकर यांचे योगदान ७९
सहा. प्रा. आशिष गोविंदराव बरडे

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatma

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatma

समाज सुधारक संत गाडगे महाराजांचे अंधश्रद्धा निर्मूलन विषयक विचार : एक समाजशास्त्रीय अध्ययन

प्रा. डॉ. सुधा मु. खडके (कडू)

समाजशास्त्र विभाग प्रमुख, लोकनायक बापूजी अणे
महिला महाविद्यालय, यवतमाळ, मो. नं. ९८६०७४५९७८
ई-मेल -drsudhakhadke@gmail.com

प्रस्तावना -

गाडगेबाबा हे कीर्तनकार आणि समाजसुधारक होते. ते गावोगावी भटकत असत. विसाव्या शतकातील समाजसुधारकांमध्ये गाडगे महाराजांचे नाव फार अभिमानाने घेतले जाते. गाडगे महाराज हे वैज्ञानिक दृष्टीकोन असलेले समाजसुधारक होते. गाडगे महाराज कीर्तनाच्या माध्यमातून अंधश्रद्धा निर्मूलनाचे कार्य करीत असत. म्हणूनच त्यांना अंधश्रद्धा उच्चाटन करणारे समाजसुधारक म्हणत. कीर्तनातून ते अंधश्रद्धा निर्मूलनाचा संदेश देत. देवळत देव नाही. मूर्तीपुजा करू नका, सावकाराचे कर्ज काढू नका, चमत्कार, भोंदूबाबा यावर विश्वास ठेवू नका. प्रखर बुद्धीप्रामाण्यवादातून समाजक्रांती घडविणारे व्यक्तीमत्त्व म्हणजे संत गाडगेबाबा. आज बुवाबाजीला उत आला आहे. अंधश्रद्धेवर प्रहार करण्याऐवजी अंधश्रद्धेपुढे नतमस्तक होणाऱ्यांची संख्या वाढत आहे. समाजातील अंधश्रद्धा घालविण्यासाठी प्रयत्न करणारे स्व.नरेंद्र दाभोळकरांचा बळी गेला. कीर्तन हे समाजप्रबोधनाचे साधन असून कीर्तनाद्वारे गाडगेबाबांनी समाजजागृती घडवून आणली. म. ज्योतीबा फुले, राजश्री शाहू महाराज या समाजसुधारक परंपरेचे प्रतिनिधीत्व कर्मयोगी गाडगेबाबांनी केले.

अंधश्रद्धा निर्मूलनात समाजसुधारकांचे योगदान (ISBN : 978-81-946091-8-6)/४४

शोधनिबंधाचे उद्दीष्टे -

- १) समाजसुधारक संत गाडगेबाबांचे जीवन व कार्याचा आढावा घेणे
- २) संत गाडगेबाबांच्या अंधश्रद्धा निर्मूलनविषयक विचारांचे अध्ययन करणे.
- ३) संत गाडगेबाबांनी कीर्तनाद्वारे केलेल्या समाजप्रबोधनाचा अभ्यास करणे.

अध्ययन पद्धती -

संशोधन हा ज्ञानाचा अविभाज्य घटक आहे. मानव आज बुद्धीमत्तेच्या जोरावर व संशोधनात्मक लिखाणातून समाजात नवनवीन बदल घडवून आणू शकतो. या अनुषंगानेच समाजसुधारक संत गाडगेबाबा यांनी अंधश्रद्धाविषयक केलेले कार्याचा अभ्यास करण्याचा माझा हा अल्पसा प्रयत्न आहे. त्यासाठी मी दुय्यम स्त्रोत म्हणून वर्तमानपत्र, ग्रंथ, भाषणे व गाडगेबाबावर झालेले संशोधन, विविध कीर्तने, इंटरनेट, मासिके, विविधांगी लेख, अंधश्रद्धाविषयक समाजसुधारकांची भाषणे इत्यादीचा अवलंब करून शोधनिबंध लिहिला.

गृहीतके -

- १) संत गाडगेबाबा यांनी अंधश्रद्धा निर्मूलनाची सुरुवात स्वतःपासून केली.
- २) संत गाडगेबाबा यांनी बुद्धीवादी दृष्टी, वैज्ञानिक दृष्टी समोर ठेवून कीर्तनाद्वारे अंधश्रद्धा निर्मूलन विषयक समाजप्रबोधन केले.
- ३) आजच्या युवा पिढीत, समाजात, कुटुंबात, देशात समाजपरिवर्तन व समाजसुधारणा हवे असेल तर संत गाडगेबाबा यांच्या विचारांचा अभ्यास करण्याची गरज आहे.
- ४) संत गाडगेबाबा धोरविचारवंत, समाजसुधारक व कृतीशिल विचारक होते.

अंधश्रद्धा म्हणजे काय ?

आंधळेपणाने एखादी गोष्ट स्विकारणे यास अंधश्रद्धा म्हणतात. यामध्ये काळी जादू, तंत्र-मंत्र, जादूटोना, नरबळी, भूत-प्रेत, पिशाच्च याविषयी अंधविश्वास, अफवा पसरविणे व तशी कृती करणे.

अंधश्रद्धा निर्मूलनात समाजसुधारकांचे योगदान (ISBN : 978-81-946091-8-6)/४५

Mr. Dnyaneshwar Gatkar
IQAC Coordinator
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya, Yavatma

Dr. Durgesh Kunte
Principal
LoknayaK Bapuji Aney
Mahila Mahavidyalaya,
Yavatma